

T.C.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN VATANDAŞLIK BİLİNCİ
DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Doktora Tezi

Hazırlayan

Deniz TONGA

ANKARA

2013

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN VATANDAŞLIK BİLİNCİ
DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Doktora Tezi

Deniz TONGA

Danışman: Prof. Dr. Hamza KELEŞ

ANKARA

2013

JÜRİ ONAY SAYFASI

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Deniz TONGA'nın "8. Sınıf Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilinci Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı tezi 05.04.2013 tarihinde, jürimiz tarafından İlköğretim Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı	İmza
Başkan: Prof. Dr. Hamza KELEŞ	.....
Üye : Doç Dr. Cengiz DÖNMEZ	.....
Üye : Doç. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK	.....
Üye : Yrd. Doç. Dr. Bülent AKSOY	.....
Üye : Yrd. Doç. Dr. Zihni MEREY	.....

ÖNSÖZ

Bilimsel araştırma sürecini detaylı olarak öğrenme fırsatı yakalamamın yanında ülkemiz, milletimiz ve insanlık için “İyi insan, iyi vatandaş” yetiştirmenin önemine daha çok inandığım bu süreçte araştırmama doğrudan veya dolaylı olarak pek çok bilim insanı ve öğretmenin katkısı olmuştur. Öncelikle doktora tez konusu seçiminden günümüze kadar her aşamada katkılarını esirgemeyen ve kendisinden çok şey öğrendiğim değerli tez danışmanım Prof. Dr. Hamza KELEŞ’e teşekkürü bir borç bilirim. En az tez danışmanım kadar benimle ilgilenen, özellikle tezin bilimsel araştırma kısmında yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Bülent AKSOY hocama, Doç. Dr. Cengiz DÖNMEZ hocama ve jüri üyeleri Doç. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK ve Yrd. Doç. Dr. Zihni MEREY’e de teşekkür ederim.

Bu uzun ve zorlu süreçte yardımlarından dolayı Doç. Dr. Şerife TERZİ’ye, Yrd. Doç. Dr. Bülent Akbaba’ya, Yrd. Doç. Dr. Gülin KARABAĞ’a, Dr. Seyit ATEŞ’e, Dr. Hakan Yavuz ATAR’a, Dr. İsmail KARAKAYA’ya teşekkürlerimi sunarım.

Tezin her safhasında yardımları olan kıymetli mesai arkadaşlarım Arş. Gör. Murat Keçe’ye, Arş. Gör. Ercenk HAMARAT’a, Dr. Cemil Cahit YEŞİLBURSA’ya ve Dr. Gökçe KILIÇOĞLU’na, teşekkür ederim.

Tezin uygulama aşamasında öğretmenlerle ve öğrencilerle iletişim kurmamı sağlayan ve işimi son derece kolaylaştıran değerli meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Filiz ZAYİMOĞLU ÖZTÜRK’e, okul müdürlerine, öğretmenlerimize ve öğrencilerimize katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Gerekli eğitimi almam için ellerinden gelen fedakârlığı yapan anneme ve babama, evlendiğimiz günden bu yana desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen değerli eşim Zeynep TONGA’ya, beni her zaman neşelendiren ve yorgunluğumu alan kızım Elif’e, doktora sürecinde aramıza katılan neşeli bebek Âdem Furkan’a da desteklerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Deniz TONGA

Ankara, Nisan 2013

Özet

8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN VATANDAŞLIK BİLİNCİ DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

TONGA, Deniz

Doktora, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hamza KELEŞ

Nisan-2013, 223 sayfa

Bu araştırmanın amacı ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci düzeylerinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açıdan bir değerlendirmesini ortaya koymaktır. Araştırmanın nicel bölümünde kişisel bilgi formu, açık uçlu soru ölçeği, duyuşsal eğilimler ölçeği ve davranış ölçeği olmak üzere 4 boyuttan oluşan “Vatandaşlık Bilinci Ölçeği” ortaokul 8. sınıfa devam eden 1178 öğrenciye uygulanmıştır. Ardından nitel bölümde ise ortaya çıkan sonuçlar ve öğrencilerde vatandaşlık bilincine etkisi olan faktörleri derinlemesine belirlemek amacıyla lisansüstü eğitim yapmış veya yapmakta olan ve Milli Eğitim Bakanlığı’nda öğretmen olarak çalışmış veya çalışan toplam 11 Sosyal Bilgiler öğretmeni ve öğretim elamanı ile görüşme formu yaklaşımı kullanılarak bilgiler toplanmıştır. Nicel verilerin analizi SPSS 17.0 paket programı kullanılarak yapılmış, verilerin analizinde betimsel istatistik, Kolmogorov Simirnov testi, Levene testi, Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis testi, bonferoni düzeltme yöntemi ve basit korelasyon kullanılmıştır. Nitel verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır.

Öğrencilerin vatandaşlık bilinci düzeyleri vatandaşlık bilinci ölçeğini oluşturan açık uçlu soru ölçeği, duyuşsal eğilimler ölçeği ve davranış ölçeğine verdikleri cevaplar karşısında aldıkları puanlara göre hesaplanmıştır.

Araştırmanın nicel veri toplama aracından elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin orta düzeyde, duyuşsal eğilimlerinin ve davranış eğilimlerinin ise yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Vatandaşlık bilincini oluşturan bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alan arasındaki ilişkiye bakıldığında; bilgi ve duyuş arasında pozitif yönde alt sınıra yakın orta düzeyde anlamlı bir ilişki, bilgi ile davranış arasında pozitif yönde alt sınıra yakın orta düzeyde anlamlı bir ilişki, duyuş ile davranış arasında pozitif yönde alt sınıra yakın orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.
- Kız öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin, duyuşsal eğilimlerinin ve davranış eğilimlerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.
- Anne ve baba eğitim seviyeleri yükseldikçe, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgileri anne mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermemiş; ancak baba mesleğine göre öğrencilerin puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Baba mesleği memur, serbest meslek, işçi ve emekli olan öğrencilerin puanları babası çiftçi olan öğrencilere göre ve baba mesleği memur ve emekli olan öğrencilerin puanlarının babası işsiz olanların ortalamalarına göre daha olumlu olduğu görülmüştür.
- Aylık gelir durumuna göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgileri anlamlı bir fark oluşturmuştur. Ailesinin aylık geliri 1501-2501 ve 751-1500 TL arası olan öğrencilerin ortalamaları ailesinin aylık geliri 750 TL'den az olan öğrencilerin ortalamasına göre daha yüksek çıkmıştır.
- Anne ve baba mesleğine göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık oluşmadığı görülmüştür.
- Anne ve baba eğitim durumuna göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışları arasında anlamlı bir farklılık oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Anne mesleğine göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışları arasında anlamlı bir fark oluşmadığı görülmekteyken; baba mesleğine göre

öğrencilerin puanları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüş, babası memur olan öğrencilerin ortalaması, babası çiftçi, serbest meslek ve diğer olan öğrencilere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın nitel boyutunda öğretmenler ile yapılan görüşmelerden sonra şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Öğretmenler genel olarak Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf programı içerisinde vatandaşlık bilincine ilişkin değerlerin ve kazanımların olduğunu ancak bunların yeterli seviyede olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca programın ders kitabına yansması konusunda da öğretmenler ders kitabını yetersiz görmüşlerdir. Özellikle kitaplarda yer alan vatandaşlık konularının soyut kalması ve günlük hayat ile yeterince ilişkilendirilmemesi öğretmenler tarafından vurgulanan sorunlar arasında yer almaktadır.
- Öğretmenler tarafından özellikle sınav sisteminin (SBS) vatandaşlık eğitimi açısından büyük bir engel teşkil ettiği görüşü dile getirilmiştir. Katılımcılar, veliler ve okul yönetiminin öğrencilerin netlerini yükseltmeleri konusunda kendilerine baskı yaptığını ifade etmişlerdir. Öğretmenler iyi vatandaş yetiştirmekten ziyade, çok net yapan vatandaş yetiştirdiklerine değinmişlerdir. Ayrıca akademik başarı ile öğrencilerin iyi vatandaş olmaları arasında bir bağlantı olmadığı tespitinde bulunmuşlardır.
- Öğretmenlerin çoğunluğu Sosyal Bilgiler dersi içerisinde geçen vatandaşlık ve insan hakları konularına öğrencilerin büyük ilgi gösterdiklerini, özellikle konuların günlük hayattan seçilmesi durumunda ilgilerinin çok daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.
- Katılımcılar kendi ifadeleri ile sınıf dışı etkinlikler için kendilerini yetersiz gördüklerini belirtmişlerdir.
- Ailelerin vatandaşlık eğitimi konusunda yetersiz ve ilgisiz kaldığı öğretmenler tarafından vurgulanmış ve öğretmenlerin tamamı iyi vatandaş yetiştirmenin aileleri eğitmekten geçtiğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık Eğitimi, Vatandaşlık Bilinci, İnsan Hakları ve Sorumlulukları, Değerler, Vatandaş ve Vatandaşlık.

Abstract

EVALUATION OF THE LEVELS OF CITIZENSHIP CONSCIOUSNESS OF STUDENTS GRADE 8 IN TERMS OF SEVERAL VARIABLES

TONGA, Deniz

PhD., Social Studies Education Department

Thesis Advisor: Prof. Dr. Hamza KELEŞ

April-2013, 223 pages

The purpose of this study is to set forth the evaluation of the levels of citizenship consciousness of students grade 8 in secondary school in cognitive, affective, and behavioral aspects. In the quantitative section of the study, "Citizenship Consciousness Scale" consisting of four dimension including personal information form, open ended question scale, scale of affective tendencies and behavior scale was applied to 1178 students who continue education in grade 8 in secondary school. Subsequently, in the qualitative section, information were collected, by using interview form approach with a total of 11 Social studies teachers and instructors who worked or work as a teacher in Ministry of Education and who had or have postgraduate education in order to determine results obtained and factors having effect on citizenship consciousness of the students. The analysis of quantitative data was performed by using SPSS 17.0 package program and the descriptive statistics, Kolmogorov Simirnov test, Levene test, Mann Whitney U test, Kruskal Wallis test, bonferoni correction method and simple correlation were used in the analysis of data. The content analysis was used in the analysis of qualitative data.

Students' levels of citizenship consciousness were calculated according to scores obtained in the face of answers given to open ended question scale, scale of affective tendencies behavior scale forming the scale of citizenship consciousness.

The results obtained from quantitative data collection tool of the study can be listed as follows:

- It was concluded that students' information related to citizenship consciousness are in the medium level and affective tendencies and behavior tendencies are in the high level.
- When examining the relationship between cognitive, affective and behavioral field forming the citizenship consciousness; it was determined that there is a significant relationship in the medium level, close to the lower limit in the positive direction between information and perception, and a significant relationship in the medium level, close to the lower limit in the positive direction between information and behavior, and a significant relationship in the medium level, close to the lower limit in the positive direction between perception and behavior.
- It was determined that female students' information related to citizenship consciousness, affective tendencies and behavior tendencies are higher than male students'.
- It was concluded that as parent's education levels increase, students' information related to citizenship consciousness increase.
- Students' information related to citizenship consciousness did not differ significantly according to mother's occupation; however a significant difference was found between students' score according to father's occupation, and it was determined that scores of students whose father's occupation is officer, independent business, worker and retired are more positive than scores of students whose father is farmer and scores of students whose father's occupation is officer and retired are more positive than averages of students whose father is unemployed.
- Student's information related to citizenship consciousness did not constitute a significant difference according to monthly income status. Averages of students whose family's monthly income is between 1501-2501 and 751-1500 TL are more positive than averages of students whose family's monthly income is less than 750 TL.

- It was determined that there is no significant difference between students' affective tendencies related to citizenship consciousness according to parent's occupation.
- It was concluded that there is no significant difference between students' behaviors related to citizenship consciousness according to parent's education status.
- It was determined that there is no significant difference between students' behaviors related to citizenship consciousness according to mother's occupation; also that there is a significant difference between students' scores according to father's occupation and average of students whose father is officer is more positive than average of students whose father is farmer, independent business and other.

The following conclusions were reached after interview had with teachers in the qualitative dimension of the study:

- In general, teachers stated that there are values and achievements related to citizenship consciousness in the curriculum of Social Studies grade 6 and 7, and however these are not in the adequate level. At the same time, teachers considered school book inadequate in the reflecting of program to school book. In particular, these are one of the problems emphasized by teachers that citizenship subjects in books remain abstract and are not associated with everyday life adequately.
- It was expressed by teacher that especially testing system (SBS) constitutes a major impediment in terms of citizenship education. It was expressed that parents and school management apply pressure on students to increase their nets. Teachers mentioned that they train citizen who make a lot of net rather than training a good citizen. Furthermore, they made an observation that there is no relation between academic achievement and students to be good citizens.
- Teachers stated that students show great interest to citizenship and human rights subjects mostly in Social Studies course and their interests are much higher in the case of subjects are selected from everyday life particularly.

- Participants indicated with their own words that they are inadequate for activities outside the classroom.
- It was emphasized by teachers that especially families remain inadequate and irrelevant in citizenship education and all of the teachers expressed that training a good citizen is related to training families.

Key Words: Social Studies, Citizenship Education, Citizenship Consciousness, Human Rights and Responsibilities, Values, Citizen and Citizenship.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	xiii
TABLolar LİSTESİ	xix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xxiv
GRAFİKLER LİSTESİ	xxv
KISALTMALAR LİSTESİ	xxvi
I. BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.1.1. Problem Cümlesi	5
1.1.2. Alt Problemler	5
1.2. Araştırmanın Amacı	6
1.3. Araştırmanın Önemi	6
1.4. Araştırmanın Varsayımları	8
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	8
1.6. Tanımlar	9
II. BÖLÜM	10
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	10
2.1. Birey, Toplum ve Eğitim	10
2.2. Devlet, Vatan, Vatandaş ve Vatandaşlık	14
2.3. Temel Eğitim ve Vatandaşlık	18
2.4. Vatandaşlık Eğitimi	20

2.5. Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık	26
2.6. Vatandaşlık Bilinci ve Sosyal Bilgiler Programı	34
2.6.1. 2005 Sosyal Bilgiler Programı	36
2.6.1.1. Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Genel Amaçları	37
2.6.1.2. Öğrenme Alanları	40
2.6.1.3. Değerler	42
2.6.1.4. Kazanımlar	45
2.6.2. Temel Hak ve Özgürlükler	48
2.6.3. Demokrasi	52
2.7. Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi İle İlgili Yapılan İlgili Araştırmalar	54
III. BÖLÜM	65
YÖNTEM	65
3.1. Araştırmanın Modeli	65
3.2. Çalışma Grubu	66
3.2.1. Nicel Araştırmada Evren ve Örneklem	66
3.2.2. Nitel Araştırma Çalışma Grubu	72
3.3. Araştırma Süreci	73
3.3.1. Ölçme Araçları İçin Kapsamının Belirlenmesi ve Uzman Görüşü	75
3.4. Verilerin Toplaması	76
3.4.1. Nicel Veri Toplama Teknikleri	76
3.4.1.1. Demografik Bilgiler	77
3.4.1.2. Açık Uçlu Soru Ölçeği	77
3.4.1.3. Vatandaşlık Bilincine İlişkin Duyuşsal Eğilimler Ölçeği	79
3.4.1.4. Davranış Ölçeği	85
3.4.2. Vatandaşlık Bilinci Ölçeği'nin Pilot Uygulama Süreci	87
3.5. Nitel Verilerin Toplanması	87

3.5.1. Öğretmen Görüşme Formu	87
3.6. Verilerin Analizi	88
3.6.1. Nicel Verilerin Analizi	88
3.6.2. Nitel Verilerin Analizi	90
IV. BÖLÜM	91
BULGULAR ve YORUMLAR	91
4.1. Öğrencilerin Vatandaşlık Bilinci Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar ..	91
4.2. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	93
4.2.1. Açık Uçlu Soru Ölçeğine İlişkin Betimsel Veriler	93
4.2.2. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	103
4.2.3. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	104
4.2.4. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	105
4.2.5. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Mesleği Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	106
4.2.6. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Mesleğine Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	106
4.2.7. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	107
4.3. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	108
4.3.1. Duyuşsal Eğilimler Ölçeğine İlişkin Betimsel Veriler	109
4.3.2. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların	

Cinsiyete Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	110
4.3.3. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların	
Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	111
4.3.4. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların	
Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	112
4.3.5. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların	
Anne Mesleği Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	113
4.3.6. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların	
Baba Mesleği Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	114
4.3.7. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların	
Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	115
4.4. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	115
4.4.1. Davranış Ölçeğine İlişkin Betimsel Veriler	116
4.4.2. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların	
Cinsiyete Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	120
4.4.3. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların	
Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	120
4.4.4. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların	
Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	121
4.4.5. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların	
Anne Mesleği Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	122
4.4.6. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların	

Baba Mesleği Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	123
4.4.7. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların	
Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular	124
4.5. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	124
4.5.1. Vatandaşlık Bilinci Bileşenleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular	124
4.6. Nitel Boyuta İlişkin Bulgular	125
4.6.1. Sosyal Bilgiler Dersinin İyi Vatandaş Yetiştirmeye Katkısına	
İlişkin Öğretmen Görüşleri	126
4.6.2. İyi Vatandaş Yetiştirme Sürecinde Ailelerin Önemine İlişkin	
Öğretmen Görüşleri	133
4.6.3. Öğrencilerin Vatandaşlık ve İnsan Hakları Tutumlarına İlişkin	
Öğretmen Görüşleri	136
4.6.4. İyi Vatandaş Yetiştirme Sürecinde Yapılan Etkinliklere İlişkin	
Öğretmen Görüşleri	140
4.6.5. İyi Vatandaş Yetiştirmeye İlişkin Öğretmenlerin Önerileri	142
V. BÖLÜM	145
SONUÇ VE ÖNERİLER	145
5.1. Sonuçlar	145
5.1.1. Nicel Bulgulara İlişkin Sonuçlar	145
5.1.1.1. Öğrencilerin Vatandaşlık Bilinci Düzeylerine İlişkin Sonuçlar	146
5.1.1.2. Öğrencilerin Açık Uçlu Ölçek Puanlarına İlişkin Sonuçlar	146
5.1.1.3. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Puanlarına İlişkin	
Sonuçlar	152
5.1.1.4. Öğrencilerin Davranış Ölçeği Puanlarına İlişkin Sonuçlar	154

5.1.1.5. Vatandaşlık Bilinci Ölçeği Boyutları (Bilişsel, duyuşsal, davranışsal) Arasındaki İlişkiye İlişkin Sonuçlar	156
5.1.2. Nitel Bulgulara İlişkin Sonuçlar	156
5.1.3. Nicel ve Nitel Bulgulara ilişkin Sonuçların Karşılaştırılması	159
5.2. Öneriler	160
KAYNAKÇA	166
EK-1: Milli Eğitim Bakanlığı İzin Belgesi	178
EK-2: Araştırma Kapsamı İçin Uzman Görüşü	179
EK-3: Vatandaşlık Bilinci Ölçeği	183
EK-4: Analitik Puanlama Anahtarı	193
EK-5: Öğretmen Görüşme Formu.....	196

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Doğrudan Verilecek Değerler	44
Tablo 2: Sosyal Bilgiler Dersinde İnsan Hakları ve Vatandaşlık Ara Disiplin Kazanımları.....	46
Tablo 3: Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Bölgeleri ve Bu Bölgelerden Seçilen Örneklem İller	67
Tablo 4: Katılımcıların İllere Göre Dağılımı	69
Tablo 5: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	69
Tablo 6: Katılımcıların Anne Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	70
Tablo 7: Katılımcıların Baba Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	70
Tablo 8: Katılımcıların Anne Mesleğine Göre Dağılımı	71
Tablo 9: Katılımcıların Baba Mesleğine Göre Dağılımı	71
Tablo 10: Katılımcıların Aile Gelir Düzeyine Göre Dağılımı	72
Tablo 11: Katılımcıların Kişisel Bilgileri	72
Tablo 12: Uzman Görüşlerinin Yüzde ve Frekans Dağılımı	76
Tablo 13: Vatandaşlık Bilincine İlişkin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinin Faktör Yapısı.....	83
Tablo 14: Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Madde Toplam Korelasyonu ve Faktör Yükleri.....	83
Tablo 15: Vatandaşlık Bilincine İlişkin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinde Kullanılan	

Puanlama Sistemi	89
Tablo 16: Vatandaşlık Bilincine İlişkin Davranış Ölçeğinde Kullanılan	
Puanlama Sistemi	89
Tablo 17: Öğrencilerin Vatandaşlık Bilinci Düzeyleri.....	91
Tablo 18: Açık Uçlu Soru Ölçeğine Ait Betimsel Veriler.....	93
Tablo 19: 1. Sorunun a Şikkına Verilen Cevaplar	94
Tablo 20: 1. Sorunun b Şikkına Verilen Cevaplar	95
Tablo 21: 1. Sorunun c Şikkına Verilen Cevaplar	96
Tablo 22: 2. Soruya Verilen Cevaplar	97
Tablo 23: 3. Soruya Verilen Cevaplar	98
Tablo 24: 4. Soruya Verilen Cevaplar	99
Tablo 25: 5. Soruya Verilen Cevaplar	100
Tablo 26: 6. Soruya Verilen Cevaplar	101
Tablo 27: 7. Soruya Verilen Cevaplar	102
Tablo 28: Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılığı İçin Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	103
Tablo 29: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları.....	104
Tablo 30: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları.....	105

Tablo 31: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları	106
Tablo 32: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları	107
Tablo 33: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları.....	108
Tablo 34: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğine Ait Betimsel Veriler.....	109
Tablo 35: Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Maddelerine İlişkin Betimsel Veriler	109
Tablo 36: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılığı İçin Mann Whitney U testi Sonuçları	111
Tablo 37: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları	111
Tablo 38: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları.....	112
Tablo 39: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları	113
Tablo 40: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları	114
Tablo 41: Katılımcıların Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları	115

Tablo 42: Öğrencilerin Davranış Ölçeğine Ait Betimsel Verileri.....	116
Tablo 43: Dürüstlük Değerine İlişkin Betimsel Veriler	116
Tablo 44: Yardımseverlik Değerine İlişkin Betimsel Veriler	117
Tablo 45: Doğruluk Değerine İlişkin Betimsel Veriler	117
Tablo 46: Bandrollü Ürün Almaya İlişkin Betimsel Veriler	117
Tablo 47: Hakları Kullanmaya İlişkin Betimsel Veriler.....	118
Tablo 48: Farklılıklara Saygı Değerine İlişkin Betimsel Veriler	118
Tablo 49: Hakların Kullanmaya İlişkin Betimsel Veriler.....	118
Tablo 50: Sorumlulukları Yerine Getirmeye İlişkin Betimsel Veriler	119
Tablo 51: Doğal Çevreye Duyarlılık Değerine İlişkin Betimsel Veriler	119
Tablo 52: Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılığı İçin Mann Whitney U Testi Sonuçları	120
Tablo 53: Katılımcıların Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları	120
Tablo 54: Katılımcıların Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları.....	121
Tablo 55: Katılımcıların Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları	122

Tablo 56: Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların

Baba Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları 123

Tablo 57: Katılımcıların Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların

Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları 124

Tablo 58: Vatandaşlık Bilincini Oluşturan Boyutlar Arasındaki

İlişki İçin Korelasyon Sonuçları 125

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sosyal Bilgileri Oluşturan Sosyal Bilim Disiplinleri.....	29
Şekil 2: Sosyal Bilgiler Programının Yapısı	37
Şekil 3: Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrenme Alanları.....	40
Şekil 4: Araştırma Süreci	73
Şekil 5: Açık Uçlu Soru Ölçeği Geliştirme Aşamaları	78
Şekil 6: Davranış Ölçeği Geliştirme Aşamaları	86

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Öz Değerlere İlişkin Yamaç Grafiği	82
Grafik 2: 1. Sorunun a Şıkkına Verilen Cevaplar	94
Grafik 3: 1. Sorunun b Şıkkına Verilen Cevaplar	95
Grafik 4: 1. Sorunun c Şıkkına Verilen Cevaplar	96
Grafik 5: 2. Soruya Verilen Cevaplar	97
Grafik 6: 3. Soruya Verilen Cevaplar	98
Grafik 7: 4. Soruya Verilen Cevaplar	99
Grafik 8: 5. Soruya Verilen Cevaplar	100
Grafik 9: 6. Soruya Verilen Cevaplar	101
Grafik 10: 7. Soruya Verilen Cevaplar	102

KISALTMALAR LİSTESİ

- **f** : Frekans
- $\bar{X}$: Aritmetik ortalama
- **Akt.** :Aktaran
- **NCSS** : National Council of Social Studies
- **MEB** : Milli Eğitim Bakanlığı
- **%** : Yüzde
- **pp** : Page paper (sayfa numarası)
- **n (N)** : Katılımcı sayısı
- **S** : Standart Sapma
- **Sd** : Serbestlik Derecesi
- **SPSS** : Statistical Package for the Social Sciences
- **p** : Anlamlılık Düzeyi
- **TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu
- **TTKB:** Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı
- **TDK** : Türk Dil Kurumu

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve araştırmada kullanılan çeşitli kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Sosyal bir varlık olması sebebiyle insan, toplum içerisinde yaşamaya ihtiyaç duyar. Bir toplumda insanların rahat ve huzurlu yaşayabilmeleri için, tarihsel süreçte devletler inşa edilmiş, kurallar koyulmuş ve insanlara çeşitli eğitimler verilmiştir. Şüphesiz ki her devlet kendi varlığı ve devamı için kendine hizmet edecek, devletini güçlendirecek ve toplumunu kalkındıracak iyi eğitim almış vatandaşlar yetiştirmek ister.

İnsanın toplum içerisinde yaşama becerisi kazanması ve toplum hayatına uyum sağlayabilmesi sürecinde eğitimin önemli bir payı vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, devlet eliyle yürütülen eğitim, kişinin iyi insan olarak yetişebilmesi için yapılmakta ve bireyin potansiyelinde var olan güzellikleri açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Eğitim ile kişilerin eğitilmesi hedeflense de aslında bireyler tek tek eğitildiğinde toplum da eğitilmiş olur. Toplumu oluşturan bireylerin eğitim seviyesi ne kadar nitelikli olursa, toplum da o derece iyi ve huzurlu olur (Çiftçi, 2008: 202).

Bununla beraber eğitim; bireyin bedensel, duygusal, düşünsel ve sosyal yeteneklerinin kendisi ve toplumu için gelişmesi ile de yakından ilgilidir. Yani eğitim, bireye hem kendisi için hem de üyesi olduğu toplumu için yararlı ve gerekli vasıfları kazandırmayı amaçlar. Eğitim, bu durumu gerçekleştirmek, bireyi meslek sahibi yapmak, bireyin topluma uyum sağlamasına yardımcı olmak ve bireyin kendini geliştirmesi için çeşitli imkânlar sunmaktadır (Yeşilyaprak, 2005: 2-3).

İnsanlar genel olarak eğitimlerine, ailelerinde başlamakta, daha sonra da örgün eğitim kurumlarında devam etmektedir. İnsan kişiliğinin oluşmasında en önemli etkenlerden birinin, çocukluk ve gençlik yıllarında toplumun birey üzerindeki etkileri (Russel, 1976: 59) olduğu düşünüldüğünde, çocuğun aileden sonra, genel olarak toplum içinde üstleneceği rollere, özellikle de yeteneğine uygun yapacağı işe hazırlama görevini yüklenen yegâne kurumun eğitim kurumları olduğu görülmektedir (Akdeniz, 1982: 125).

Eğitim kurumları içinde ilkokul ve ortaokul, öğrencilerde pek çok açıdan temel hazırladığı için eğitim sisteminin en önemli basamağı olarak kabul edilmektedir. Burada verilen eğitim ile bir devletin vatandaşları, yaşanan çağın bilgisi, becerisi ve değerleri ile donatılmaya çalışılır. Ayrıca bu kademe, öğrenciler için gerekli bilişsel, duyuşsal ve psikomotor özelliklerin kazandırılmasına ve öğrencilerin toplum hayatına daha etkin katılmalarına imkân vermesi yönüyle de etkili vatandaş yetiştirmeye katkı sağlamaktadır (Yeşil, 2002: 81).

Toplumun belli bir kısmının ortaokuldan sonra eğitimlerine devam etmedikleri düşünüldüğünde ilkokul ve ortaokulda verilen eğitimin ne kadar önemli olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yeniliklerin ülke genelinde yayılması ve demokrasinin yerleşmesinde ilkokul ve ortaokul bir güç kaynağı konumunda yer almaktadır. Siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların çözümü bu eğitim kademesinde başlamaktadır. Burada kazanılan temel bilgi, görüş, beceri, değer ve tutumlar insanlara hayatları boyunca eşlik etmektedir (Yeşilyaprak, 2005: 46).

İnsan hayatında bu kadar önemli olan temel eğitimin en önemli hedeflerinin başında, iyi vatandaş yetiştirmeye katkı sağlamak gelir. Ülkelerin eğitim sistemlerinden beklentileri ve talepleri, kendi rejimlerinin devamını sağlayacak bireylerin yetişmesidir ki; vatandaşlık eğitiminin çıkış amacı da buradan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı, etkin vatandaş yetiştirmek, her ülkenin eğitim sistemi içerisinde ortak amaç olarak yer almaktadır. Ülkemizde bu amaç, kimi zaman tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi gibi tek disiplinli dersler aracılığıyla, kimi zaman da günümüzde olduğu gibi Sosyal Bilgiler dersi gibi çok disiplinli ve disiplinler arası bir anlayışla devam etmektedir. Sosyal Bilgiler dersi ilk ve ortaokulda vatandaşlık

eğitimi kapsamında hayat bilgisi dersinin devamı niteliğinde yer almaktadır (Safran, 2008: 6).

Eğitim süreci içerisinde önemli bir yeri olan vatandaşlık eğitimi, her ülkenin siyasal, toplumsal, kültürel ve eğitimsel yapısına göre farklılık gösterse de tüm eğitim programlarında örtük veya açık biçimde yer almaktadır. Vatandaşlık eğitimi ile devleti ve onun vatandaşlarını bir arada tutan bağları güçlendirmek ve insanları bir arada huzur içerisinde yaşatabilmek amaçlanmaktadır (Yazıcı ve Yazıcı, 2010: 649).

Tarihimizde özellikle tebaadan vatandaşlığa geçiş süreci, 19. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan anayasal gelişmeler çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Tüm Osmanlı uyruklarının can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarını güvence altına alan Tanzimat Fermanı ve gayrimüslimlerin hukuksal statülerinde bir dizi düzenlemeyi içeren Islahat Fermanı, II. Meşrutiyet’le birlikte başlıca hedef haline gelen “Vatandaşlar Topluluğu” oluşturma yoluyla devletin çöküşüne son verme idealinin hukuksal arka planını oluşturmuştur (Üstel, 2009: 25).

Osmanlı Devleti’nin yıkılması ve arkasından kurulan yeni Türk Devleti’nde vatandaşlık eğitimi devlet yöneticilerinin ve yeni devletin temel uğraşlarından biri olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren vatandaşlık eğitimine verilen önem, eğitim programlarında şu şekilde belirtilmiştir: “İlk mektebin başlıca maksadı, genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmektir” (Çelik, 2008: 363, Dönmez, 2003: 39).

Günümüzde de eğitim programlarının bütün amacı, öğrencileri sadece toplum için iyi vatandaşlar yetiştirmek değil; aynı zamanda onları dünya vatandaşı haline getirmektir. Toplum tarafından resmi bir kuruluş olarak oluşturulan okul, kültürel mirası aktarmak ve öğrencileri hayata hazırlamakla görevlidir. Sosyal Bilgiler dersi de sorumluluk sahibi vatandaşlık kavramıyla ilişkili olarak bilgi, tutum ve becerilerin kazanılması ile bağlantılı bir derstir ve Sosyal Bilgiler dersinden iyi vatandaş yetiştirmeye destek olması beklenmektedir (Barth ve Demirtaş, 1997: 1.1).

Dünya’da Sosyal Bilgiler eğitimi için önemli bir organizasyon olan Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi Sosyal Bilgiler eğitiminin temel misyonunu,

“Öğrencilerin etkili bir vatandaş olabilmelerini sağlayacak bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmalarına yardım etmek” şeklinde ifade etmiştir (NCSS, 2011).

Bu bağlamda öğrenci, bir toplumun üyesi ve vatandaş olarak, yine toplumun içinde yaşamaktadır. Dolayısıyla da öğrenciler toplum içerisinde var olan sorunlardan etkilenmektedir. Sosyal Bilgiler, öğrencilerin toplum içerisinde var olan güncel sorunlar hakkında bilgi sahibi olmaları ve duyarlı hale gelmeleri yönüyle de katkı sağlayan bir ders olarak eğitim programlarında yer almaktadır. Yaşadığımız çağda en ciddi sorunlar arasında sosyal içerikli problemler en önde gelmektedir. Bunlara, yoksulluk, savaş, yabancılarla olan ilişkiler, eşitsizlik, adaletsizlik, işsizlik, hava ve su kirliliği, tüketim problemleri örnek olarak gösterilebilir. Bu sorunlar vatandaşlık kavramı ile de doğrudan ilişkilidir. Sosyal Bilgiler dersi, bu sorunların üzerinde durması, bu konular hakkında bilgi vermesi ve öğrencileri bilinçlendirmeye çalışması nedeniyle önemli bir ders konumunda bulunmaktadır (Preston ve Herman, 1974: 3).

İnsan kişiliğinin oluşmasında en önemli zaman dilimi olarak kabul edilen temel eğitim kademesinde, amacına uygun gerçekleştirilen Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşumuna, öğrencilerin sorunlara, çevreye ve topluma duyarlı hale gelmeleri konularına katkılar sağladığı için, ilkökul ve ortaokulda önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin iyi insan ve iyi vatandaş olarak yetiştirebilmeleri toplumu, toplumun huzurunu, insanlar arası ilişkileri ve devletin gücünü de doğrudan etkileyeceğinden Sosyal Bilgiler dersinin de önemi doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeptendir ki, Sosyal Bilgiler denince akla vatandaşlık eğitimi gelir.

Temel eğitim kademesinde bu kadar önemli olan vatandaşlık eğitimi ile ilgili daha önce Sosyal Bilgiler dersinin temel misyonunu değerlendirmek amacıyla, Türkiye genelinde geniş bir örneklem üzerinde, bilimsel bir genellemeye ulaşmaya imkân verecek, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarda, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin katıldığı geniş çaplı bir araştırma olmadığı görülmektedir. Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin neleri kazanıp, neleri kazanamadıklarını sorgulamak, iyi vatandaş yetiştirmek açısından önem taşımaktadır. Her dersin bir amaçla eğitim programlarına dâhil edildiği, Sosyal Bilgiler dersinin de temelde iyi vatandaş yetiştirmeyi amaçladığı düşünüldüğünde; bu dersin sonunda öğrencilerin iyi

vatandaşta bulunması gereken bilgi, tutum ve davranışlara ne kadar ulaştığının kapsamlı bir inceleme ile belirlenmesi kayda değer bir önem arz etmektedir. Bu araştırmanın literatürde eksik olduğu düşünölen vatandaşlık bilinci oluşumu konusunda alana katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

1.1.1. Problem Cümlesi

8. Sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci ne düzeydedir?

1.1.2. Alt Problemler

1. Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin açık uçlu soru ölçeği puanları;

- ✓ Cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Anne eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Baba eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Baba mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Anne mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Ailenin aylık gelir durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

2. Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimler ölçeği puanları;

- ✓ Cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Anne eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Baba eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Anne mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Baba mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?

✓ Ailenin aylık gelir durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

3. Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranış ölçeği puanları;

✓ Cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?

✓ Anne eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

✓ Baba eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

✓ Baba mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?

✓ Anne mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?

✓ Ailenin aylık gelir durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

4. Vatandaşlık bilincini oluşturan bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlar arasındaki ilişki ne düzeydedir?

5. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşmasına ilişkin görüşleri nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci düzeylerini bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açıdan değerlendirmek, öğrencilerde vatandaşlık bilincine çeşitli değişkenlerin etkisini belirlemek ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşumuna ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Öğrencilerin sağlıklı kişilik geliştirebilmeleri, haklarını ve özgürlüklerini bilmeleri, kendi yeteneklerinin farkına vararak yeteneklerine uygun bir şekilde toplumdaki yerlerini almaları ve topluma uyum sağlamaları öğrencilere verilecek vatandaşlık eğitimi ile doğrudan ilgilidir. Geçmişten günümüze okullarımızda

öğrencilerin “iyi vatandaş” olarak yetişebilmeleri için çeşitli derslerin olduğu bilinmektedir. Her ders muhakkak bir amaca hizmet etmek maksadıyla eğitim programlarında yerini alır. Sosyal Bilgiler dersinin ortaya çıkış amaçlarından en önemlisi, bireyleri iyi bir vatandaş haline getirmek ve onları topluma kazandırmaktır. Sosyal Bilgiler dersini diğer derslerden farklı kılan sebeplerin başında ise, vatandaşlık eğitimi gelmektedir. Sosyal Bilgiler dersinin amaçları değerlendirildiğinde Milli Eğitim’in genel amaçlarında yer alan maddelerle bire bir örtüştüğü görülmektedir.

Araştırmaya başlama aşamasında Yüksek Öğretim Kurulu’nun resmi internet sayfasında “Ulusal Tez Merkezi’nde” “vatandaşlık” anahtar sözcüğü ile ilgili doktora tezlerinde ayrıntılı tarama yapılmıştır. Tarama sonucunda anahtar sözcüklerde veya araştırma konularında vatandaşlık kavramı geçen çok sayıda doktora tezi olduğu görülmüştür. Bunlar içerisinde de ağırlıklı olarak İşletme, Sosyoloji, Tarih, Eğitim Bilimleri ve Kamu Yönetimi alanlarında vatandaşlık ile ilgili çalışmalar yapılmış, bunun yanında Psikoloji, Hemşirelik, Fen ve Teknoloji, Felsefe ve Din Bilimleri, Hukuk ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinde de çalışmalar olduğu görülmüştür. Sosyal Bilgiler Eğitimi’nde ise 5 adet çalışma olduğu tespit edilmiştir. Çalışılan konular ise dijital vatandaşlık, değerlerin kazanılma düzeyi, çevresel vatandaşlık eğitimi, etkili vatandaşlık eğitimi hakkında öğretmen görüşleri ve 4. ve 5.sınıf öğrencilerinin vatandaşlık ve insan hakları ara disiplin kazanımlarına ulaşma düzeyleridir. Çalışılan konulara bakıldığında Sosyal Bilgiler dersinin ana amacı olan “İyi vatandaş yetiştirme” konusuna ilişkin doğrudan bir araştırmanın olmadığı tespit edilmiştir.

Bu araştırmada, 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci düzeylerini bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açıdan değerlendirmek, öğrencilerde vatandaşlık bilincine çeşitli değişkenlerin etkisini belirlemek ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşumuna ilişkin görüşlerini ortaya koymak amaçlandığı düşünüldüğünde, hem öğrencilerin, hem de öğretmenlerin verecekleri cevaplar, öğrencilerde vatandaşlık bilincinin oluşumu konusunda genel bir kanıya ulaşabilmek açısından alana önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca bu araştırma, ilerde gerçekleştirilecek Sosyal Bilgiler program geliştirme çalışmalarına ve Sosyal Bilgiler dersinde vatandaşlık gelişimi için yapılacak etkinliklere veri sağlaması açısından da önem arz etmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

1. Açık uçlu soru ölçeği, duyuşsal eğilimler ölçeği ve davranış ölçeği araştırmanın amacına ve konusuna uygundur.
2. Geliştirilen ölçme araçları ile ilgili literatür taraması, uzman görüşleri ve pilot uygulama örneklem büyüklüğü yeterlidir.
3. Araştırmaya katılan öğrencilerin uygulanan ölçme araçlarında yer alan maddelere verecekleri cevapların samimi ve gerçeği yansıtacağı varsayılmaktadır.
4. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin 6. ve 7. sınıfta Sosyal Bilgiler dersinde vatandaşlık bilinci ile ilgili kazanımların ve değerlerin tamamını edindiği varsayılmaktadır.
5. Araştırmanın nicel bölümündeki katılımcı sayısının, araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini sağlayacak büyüklükte olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma;

1. 2012–2013 eğitim ve öğretim yılında,
2. Türkiye’de 12 ilde eğitim ve öğretim hayatına devam eden 8. sınıf öğrencileriyle, toplamda 11 Sosyal Bilgiler öğretmeni ve öğretim elemanı ile,
3. Araştırmacı tarafından geliştirilen ölçme araçlarının uygulanması ile sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Devlet: Amacı toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğinin sağlanması olan, belli bir toprak parçası üzerinde bulunan her şey üzerinde nihai meşru kontrole sahip, siyasal bir örgütle donanmış sosyal bir organizasyondur (Daver, 1993: 166).

Vatan: Üzerinde yaşanan, sınırları belli olan toprak parçasıdır.

Vatandaş ve Vatandaşlık: Bir kişiyi bir devlete bağlayan uyrukluk bağına vatandaşlık, bir ülkeye uyrukluk bağı ile bağlı olan kişiye da vatandaş denir (Karaman Kepenekçi, 2008: 30).

Vatandaşlık Bilinci: Öğrencilerin “İnsan Hakları ve Vatandaşlık” konuları hakkındaki bilgilerinin, tutumlarının ve davranışlarının bir bütün halinde değerlendirilmesidir.

İnsan Hakları: İnsanlığın belli bir gelişme çağında, kuramsal olarak bütün insanlara tanınması gereken, onun kişiliği ile değerlerini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan üstün, evrensel ilke ve kurallar bütününe insan hakları denir (Karaman Kepenekçi, 2008: 45).

Vatandaşlık Bilgisi: Vatandaş ile içinde yaşadığı toplum arasındaki ilişkileri konu alan bilgi dalıdır (Altunya, 2003).

Vatandaşlık Eğitimi: Devletlerin kendi sistemlerini devam ettirebilmek amacıyla, çeşitli eğitim kademelerinde öğrencileri iyi vatandaş yetiştirebilmek için verdikleri eğitimidir.

Sosyal Bilgiler: Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla, Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Siyaset Bilimi ve Hukuk gibi sosyal bilimlerin ve yurttaşlık bilgisi konularının, öğrenme alanlarını yansıtan bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren, insanın sosyal ve fiziki çevre ile etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir (MEB, 2005: 46).

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Birey, Toplum ve Eğitim

İnsan, yeryüzünde bulunan en önemli varlıktır. İnsanın bu önemi, geçmişten günümüze hayat içerisindeki konumundan, gücünden ve dünya üzerinde ortaya koyduğu gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Geçmişte ağaç kovuklarında ve mağaralarda yaşayan insanoğlu, günümüzde pek çok alanda gelişmeler kaydetmekte ve her gelişmenin de temelinde yer almaktadır, çünkü gelişmeler yine bizzat insan aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Günümüzde doğayı sınırsız şekilde kullanan, teknolojiyi ilerleten, bilimsel çalışmalar yapan, üreten ve ürettiklerine isim veren, her şeyi sevk ve idare eden konumunda olan bizzat insandır.

İnsan kelime anlamı olarak “Toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2012).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere insanı insan yapan ve diğer varlıklardan ayıran çok önemli nitelikler vardır: Bunlara akıl, duygu ve vicdan örnek olarak gösterebilir. Bu nitelikler zaman içerisinde insanları yaşamsal zorunlulukları aşmak ve günlük ihtiyaçları karşılamak gibi nedenlerle bir araya getirmiştir. İnsanların oluşturdukları topluluk sadece korunma, üreme gibi nedenlerle oluşan hayvan topluluklarından çok farklıdır. İnsan, aklıyla elinin gücünü birleştirip buluş yaparak doğaya egemen olmuştur. Buluşlar zamanla insanların daha çok etkileşime geçmelerine imkân sağlamıştır (Altunya, 2003: 8-9).

İnsanların bir araya gelmesiyle oluşan toplum kavramı; “Aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü, cemiyet.” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2005: 1993). Macionis (1989: 92)’e göre toplum, bir kültürü paylaşan, belirli bir bölgede yaşayan ve insanlarla iletişimde bulunan insan topluluğu olarak tanımlanabilir (Akt. Kınca, 2007: 2).

Toplulun en küçük yapı taşı bireydir ve bireylerin bir araya gelmesi ile aileler, ailelerin bir araya gelmesi ile toplumlar oluşur. Bu bağlamda tek tek bireyler ne kadar sağlam ve sağlıklı ise toplumda aynı oranda sağlıklı ve güçlüdür. Bireyin gücü de toplumu meydana getiren temel unsur olmasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal öge olarak birey, sadece toplumda üretilenlerden pay alan bir canlı değil, aynı zamanda toplumsal üretime katkı sağlayan bir güçtür. Yani birey hem üretir, hem de üretilenden payını alır (Yılmaz, 2002: 34).

İnsanın bir topluma katılması ve toplumun üyesi haline gelmesi, yaşadığı topluma uyum sağlama süreci olarak da bilinmektedir. Bu anlamda bireylerden istenen benzer şekillerde düşünmeleri ve davranmaları değil; toplumun ortak değerlerini kazanıp, bunları özümsemeleridir (Kıncal, 2007: 8). İnsanın sosyalleşmesi, kendinde var olan yetenekleri fark edip, geliştirerek toplumun ve insanların hizmetine sunması ile büyük bir anlam kazanmaktadır. İnsanların toplum içerisinde yeteneklerine uygun bir şekilde yerlerini almalarında en önemli paylardan biri eğitime aittir.

İnsanoğlu, yaşadığı topluma uyum sağlama sürecinde, ait olduğu toplumun kültürünü öğrenme ve değerlerini içselleştirme fırsatı da yakalar. Başka bir deyişle insanın topluma uyum sağlaması, bireyin insan olma süreci ile doğrudan ilgilidir. Bu da eğitim aracılığıyla mümkündür. Topluma uyum sağlayan birey, toplumun bir üyesi haline gelir. Doğduğunda en aciz canlılardan birisi olan insanoğlu, içinde yaşadığı toplumun bilgi ve değer birikimini kazanır. Bu sürecin her toplumda belirli araçları ve ortamları vardır. Bunların başında da aile gelir. Çocuk ailede doğar, büyür daha sonra da arkadaş çevresi ve okuldan etkilenir (Bozkurt, 2010: 111-112).

Bunlarla beraber eğitim, toplumu doğrudan etkileyen bir olgudur ve toplum içinde olup bitmektedir. Eğitim faaliyetleri toplumun yapısını, insanların huzur içinde yaşamalarını tesis etmekle görevli önemli bir araçtır. Çocuğu insan yapan, ona insan özelliklerini ve değerlerini kazandıran toplumun kendisidir. Toplum bu görevi eğitim yoluyla yapar. Eğitimle beraber birey toplum hayatına da hazırlanmış olur. Ailede başlayan eğitim, okulda devam eder (Öztürk, 1993: 21).

Diğer taraftan eğitim, kültürlemenin bilinçli ve planlı olarak gerçekleştirilen kısmıdır ki, eğitimin de en iyi verildiği yer okullar, özellikle de temel eğitim

kurumlarıdır. Okul eğitiminin; bakma, koruma, yetenekleri geliştirme, çevreye ve topluma aktif olarak katılım, uyum sağlama, vatandaşlık bilinci kazandırma, demokrasi, insan hakları ve özgürlüklere saygıyı oluşturma ve güçlendirme, yerel, ulusal ve evrensel kültürü aktarma gibi işlevleri de vardır (Altunya, 2003: 13). Bunlarla beraber eğitim, bireye hem kendisi, hem de üyesi olduğu toplumu için yararlı ve gerekli vasıfları kazandırmayı amaçlar. Çağdaş bilimsel anlayışa göre eğitim; bireyin bedensel, duygusal, zihinsel ve sosyal yeteneklerinin kendisi ve toplumu için gelişmesine yardımcı olur. Eğitim, bu durumun gerçekleşmesi için bireyin meslek sahibi olması, topluma uyum sağlaması ve kendisini geliştirmesi için çeşitli imkânlar sunmaktadır (Yeşilyaprak, 2005: 2-3).

Özellikle ilkokula başlayan çocuklar öncelikle toplumsal kuralları, hak ve özgürlükleri, kendini kontrol etmeyi, insanlarla iletişim kurmayı öğrenmeye başlar. Yani öğrenci bir toplum içinde kurallara uygun olarak yaşamayı öğrenir. Bu nedenlendendir ki okul, öğrencileri iyi vatandaş olmanın gerektirdiği bilgi, beceri ve değerlerle donatmaya çalışan önemli bir toplumsal kurumdur (Bozkurt, 2010: 124).

Bunlarla beraber, okullar öğrencileri hayata hazırlayan ve aile ortamı ile büyük sosyal kurumlar arasındaki geçiş için köprü konumunda yer alır. Çocuklar okulda kazandıkları pek çok bilgi ve becerinin yanı sıra aile fertlerinden başka yabancı çocukları, büyükleri ve yöneticileri de burada tanırırlar. Farklı davranış şekilleri, farklı alışkanlıklar, gelenekler ve değerlendirme sistemleri ile karşılaşırırlar. Öğrenci, arkadaşlarından, öğretmenlerinden, okul yöneticilerinden, hizmetlilerden gelen davranışlara alışır ve insanlar arasında var olan sosyal örgüyü de bu şekilde öğrenmeye başlar. Burada öğrenilenler, öğrencilerin ilerideki hayatları için bir altyapı oluşturur (Ergün, 1994: 61). Dolayısıyla öğrencilerin temel eğitimde aldıkları eğitim ve oluşturdukları değer sistemi iyi insan ve iyi vatandaş olma yolunda bir zemin hazırladığından dolayı büyük önem taşımaktadır.

Diğer taraftan öğrencilerin iyi insan ve iyi vatandaş olmaları aynı zamanda demokratik değerleri edinmeleri ve özümsemeleriyle de yakından ilgilidir. Bir toplumdaki demokratik yaşayış ekonomik gelişmeye, şehirleşmeye, sanayileşmeye, refaha, eğitim düzeyinin yükselmesine bağlıdır ve aynı zamanda eğitim seviyesi ve eğitimin niteliği diğer öğeleri de etkiler. Eğitim seviyesi yüksek olmayan toplumlarda

demokratik sistemin kurallarını ortaya koymak çok zordur. Demokratik değerleri bireylere kabul ettirmenin en iyi yolu, o düzeni halkın gözünde toplum için en iyi ve en yararlı düzen şekline getirmektir. Bunu sağlamanın en kolay ve doğru yolu da bütün vatandaşların eşit haklara sahip olduklarını, vatandaşlara değer verildiğini, adaletli bir yönetim olduğunu göstermek, karar alma sürecine ve sistemin işleyişine bireylerin katılmalarına imkân sağlamaktır (Ergün, 1994: 127). Bu unsurlarla bireylerin ilk karşılaştıkları yer genel olarak okuldur. Okula devam eden öğrenciler demokratik değerleri uygulamada ne kadar görürler ve ne kadar gerçek bilgiler edinirlerse, o kadar içselleştirirler ve davranışa dönüştürürler. Dolayısıyla okulun en önemli görevlerinin başında demokratik değerleri kazandırmak gelir.

Yukarıda bir kısmına değinilmekle beraber, genel olarak değerlendirildiğinde, okulların pek çok işlevi ve amacı olduğu görülmektedir. Okullarda öğrencilere verilecek eğitim, her devlet tarafından devletin ve milletin devamını sağlayabilecek vatandaşlar yetiştirmek amacıyla hazırlanır ve uygulanır. Dolayısıyla okullarda verilecek eğitime bizzat devletin kendisi karar vermektedir. Ülkemizde de 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk Millî Eğitiminin genel amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

Türk Millî Eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini;

1. Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip; insan haklarına saygılı; kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek, gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak (MEB, 2005: 5).

Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarına bakıldığında devletin öğrenciler için verdiği eğitimle kazandırmak istediği vasıfların ve değerlerin bireysel, toplumsal ve devlete bağlı olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Yani devlet eliyle verilen eğitim ile birey hem bedenlen sıhhatli olacak ve yeteneklerinin farkına varacak, sağlıklı bir kişilik geliştirecek, hem toplumun huzuru ve mutluluğu için çalışmayı öğrenecek, hem de devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilecek bir yere gelecektir.

2.2. Devlet, Vatan, Vatandaş ve Vatandaşlık

Tarihsel süreçte vatandaşlık kavramı ilk olarak Antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. Antik Yunan'da kullanılan vatandaşlık kavramı günümüze göre, kadınlara ve yabancılara davranış biçimleri ve köleliği meşru kabul etmeleri gibi eksikliklere rağmen; vatandaşlık kavramının çıkışı açısından önemli kabul edilmektedir (Gündüz ve Gündüz, 2002: 10).

İlk defa 1789 Fransız İhtilali ile siyasi bir anlam kazanan “vatandaş” kavramı, son iki yüzyılda sözlüklerimize girmiştir. Fransız Milli Meclisi tarafından kabul edilerek 26 Ağustos 1789 tarihinde yayınlanan “İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi” başlıklı belge, vatandaşlık kavramının daha çok kullanılmasına ve insanların hafızalarında yer edinmesine sebep olmuştur. O dönemde bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de 19. yüzyıla kadar vatandaş kavramı kullanılmamış; bunun yerine “kul, taife, tebaa, reaya, millet” kavramları kullanılmıştır (Yılmaz, 2002: 97).

Özellikle Fransız İhtilali'nden sonra vatandaşlık kavramı, bireyle devlet arasında politik ilişkilerin ifadesi olarak, ulus devlet ve milliyetçilik kavramı ile de yakından ilişkili bir konuma gelmiştir (Janowitz, 1983'den akt. Ichilov: 1998 12).

Vatandaşlık düşüncesi, insanların kendi akıllarını kendilerinin kullanması, dünyayı algılama ve anlamlandırmada akli temele almaları, kendilerini ve toplumu

ilgilendiren konulara ilgi duymaları ve sosyal yaşamın her alanına katılımları ile gelişme göstermiştir (Gündüz ve Gündüz, 2002: 3).

Türk tarihine bakıldığında özellikle Osmanlı Devleti'nin, değişik etnik gruplardan oluşmuş bir millete sahip olduğu görülmektedir. Yani Osmanlı toplumu içerisinde etnik ve dinsel olarak ayrı unsurlar bir arada yaşamışlardır. Bunların devlete olan bağlılıkları ise farklı farklı olmuştur. Kimi sadece vergi vermiş, kimi imtiyaz elde etmiş, kimi de askere gitmemiştir. Devlete bağlılık durumlarına göre halklar kul, tebaa ve reaya şeklinde isimler almıştır. Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1924 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında tebaanın yerine ulusal devletin bir kavramı olan vatandaş kullanmış ve vatandaşlar arasında eşitliği sağlamak amacıyla din ve ırk ayrımı konusunda "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir" şeklinde bir açıklık getirilmiştir (Altunya, 2003: 1-2).

O günden günümüze kadar halk arasında en çok kullanılan kavramların biri olan vatandaşlığın tam olarak anlaşılabilmesi için, vatan ve vatandaş kavramlarının bilinmesi önem arz etmektedir. Zira vatandaş ve vatandaşlık kelimeleri vatan kelimesinden türeyen kavramlardır. Vatan kavramını anlayabilmek için de, öncelikle devlet kavramını bilmek ve anlamak gerekmektedir, çünkü bu kavramlar birbirini tamamlayan niteliktedir.

Geçmişten günümüze devlet kavramı işlevsel olarak, milletlere ve zamana göre farklılık göstermiştir. Örneğin, Devlet-i Âl-i Osman dendiğinde Osmanlı hanedanının egemenliği ve siyasal iktidarı anlaşılmaktadır. Eski Yunan'da devlet, ortak ve iyi bir hayatı gerçekleştirmek amacıyla bir şehir düzeyinde örgütlenmeyi ifade ederken; Roma İmparatorluğu'nda ise temel hukuk anlayışına dayalı bölgeleri kapsayan, geniş bir coğrafi alanda siyasi düzeni sağlamaya yönelik bir örgütlenmeyi kapsamaktadır (Dursun, 2006: 142). Günümüzde ise monarşilerin yerini genel olarak halk egemenliğine dayanan yönetim ve devlet şekilleri almıştır. Zaman içerisinde devlete yüklenen anlam ve devletlerin yönetim şekilleri değişse de kurum olarak devlet yaşamaya devam etmiştir.

Tarihsel süreçte böyle bir değişim geçiren devlet kavramı üzerinde herkesin hem fikir olduğu kesin ve net bir tanım bulmak zordur. Devlet bazı tanımlarda “Belli bir ülke üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip, bir üstün iktidar tarafından yönetilen, bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluş (Kapani, 2004: 35), bazı tanımlarda ise amacı toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğinin sağlanması olan, belli bir toprak parçası üzerinde bulunan ve her şey üzerinde nihai meşru kontrole sahip, siyasal bir örgütle donanmış sosyal bir organizasyon olarak tanımlanmaktadır (Daver, 1993:166).

En basit anlatımla devlet, ortak bir iktidarı tanımış, belli bir toprağa yerleşmiş halktır. Devlet şu özellikleri ile tanınmaktadır:

- Devlet toprakla sınırlı bir bütündür. Bu toprak üzerinde yaşayan herkes zorunlu olarak devlete bağlıdır.
- Devlet, vatandaşlarının kendi aralarındaki çatışmaların çözümleyici olarak kabul ettikleri ve varlığı yabancı ülkelerce tanınan örgütlenmiş bir toplumdur.
- Devlet iç ve dış tehlikelere karşı kendini ve kendine bağlı insanların güvenliğini sağlamak amacıyla düzenlenmiş bir kurumdur (Çam, 1975: 39).

Yukarda verilen tanımlara ve devletin özelliklerine bakıldığında üç önemli unsur ortaya çıkmaktadır: Bunlar, vatan, millet ve siyasal kuvvettir. Yani devlet için bu üç unsur en azından bir arada gerekmektedir. Vatan, üzerinde yaşanan, sınırları belli olan toprak parçası, millet ise o toprak parçasının üzerinde yaşayan insan topluluğudur. Milleti de devlete bağlı vatandaşlar oluşturmaktadır. Yani en temelde milleti oluşturan ve devleti kuran vatandaşlar yer almaktadır.

Buradan hareketle “vatandaş kimdir?” “vatandaşlık nedir?” sorularına şu cevaplar verilebilir: Kavram olarak en yalın anlamıyla, bir ülkeye uyrukluk bağı ile bağlı olan kişiye vatandaş, bir kişiyi bir devlete bağlayan uyrukluk bağına da vatandaşlık denir (Karaman Kepenekçi, 2008: 30). Başka bir tanımda ise, vatandaşlık, siyasi anlamda bağımsız bir devlete mensup olma, vatandaş ise devletin unsurlarından biri, milleti meydana getiren fert şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2002: 109). Bu

tanımlardan anlaşılacağı üzere gerek vatandaş, gerekse vatandaşlık kavramı bir devlet içerisinde anlam kazanmaktadır.

Tanımlara bakıldığında, vatandaş ve vatandaşlık kavramlarının, bir kişinin, belirli bir devlete ait bulunmasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Yeryüzünde insanların meydana getirdikleri toplumlar, eskiden olduğu gibi bugün de birbirinden çok farklı ve çok çeşitli kaidelere sahip hukuki düzenlemelere göre yönetilmektedir. Kişi vatandaş olarak bu toplumlardan birinde yerini almaktadır (Nomer, 2010: 3).

Tarihsel süreç içerisinde vatandaşlık kavramı başlangıçta şehir devletleri ile ilişkilirken; şimdi neredeyse sadece ulus devlet için kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Ancak vatandaşlık teriminin iki farklı kullanım alanı vardır. Birincisi, vatandaşlık resmi bir statü anlamına gelir. Örneğin “Ben Türküm, İngilizim, çifte vatandaşlığa sahibim” gibi. İkincisinde ise resmi statü anlamına gelmez ama üyelik ile ilgili görevleri ve sorumlulukları yerine getirmekten bahseder. Bu yüzden politik hayata katılım olduğunda iyi vatandaşlıktan veya insan hakları uygulamada çığnendiğinde etkisiz vatandaşlık kavramından bahsedilir (McCovan, 2009: 5).

En temel düzeyde vatandaşlık, bir ülkeye, devlete ya da benzer kurulmuş politik topluluklara üyelik anlamına gelir. Ancak bununla beraber bu kavram basit tanımı içerisinde karmaşık bir tabakadan oluşur. Öncelikle tam açıklığa kavuşturmak gerekirse, burada topluluk veya toplulukların tanımına atıfta bulunulmakta, ikincisi, vatandaşlığın ne işe yaradığı ve vatandaşlık kavramının hangi haklara ve sorumluluklara atıfta bulunduğu büyük önem taşımaktadır (Halstead ve Pike, 2006: 7).

Vatandaşlık, yasal, kültürel, sosyal, politik unsurlardan meydana gelen çok boyutlu, karmaşık bir kavramdır ve vatandaşlar için sosyal bağ, kimlik duygusu, haklar ve sorumluluklar konularını içermektedir. Klasik tanımında vatandaşlık, haklar ve sorumluluklar arasında bir dengeyi ve birleşmeyi ifade etmektedir (Ichilov, 1998: 11). Diğer bir sınıflama da ise vatandaşlık kavramı statü, kimlik, vatandaşlık erdemleri ve politik katılım olmak üzere 4 boyuttan oluşmaktadır. Statü, belli bir politik topluluğa katılma konusuyla ilgilidir. Kimlik, belli bir siyasal topluluğa sadakat ve aidiyet duygularıyla ilgilidir. Vatandaşlık erdemleri, vatandaştan beklenen değerler ve

davranışlarla ile ilgilidir. Politik katılım ise bir vatandaş olarak sivil ve siyasi hayata katılma ile ilgilidir (Schugurensky, 2010: 114).

Bu bağlamda vatandaşlık kavramı okullar bazında düşünüldüğünde, bir vatandaş olarak öğrenci zaman içerisinde vatandaşlık kavramına bağlı olarak yasal haklarını öğrenerek bir kimlik kazanmaktadır. Yani öğrenciler yasal haklarının neler olduğunu öğrenirler. Ayrıca öğrenciler gelişimlerine ve çevrelerindeki sosyal yaşama bağlı olarak bir değer sistemi oluştururlar. Bu dönemde özellikle okullarda yapılan seçimlerde oy kullanmaya ve insan haklarını öğrenmeye başlayarak ilerleyen dönemler için bir alt yapı oluşturmaya başlarlar.

2.3. Temel Eğitim ve Vatandaşlık

Devletlerin bekası ve milletlerin yaşamlarına devam edebilmeleri için, bu hedefi devam ettirebilecek, iyi eğitim almış insanlara ihtiyaç vardır. Devletler de kendi kültür, amaç ve değer yargılarına göre tebaalarını yetiştirmek ister. “Milli Eğitim” kavramının çıkış sebeplerinden birisi de budur. Çünkü toplum, kendini oluşturan bireylerin iyi insan ve iyi vatandaş olabilmeleri için, kazanmalarını istediği değerleri okullar aracılığıyla ve eğitimle vermektedir (Dewey, 2008: 22). Bu bağlamda okul, düşünülerek ve sistemli bir şekilde, okumada kullanılan bazı sembollerin öğrencilere sunulması, belli bir zamanda, belirli bir yerdeki öğrenci grubunu cehaletten zekâ, maneviyat, bilgi, değerler bakımından aydınlatılmış hale getiren kurumlar olması sebebiyle toplum içerisinde çok özel ve önemli kurumların başında gelmektedir (Gruber, 1961’den Akt.: Bilgiseven, 1992: 31-32).

Gelişmiş toplumların ekonomik, sosyal, kültürel, politik güç yapıları bugün büyük oranda okullar tarafından belirlenmektedir. Toplum içerisinde meydana gelen değişim ve gelişimler okulları ve eğitim sistemini etkilediği gibi, bu değişim ve gelişimlerin başlatıldığı, yönlendirildiği ve geliştirildiği yerler de okullardır. Yani okullar hem değişikliğin kaynağı, hem de bu değişikliklerden etkilenen kurumlardır (Yeşil, 2002: 78-79).

İlkokul ve ortaokul:

- Temel bir insan hakkı olması,
- Öğrencilerin kendi kapasitelerini geliştirmelerinde temel bir eğitim kurumu olması,
- Öğrencilere temel toplumsal değerleri kazandırarak, onların yaşadıkları topluma uyum sağlamaları açısından
- Öğrencilere hayatlarını mutlu ve huzurlu bir şekilde geçirebilmeleri için gerekli temel, bilgi, beceri ve değerleri kazandırması,
- Öğrencilerin yetenek ve kapasitelerinin belirlenerek yönlendirilmesi açısından,
- Tüm vatandaşların görmekle yükümlü oldukları eğitim kademesi olması nedeniyle büyük öneme sahiptir (Yeşil, 2002: 78-79).

Dar bir bakış açısıyla ilkokul ve ortaokulun görevi sadece bilgi yüklemekle sınırlandırılmamalıdır. Okulun insanları hayata hazırlamak gibi bir sorumluluğunun olduğu ve insanların kişilik gelişiminde bu yaş düzeyinin önemi düşünüldüğünde, bireylere lazım olan beceri ve değerlerin aktarılmasında temel eğitim kurumlarının insan hayatında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan bütün toplumlarda okulların görevi, kültürel alanda geçmişten devralınan mirası, gelecek nesillere iletmektir. Bu sayede insanlığın sürekliliği sağlanmış olur. Bununla beraber günümüzde bilimsel, teknolojik, siyasal ve toplumsal alanlarda önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Bu değişikliklerin yeni yetişen nesillere kazandırılması da okulların görevleri arasında yerini almıştır (Kıncal, 2007: 18).

İlkokul ve ortaokul, çok çeşitli ve farklı nitelikleri ile heterojen bir yapı gösteren toplumdaki bireylerin milli hedefler doğrultusunda birleşmelerini, çocuklara toplumun amaçlarını, değerlerini kazandırarak onların genel bir değer sistemi oluşturmalarına da katkı sağlaması açısından düşünüldüğünde, bu kademelerde verilen

eğitim “Vatandaşlık Eğitimi” olarak da kabul edilmektedir (Özgüven, 1999’dan Akt. Yeşilyaprak, 2005: 44).

Yani öğrenciler ilkokul ve ortaokulda resmi bir kurum bünyesinde aynı kurallar etrafında, eşit şartlarda eğitim almaya başlarlar. Bu dönemde öğrencilerin farklı görüşlerden ve farklı sosyo-ekonomik seviyelerden çocuklarla bir araya gelmeleri ve ortak değerleri almak için eğitim görmeleri vatandaşlık eğitimi ile doğrudan ilgilidir.

Zaten, temel eğitim kurumlarından vatandaşlığa, vatandaşlık sorumluluğuna ve insan ilişkilerine katkıda bulunması beklenmektedir. Dolayısıyla bu amaçların gerçekleştirilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin özel bir sorumluluğu olduğu görülmektedir (Ragan ve McAulay, 1964: 5). Bu özel sorumluluğun nedeni ise, Sosyal Bilgiler dersinin doğrudan iyi vatandaş yetiştirmeyi amaçlamasından kaynaklanmaktadır.

2.4. Vatandaşlık Eğitimi

Batı’da vatandaşlık eğitimi amaçlayan bir öğretim programının benimsenmesi ve Yurttaşlık Bilgisinin diğer derslerden bağımsız olarak bir ders şekline dönüşmesinde üç önemli etken bulunmaktadır. Bunlardan birincisi modern merkezi devletlerin ortaya çıkması ve yöneticilerin eğitimin, özellikle de ilkokulun dönüştürücü rolünün teşhisidir. İkincisi dünyevileşme ve laikleşmenin hız kazanması, üçüncüsü ise çocuklara bakış açısının değişmesidir. 18. yüzyıl Batı’da özellikle çocuk eksenli düşüncelerin gelişmeye başlaması vatandaşlık eğitiminin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Çocuklar kusurlu yetişkinler ya da bağımsız bir aktör ve kendi başına bir değer olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Üstel, 2009: 11-12).

Ülkemizde II. Meşrutiyet’in ilanı ile başlayan vatandaşlık eğitiminde asıl dönüm noktası, Cumhuriyet’in ilanı ve bu dönemde eğitim adına gerçekleştirilen yenilikler olmuştur. Atatürk, hedeflediği çağdaş demokratik toplumu oluşturacak vatandaşların yetiştirilmesine ayrı bir önem vermiştir. Bu dönemde okullar, önceki dönemlerden farklı olarak demokratik değer, bilgi ve becerilerin öğrencilere kazandırılmasında temel bir görev üstlenen önemli bir konuma gelmişlerdir (Çelik, 2008: 361).

Vatandaşlığın, devlete hukuk bağı ile bağlanarak gerçekleştiği düşünüldüğünde, hak ve sorumluluklarını bilen gerçek bir vatandaş olabilmek için vatandaşlık eğitimine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda vatandaşlık eğitiminin temel amacı, kişi ile toplum arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin yarattığı hak ve yükümlülükler konusunda bireyleri bilinçlendirmektir (Altunya, 2003: 4).

Politik sistemlere göre farklılıklar gösterse de vatandaşlık kavramının niteliği genel anlamda 5 kategoride sınıflandırılabilir:

- Kimlik duygusu
- Bazı hakların kullanılması
- İlgili sorumlulukların yerine getirilmesi
- Kamu işlerine katılım ve ilgi
- Temel toplumsal değerleri kabul (Cogan ve Derricot, 2000: 2-3).

Bu beş unsur toplum içerisinde pek çok kurumu ilgilendirse de, bunlar daha çok okulun sorumlulukları ile ilgilidir. Ayrıca vatandaşlık eğitimi genel olarak çağdaş toplumlarda önemli bir görev olarak kabul edilmektedir. (Cogan ve Derricot, 2000: 3). Dolayısıyla da vatandaşlık eğitiminin içerisinde bu beş unsura önem verilmektedir, çünkü birey bir toplumdan ayrı düşünülemez. Bireyin toplumuna karşı görev ve sorumlulukları vardır.

Bu bağlamda vatandaşlık eğitimi, milli birlik ve beraberliğin sağlanmasında dayanışmanın önemini vurgulamaktadır. Hukuk kuralları ile toplumsal yaşamı düzenleyici kuralları tanıtmakta ve benimsenmesini sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bir arada yaşamayı kolaylaştıran, uyumu sağlayan, hoşgörü, uzlaşma, iç disiplin ve toplumun iyiliğini düşünme gibi değerleri içermektedir. Etkili vatandaşlık eğitimi almış bireylerden, devletin temel ilkelerine bağlı olması, vatandaşlık hak ve sorumluluklarını bilmesi ve uygulaması beklenmektedir (Akbaş, 2008: 346).

Bireylerin yukarıda sayılan özellikleri kazanmasını amaçlayan vatandaşlık eğitiminin nihai hedeflerinden biri de bireylerin, sosyalleşmesidir. Sosyalleşme (Toplumsallaşma) insanların bulundukları toplumun birer üyesi haline gelme sürecidir. Böylece birey ailesinin, çevresinin ve ulusunun bir parçası olduğu idrakine ulaşır. Çocuklar doğuştan var olan genetik özelliklerinin de etkisiyle, hem çevresini etkiler, hem de çevresinden etkilenir (Kağıtçıbaşı, 2010: 359).

Bunlarla beraber bir ülkenin kanuni ve siyasi ilkeleri vatandaşlık eğitimi kapsamında verilmeye çalışılır. Bu eğitim kamunun iyiliği, kişisel haklar, adalet, eşitlik, doğruluk, vatanseverlik ve ilgili değerleri kapsamaktadır. Vatandaşlık eğitimi, ülkenin siyasi ve hukuk sistemine uygun bilgi, tutum, inanç, değer ve davranışları içerir (Kirschenbaum, 1995'den akt: Akbaş, 2008: 346).

Gerçek anlamda vatandaşlık eğitimi olmaksızın vatandaşlık kavramı tam olarak anlaşılamaz. Vatandaşlık kavramını anlayabilmek için kim, nerede, ne zaman, nasıl, ne amaçla öğreniyor sorularına cevap ve açıklama gerekmektedir. Kerr (1999) vatandaşlık eğitimi yaklaşımını etkileyen beş unsurdan bahsetmektedir. Bunlar; tarihsel gelenek, coğrafi konum, sosyo-politik yapı, ekonomik sistem ve küresel eğilimlerdir. İçeriğe bağlı yapılan sınıflamalardan biri de güçlü vatandaşlık eğitimi ve zayıf vatandaşlık eğitimi olarak ifade edilmektedir.

Zayıf vatandaşlık eğitiminin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Vatandaşlık eğitimi devlet tarafından tanımlanır.
- Vatandaşlık eğitimi devlet tarafından okulun bir fonksiyonu olarak görülür.
- Vatandaşlık eğitimi devlet tarafından ülke çıkarlarına uygun bir şekilde tanımlanır.
- Zorunlu vatandaşlık eğitimi okullarda verilir.
- Politik bilgi üzerine güçlü bir vurgu yapılır.
- Pasif bir vatandaşlık tanımı yapılır.

- Vatandaşlık devlet tarafından hukuki bir kavram olarak kabul edilir (William ve Humphrys, 2003: 11) .

Güçlü vatandaşlık eğitiminin özellikleri ise şunlardır:

- Vatandaşlık tanımı vatandaşlar tarafından yapılır.
- Vatandaşlık eğitimi devlet ve vatandaşlar tarafından yaşam boyu öğrenme olarak görülür.
- Vatandaşlık eğitimi yöresel, ulusal, uluslar arası ve küresel bağlamda tanımlanır.
- Kendi vatandaşlık eğitimi yollarını tanımlamak için okullar teşvik edilir.
- Davranış değişikliğine, değerleri açıklama, bilme ve anlamaya vurgu yapılır.
- Aktif vatandaşlık tanımı vardır.
- Vatandaşlık, vatandaşlar tarafından bir ahlak kavramı olarak kabul edilir (William ve Humphrys, 2003: 11).

Başka bir sınıflandırmada ise vatandaşlık eğitimi dar ve geniş anlamda kullanılmıştır. Vatandaşlık eğitimi dar anlamda, politik okuryazarlığa sahip ve bilgi üreten vatandaşlık hakkında eğitimidir. Geniş anlamda ise vatandaşlık için eğitimidir, başka bir deyişle bazı kamu değerlerini ve uygulamalarını bir taahhüt ile aktif vatandaşlar üretmeye tasarlanmış eğitimidir. Bu görünüşle vatandaşlık eğitimi sadece politik okuryazarlığı değil; aynı zamanda ahlaki ve sosyal sorumluluğu ve toplumsal katılımı da içerir. Vatandaşlık eğitimi için üçüncü bir amaç ise politik tartışmalara katılan ve tartışan, eleştirel düşünen vatandaşlar yetiştirmektir (Halstead ve Pike, 2006: 34).

Vatandaşlık eğitimi ile ilgili, öğrencilere çeşitli eğitim kademelerinde verilen konular ise şu şekilde özetlenebilir:

- Yöresel ve ulusal yönetim, seçim ve politik kurumlar,
- Hukuk sistemi, mahkemeler, güvenliği sağlamak, suç ve ceza,
- Eğitim,
- Demokrasi ve katılım,
- Vatandaşların hak ve sorumlulukları,
- Çoğulculuk, çok kültürlülük, çeşitlilik ve sosyal uyum,
- Sosyal kurumlar, sağlık ve sosyal refah,
- Uluslar arası kuruluşlar,
- Ulusal kimlik ve vatanseverlik,
- Çoklu vatandaşlık: Yerel, ulusal ve uluslar arası vatandaşlık,
- Fırsat eşitliği ve ırk ilişkileri,
- Değerler, vatandaşlık erdemleri ve ilkeler,
- Ekonomi, serbest piyasa ekonomisi, vergi sistemi,
- Savaş,
- Güncel olaylar ve medyanın rolü,
- Dünyaya karşı sorumluluklar,
- Tartışmalı konular,

- Bireyleri bilinmeyen bir gelecek için hazırlamak, (Halstead ve Pike, 2006: 34-35)

Bu konulara bakıldığında, vatandaşlık eğitimi ile öğrencilerin bir toplum içerisinde donanımlı, haklarını bilen, demokratik değerleri benimsemiş, çevresindeki sosyal olaylara duyarlı ve vatansever bir birey olarak yetişmelerine katkı sağlayan konulara yer verildiği görülmektedir.

Bunlarla beraber vatandaşlık ve insan hakları eğitimi daha çok insan hakları öğretimi olarak anlaşılmaktadır. Oysa vatandaşlık ve insan hakları eğitimi sadece öğretimle sınırlı değildir. Vatandaş olma bilinci ve insan hakları ile ilgili değerleri aktarmak ve belli davranış biçimlerini oluşturmak da bu eğitimin kapsamına girmektedir (Akbaşlı, 2009: 48).

Vatandaşlık eğitiminin içeriği ve kapsamı toplumlardan toplumlara farklılık göstermekle beraber, toplumlar genç nüfuslarını vatandaşlığa hazırlamak ve onların toplum hayatında yer alabilmeleri ile her zaman yakından ilgilenmişlerdir. Günümüzde özellikle demokratik toplumlarda vatandaş yetiştirme konusu giderek büyüyen bir sorun olarak tanımlanmaktadır (Branson, 1998).

Vatandaşlık eğitiminde karşılaşılan bu yaygın sorunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Net bir tanım ve yaklaşım sağlamak,
- Müfredat içinde vatandaşlık eğitiminin konumunu ve durumunu güvence altına almak,
- Öğretmen eğitimi ve öğretmenin hazırlıklı olması,
- Uygun öğrenme ve öğretme yaklaşımlarının çeşitliliğini arttırmak,
- Kaynakların kalitesini ve çeşitliliğini artırmak,
- Uygun değerlendirme yaklaşımları hakkında karar vermek,

- Daha yaygın olarak etkili bir uygulama geliştirmek ve yaygınlaştırmak,
- Gençlerin tutumlarını etkilemek (Kerr, 1999).

Bu sorunlar genel olarak birbiriyle ilişkili olduğundan, birbirinden bağımsız şekilde çözülecek sorunlar değildir. Ülkelerin vatandaşlık eğitimine olan yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmek, küresel değişimin etkilerini karşılayabilmek ve bir bütün olarak vatandaşlık eğitimini düşünmeye ihtiyaç vardır. Bunun anlamı sadece tanımların, amaçların ve yaklaşımların incelenmesi değil; aynı zamanda hazırlanan ve öğrencilere genel amaçları ve yaklaşımı ile tecrübe desteği sağlayacak programların hazırlanması gerekmektedir. Bunun için de eğitimsel sürece, öğrenme ve öğretme yaklaşımlarına, tutum, bilgi ve eğitim ağısından öğrencilerin ve öğretmenlerin ihtiyaçlarına daha fazla ağırlık verilmeli ve etkili vatandaşlığın ne olması gerektiği hakkında derin bir tefekkür olmalıdır (Kerr, 1999).

Sorunlar ne olursa olsun, iyi vatandaş kazanmanın en kolay ve en güvenilir yolu iyi insan yetiştirmeye öncelik vermekle başlar. Devletin güvenliği de dürüst, içten, sorumluluklarını bilen, başkalarını da kendisi gibi insan gören, kendisine yapılmasını istemediği bir davranışı başkasına yapmayan, iyi insanlarla sağlanır (Foerster, 1993, XIII). Bu konuda Yücel (1978) de iyi vatandaş olabilmek için iyi insan olmanın, insani değerleri yaşamanın ve insanın kendisini değerli kabul etmesinin önemine ve insan kıymeti bilinmeyen toplumlarda kıymeti bilinecek insanların yetişmeyeceğine değinmiştir.

Bu sebeplerden ötürüdür ki; iyi vatandaş yetiştirme, temel olarak iyi insan yetiştirme ile doğrudan ilgilidir, çünkü vatandaş olarak kabul edilen birey, öncelikle insandır. Dolayısıyla bireyler öncelikle insan olmanın sorumluluğunu bilmeli ve bilincine varmalıdır. Onun için de vatandaşlık eğitimi insani değerlerden ayrı düşünülemez.

2.5. Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Vatandaşlık

Sosyal Bilgiler, Amerika Birleşik Devletleri'nin 20. yüzyıla girerken yaşadığı sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki değişikliklerin doğurduğu sorunlara çözüm

bulma çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir derstir. Bu dönemde sanayileşme ile beraber köyden kente göç hızlanmış ve halkın yaşam standartları artmıştır; ancak bununla beraber farklı kültürlerde yaşayan insanlar bir arada yaşamak zorunda kalmışlardır (Öztürk, 2009: 23). Dolayısıyla farklı kültürlerden, ırklardan ve farklı sosyo-ekonomik seviyelerden insanların bir araya gelmesi neticesinde, bunların bir arada huzurlu ve mutlu olarak yaşayabilmeleri için çeşitli çareler aranmıştır.

İnsanların eğitilmesinde okulların önemli bir rolü olduğu düşünüldüğünde, özellikle o dönemde Sosyal Bilgiler insanların bir arada ve çatışmadan yaşayabilmeleri için eğitim kurumlarında yerini almıştır.

Nitekim 1916'da Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi (NCSS) önemli bir rapor yayınlamış ve Sosyal Bilgileri "Sosyal bir grubun üyesi olarak insanı ve insan toplumunun gelişimini doğrudan ilgilendiren konular olarak" tanımlamıştır. Ayrıca sosyal yeterlilik ve iyi vatandaşlık kavramlarına vurgu yapılmıştır (Garcia ve Michaelis, 2001: 3). Dolayısıyla Sosyal Bilgiler dersine yüklenen sorumluluk da açık olarak tespit edilmiş ve Sosyal Bilgilerin ana amacının, toplumun düzenini sağlayacak iyi vatandaşlar yetiştirmek olduğu belirtilmiştir.

Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren varlık gösteren ve bu denli önemli bir amaç için tasarlanan Sosyal Bilgiler kavramını anlayabilmek için aşağıda çeşitli tanımlara yer verilmiştir. Bu tanımlardan yola çıkarak tanımların ortak yönlerini bulmaya çalışmak, Sosyal Bilgileri ve Sosyal Bilgilerin doğasını anlamak açısından önem taşımaktadır.

NCSS 1921'de "Sosyal Bilgiler, insan ilişkileri ve sosyal konularla ilgili problemlerin çözümünü anlamak, bireylerin haysiyetini ve onurunu korumak için, demokratik bir toplumda bireyin rolüyle ilgili araştırma alanlarını, tarih ve sosyal bilim disiplinlerinin içeriklerini kullanır" şeklinde bir tanımda bulunmuştur. (Akt: Garcia ve Michaelis, 2001: 3).

Başka bir tanımda Sosyal Bilgiler, ilköğretim okullarında iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla, Sosyal Bilimler disiplinlerinden seçilmiş bilgilere dayalı olarak, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve

değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanıdır şeklinde ifade edilmiştir (Erden, Tarihsiz: 8).

Dönmez (2003: 32-33)'e göre Sosyal Bilgiler, özellikle vatandaşlık eğitimiyle ilgilidir. Sosyal Bilgiler, eğitim alanının yarattığı bir kavramdır. Sosyal bilimler alanından seçilen çeşitli konuların öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun bir şekilde sadeleştirilerek oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir.

Preston ve Herman (1974: 2)'a göre Sosyal Bilgiler denince akla sosyal bilimlerden oluşturulan bir alan gelmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde Sosyal Bilgilerin kapsamı oldukça geniştir. Çevreyle, kurumlarla ve kültürel miras ile ilgili bilinen ve düşünülen her şey Sosyal Bilgilerin içeriğine katkı sağlamaktadır.

Zaman zaman Sosyal Bilgiler kavramı üzerinde ortak bir noktada birleşmemek çeşitli sıkıntıları beraberinde getirdiğinden NCSS Sosyal Bilgileri şu şekilde tanımlamıştır: “Sosyal Bilgiler vatandaşlık yeterliliğini geliştirmek için beşeri ve sosyal bilimlerden birleştirilmiş bir derstir. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler, koordineli çalışmaya katkı sağlar ve antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, felsefe, din, sosyoloji gibi bilimlerin yanı sıra, uygun içerikte matematik ve doğa bilimlerini kullanır. Sosyal Bilgilerin temel amacı, birbirine bağımlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak karar verme yeteneğini geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır” (NCSS, 1993'ten akt. Doğanay, 2004: 16).

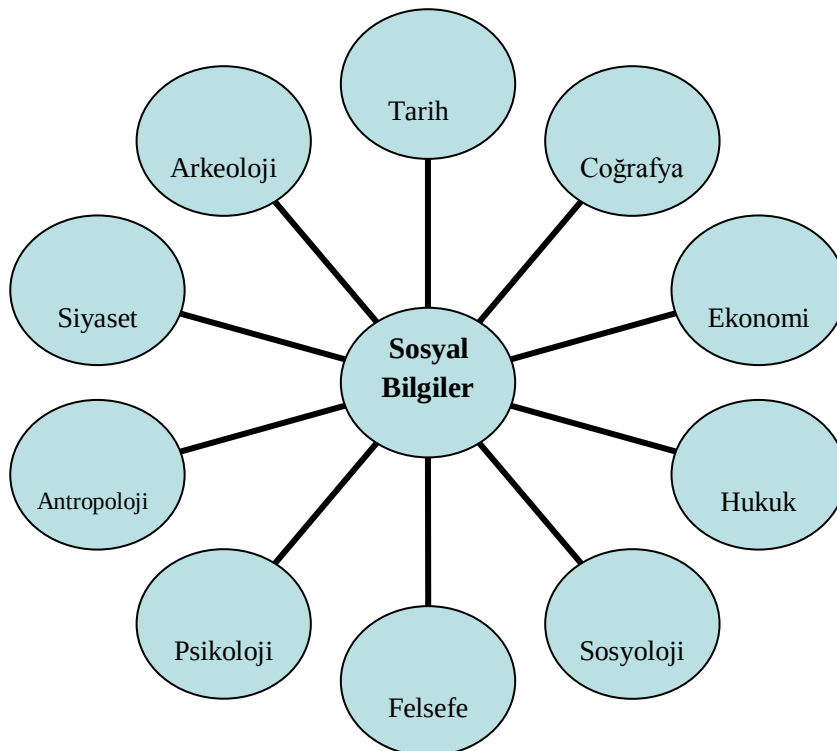
2005 yılında ülkemizde yürürlüğe giren yeni programda Sosyal Bilgiler şu şekilde tanımlanmıştır: “Bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla, Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Siyaset Bilimi ve Hukuk gibi sosyal bilimlerin ve yurttaşlık bilgisi konularının, öğrenme alanlarını yansıtan bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren, insanın sosyal ve fiziki çevre ile etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir” (MEB, 2005: 46).

Bu tanımlarda ortak olarak, etkili vatandaşlık, Sosyal Bilgilerin genel amacı olarak ortaya çıkmaktadır. Etkili vatandaşlık, bir ülkede eğitim sisteminin genel amacı olmakla beraber, okul programları içerisinde bu görev daha çok Sosyal Bilgiler dersine düşmektedir (Doğanay, 2004: 17). Dolayısıyla Sosyal Bilgiler dendiğinde akla iyi vatandaş yetiştirmenin gelmesinin sebebi de budur.

Sosyal Bilgiler dersini önemli kılan nedenlerin başında da ona yüklenen anlam ve görev gelmektedir. Nitekim Sosyal Bilgiler dersinden, öğrencilere iyi vatandaşta bulunması gereken bilgi, beceri, değer ve tutumları kazandırmaya yardımcı olması beklenmektedir. Bu sebeptendir ki; Sosyal Bilgiler kavramının kullanıldığı yerlerde vatandaşlık eğitimine vurgu yapılmıştır.

Ayrıca yapılan tanımlarda Sosyal Bilgiler dersinin sosyal bilim disiplinlerinden oluştuğuna vurgu yapılmaktadır. Bu tanımlarda genel olarak Sosyal Bilgiler dersinin içeriğinin sosyal bilim disiplinlerinden oluşturulduğu belirtilmiştir (Barr, Barth ve Shermis, 1978: 18). Aşağıda şekil 1’de Sosyal Bilgiler dersini oluşturan sosyal bilim disiplinlerine yer verilmiştir:

Şekil 1: Sosyal Bilgileri Oluşturan Sosyal Bilim Disiplinleri

Yukarıdaki tanımlardan uyarlanan şekil 1’de görüldüğü üzere Sosyal Bilgiler dersi pek çok sosyal bilim disiplini bünyesinde barındırmaktadır. Ülkemizde orta öğretimde tek disiplinli olarak okutulan sosyal bilimler ilköğretim okullarında Sosyal Bilgiler dersi ile verilmektedir. Dolayısıyla ilerde öğrencilerin diğer disiplinler için alt yapı oluşturmada Sosyal Bilgiler dersinin önemli bir rolü vardır.

Sosyal Bilgilerin yapı olarak pek çok sosyal bilim disiplininden yararlanmasının nedenini şu şekilde açıklamaktadır: Sosyal Bilgiler dersinin temelde iyi vatandaş yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için de öğrencilerin düzeylerine göre sosyal bilim disiplinlerinden yararlanılarak dersin içeriğinin oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yani Sosyal Bilgiler dersinin bir amacı da iyi vatandaş yetiştirme sürecinde sosyal bilimlerden yararlanmaktır (Sunal ve Haas, 2010: 10).

Bunlarla beraber Sosyal Bilgiler eğitimcileri Sosyal Bilgiler kavramına farklı tanımlar yaptıklarından ve bu dersten beklentilerin çok çeşitli olmasından dolayı, yıllardır okullarda Sosyal Bilgiler eğitimine devam edilmesine rağmen; bu dersin içeriğinin ne olması gerektiği konusunda birlik sağlanamadığı görülmektedir. Bu sebeple de zaman zaman “Sosyal Bilgiler” teriminden vazgeçme önerileri ortaya çıkmış ve bu dersin yerine Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık dersleri gündeme gelmiştir (Savage ve Armstrong, 2000: 5).

Ülkemizde Sosyal Bilgiler dersinin tarihi incelendiğinde şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır: Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi dersleri 1926, 1930, 1932, 1936 ve 1948 programlarında ayrı ayrı ders olarak tasarlanmış, tek disiplinli öğretim anlayışına bağlı olarak okullarda yer verilmiştir. 1962 ilköğretim programında Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi dersleri “Ülke ve Toplum İncelemeleri” adı altında birleştirilmiştir (Safran, 2008: 13-14). Daha sonra ise bu ders 1968 programında Sosyal Bilgiler adını almıştır (Bilgili, 2010: 22). Ancak 1980 askeri darbesini izleyen yıllarda Sosyal Bilgiler dersinden “Mili Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi” olarak yeniden tek disiplinli bir anlayışa geçilmiştir (Öztürk, 2009: 27). Nihayet 1998 yılında bu dersler yeniden Sosyal Bilgiler olarak birleştirilmiştir.

Günümüzde Sosyal Bilgiler alanında en son gelişmeler 2005 yılında Sosyal Bilgiler programında yapılan çalışmalarla meydana gelmiş, ancak dersin ismi değil,

içeriği yeniden ve yeni kullanılan kavramlarla oluşturulmuştur. Sosyal Bilgiler programında değişikliğe ihtiyaç duyulmasının mantıksal nedenleri program kitabında şu şekilde açıklanmıştır:

“Tüm dünyada bireysel, toplumsal ve ekonomik alanda yaşanmakta olan değişimi ve gelişimi; ülkemizde de demografik yapıda, ailenin niteliğinde, yaşam biçimlerinde, üretim ve tüketim kalıplarında, bilimsellik anlayışında, toplumsal cinsiyet alanında, bilgi teknolojisinde, iş ilişkileri ve iş gücünün niteliğinde, yerleşme ve küreselleşme süreçlerinde görmek mümkündür. Tüm bu değişim ve gelişimleri eğitim sistemimize ve programlarımıza yansıtmak bir zorunluluk hâline gelmiştir. Hazırlanmış olan program, dünyada yaşanan tüm bu değişimler ve gelişmelerle birlikte, Avrupa Birliği normlarını ve eğitim anlayışını, mevcut programların değerlendirmelerine ilişkin sonuçları ve ihtiyaç analizlerini dikkate almaktadır.” (MEB, 2005: 45).

2005 yılında Sosyal Bilgiler dersi için yeni bir program oluşturma ihtiyacının nedenleri bilimsel, teknolojik, sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelere dayandırılmış ve çeşitli alanlarda ortaya çıkan yeniliklerden uzak kalmama konusuna temas edilmiştir. Ancak bu değişme ve yenilikler Sosyal Bilgiler dersinin amacında değişiklik meydana getirmemiştir. Zaman içerisinde Sosyal Bilgiler dersinin içeriği değişse de yeni programlar yapılsa da iyi vatandaş yetiştirmek amacı bu dersin temelinde yer almaya devam etmiştir.

Sosyal Bilgiler dersinde meydana gelen her değişiklik, öğrenciler için kazanmaları gereken yeni bilgi, beceri ve değeri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda günümüzde Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere sağladığı katkılara şunlar örnek olarak gösterilebilir:

Kendini gerçekleştirme: Sosyal Bilgiler her bireyin gelişmesini bilgi, beceri ve değerle besler. Yani bireyin kendini tanımasına imkânlar sunar.

İnsan ilişkileri: Öğrenciler, milletlerin kültürel çeşitliliği hakkında bilgi edinir, kişiler arası iletişim becerisini geliştirir ve gruplar arası problemleri analiz eder.

Vatandaşlıkla ilgili sorumluluk: Sosyal Bilgiler okul içinde ve dışında vatandaşlık katılımının, karar verme becerisinin ve bireylerin yasal haklarının önemini vurgular.

Ekonomi Yeterliliği: Öğrencilerin kaliteli iş, kariyer farkındalıkları ve kaynakların kullanımı ile ilgili kavramları, tutumları ve becerileri keşfetmesine yardım eder.

Düşünme Becerisi: Öğrenme aktiviteleri öğrencilerin karar verme, problem çözme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme becerilerini kapsar.

Nasıl Öğreneceğini Öğrenme: Öğrenciler bağımsız çalışma etkinliklerine katılırlar. Bu etkinliklerde öğrenme ve yazma becerilerini kullanırlar ve kendi çalışmalarını nasıl yönlendireceklerini ve değerlendireceklerini öğrenirler (Garcia ve Michaelis, 2001: 13).

Turner (2004: 8) ise Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere kazandırmak istediği amaçları şu şekilde sıralamaktadır:

- Öğrencileri vatandaşlık sorumluluğu açısından, milletine ve devletine karşı hazırlamak.
- Bir üst eğitim kurumu için gerekli bilgi ve becerilerle sahip öğrenciler hazırlamak.
- Öğrencilerin güncel sosyal sorunları anlamasına ve farkındalık geliştirmesine yardımcı olmak.
- Öğrencilerin sağlıklı benlik geliştirmelerine yardımcı olmak.
- Sosyal bilimlerin metotlarını öğretmek.

- Öğrencilerin problem çözme ve karar verme becerilerini geliştirmek.
- Dünya vizyonunda küresel vatandaş yetiştirmek.

Yukarıda değinilen dersin amaçlarına ve katkılarına bakıldığında iyi vatandaşın hangi özelliklere sahip olması gerektiği çeşitli açılardan ortaya konulmuştur.

Bunlarla beraber, Sosyal Bilgiler açısından gerek Amerika’da gerekse dünyada önemli kurumlardan biri olan Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi ise, etkili bir vatandaşta bulunması gereken özellikleri şu şekilde sıralamıştır (NCSS, 2011):

- Temel demokratik değerleri benimser ve bu değerleri yaşamaya çaba gösterir.
- Kendisine, ailesine ve toplumuna faydalı olmak için gerekli sorumlulukları kabul eder.
- İnsanları ve tarihi, yerel toplumlara yön veren gelenekleri, ulusunu ve dünyayı tanır.
- Ulusun kuruluş belgelerini, vatandaşlık birimlerini ve politik süreçleri tanır.
- Yerel, bölgesel, ulusal ve küresel seviyedeki insanları etkileyen olay ve faaliyetlerin farkına varır.
- Bilinçli fikir ve yaratıcı çözümler geliştirmek için çeşitli kaynak ve bakış açılarını araştırır.
- Anlamlı sorular sorar, bilgi ve fikirleri değerlendirebilir ve analiz edebilir.
- Toplumsal ve özel yaşamışta etkili karar verme ve problem çözme becerilerini kullanır.
- Bir grup üyesi olarak etkili bir şekilde çalışabilir.
- Vatandaşlık ve toplum yaşamına aktif olarak katılır.

2.6. Vatandaşlık Bilinci ve Sosyal Bilgiler

Bilinç, sözlük anlamı olarak “Duyum, heyecan, düşünme ya da başka bir ruh etkinliğiyle nitelenen durum” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2012). Araştırma kapsamında “Vatandaşlık Bilinci” kavramı üç boyut olarak oluşturulmuştur. Bu boyutlar: Bilişsel alan, duyuşsal alan ve davranışsal alandır. Öğrencilerin vatandaşlık ve insan hakları konularında bilgileri bilişsel alanı, hissettikleri duyuşsal alanı, davranışları da davranışsal alanı oluşturmaktadır. Bunların bütününe aynı istikamette yer alması vatandaşlık bilinci ile ilgilidir. Vatandaşlık bilincini anlamak için şu sorular sorulabilir?

- Öğrenci vatandaşlık konuları hakkında ne biliyor?
- Öğrenci vatandaşlık konuları hakkında ne hissediyor?
- Öğrenci vatandaşlık konularında nasıl davranıyor?

Örnek vermek gerekirse, öğrencilerin hakları ve sorumlulukları hakkında doğru bilgi edinmeleri, edindikleri bilgileri uygulamaları ve uygulamalar neticesinde mutlu olmaları bir bütün olarak vatandaşlık bilincini oluşturmaktadır. Dolayısıyla vatandaşlık bilinci yüksek öğrencilerin doğru bilgi edinmeleri, bilgilerini davranışa dönüştürmeleri ve duyuşsal eğilimlerinin de bu yönde olması beklenmektedir.

Demokratik bir toplumun gereği olarak, vatandaşın sadece, bir yerden bilgi edinmekle yetinmeyip, bu bilgiyi nerede kullanacağını bilmesi istenir (Barth ve Demirtaş, 1997: 1.7). Vatandaşlık ve insan hakları konularında da öğrencilerin hak ve sorumluluklarını, iyi bir vatandaşın hangi özelliklere sahip olduğunu, demokrasinin insan hayatı için önemini ve benzeri konuları bilmeleri beklenmektedir.

Öğrencilerin sahip olmaları beklenen vatandaşlık bilgisinin özel amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür:

- İnsan sosyal bir canlıdır ve bir toplum içerisinde yaşar. Bunun içinde işbirliği ve iş bölümü, sosyal dayanışma duygusu gerektirdiğini kavratmak,

- Sosyal ilişkilerin sorunsuz sürdürülmesine yardımcı olmak,
- Sosyal ilişkilerde anlayış ve hoşgörüyü temel almak,
- Bireyi, üyesi olduğu toplumun kültürünü, ahlak kurallarını benimsetmek,
- Devletin temel yapısını, idari teşkilatını ve organlarını öğretmek,
- İnsan haklarının önemi,
- Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlı öğrenciler yetiştirmek,
- Öğrencilere milli şuur kazandırmak,
- Demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek,
- Davranışlarını hukuk kurallarına göre ayarlayan, başkalarının hak ve hürriyetlerine saygı gösteren,
- Demokrasinin önemini anlayan,
- Toplum huzuruna, dünya barışına katkıda bulunma düşüncesini benimsetmek,
- Toplum yararını kişisel çıkarların üstünde tutan; aile, ülke ve millet sevgisi ile dolu vatandaş,
- Çalışkan, doğru, dürüst, insancıl, milleti ve vatanı için fedakâr, yardımsever insanlar yetiştirmek (Çiftçi, 2008: 109-110).

Bu amaçların oluşumuna bakıldığında, vatandaşlık bilgisinin içerik ve oluşum yönünden pek çok disiplinle ilişkili olduğu görülmektedir. Bunlara, ekonomi, hukuk, sosyoloji, tarih, coğrafya ve psikoloji örnek olarak gösterilebilir (Duman, Yavuz ve Karakaya, 2011: 16-17).

Vatandaşlık bilincinin ikinci boyutu duyuşsal alandır. Duyuşsal alan ilgi, tutum, güdülenme, kişilik, benlik, özgüven, değer yargıları gibi özellikleri içerir. Bu özellikler yaşamın her alanında bireyin yaşam boyu geçireceği deneyimlerin ürünüdür (Nas, 2003: 61).

Duyuşsal alan daha çok psikolojik durumlarla ilgilidir. Belli bir değere karşı öğrencilerin hissettikleri tutum, ilgi, sevgi ve benzeri faktörler duyuşsal alanı oluşturmaktadır (Tan, 2005: 29).

Bacanlı (1999: VII)'ya göre ise duyuşsal alan insanın duygularını içerir. İnsanlara kazandırılmak istenen duygular, tercihler, değerler, ahlaki kurallar, istek ve arzular, güdüler, yönelimler, duygulanışlar duyuşsal alanın içerisine girer. Genellikle de duyuşsal eğitim, ahlak eğitimi, değer eğitimi, karakter eğitimi, barış ve demokrasi eğitimi, kişiler arası ve insan ilişkileri eğitimi içerir.

Vatandaşlık bilincinin üçüncü boyutu davranışsal alandır. Demokratik bir toplumda, vatandaşlara yaş ve gelişim düzeylerine göre uygulamaya ve katılıma yönelik fırsatlar tanınması esastır. Böylece öğrenciler edindikleri bilgileri uygulama ve davranışa geçirme şansı yakalarlar (Barth ve Demirtaş, 1997: 1.8).

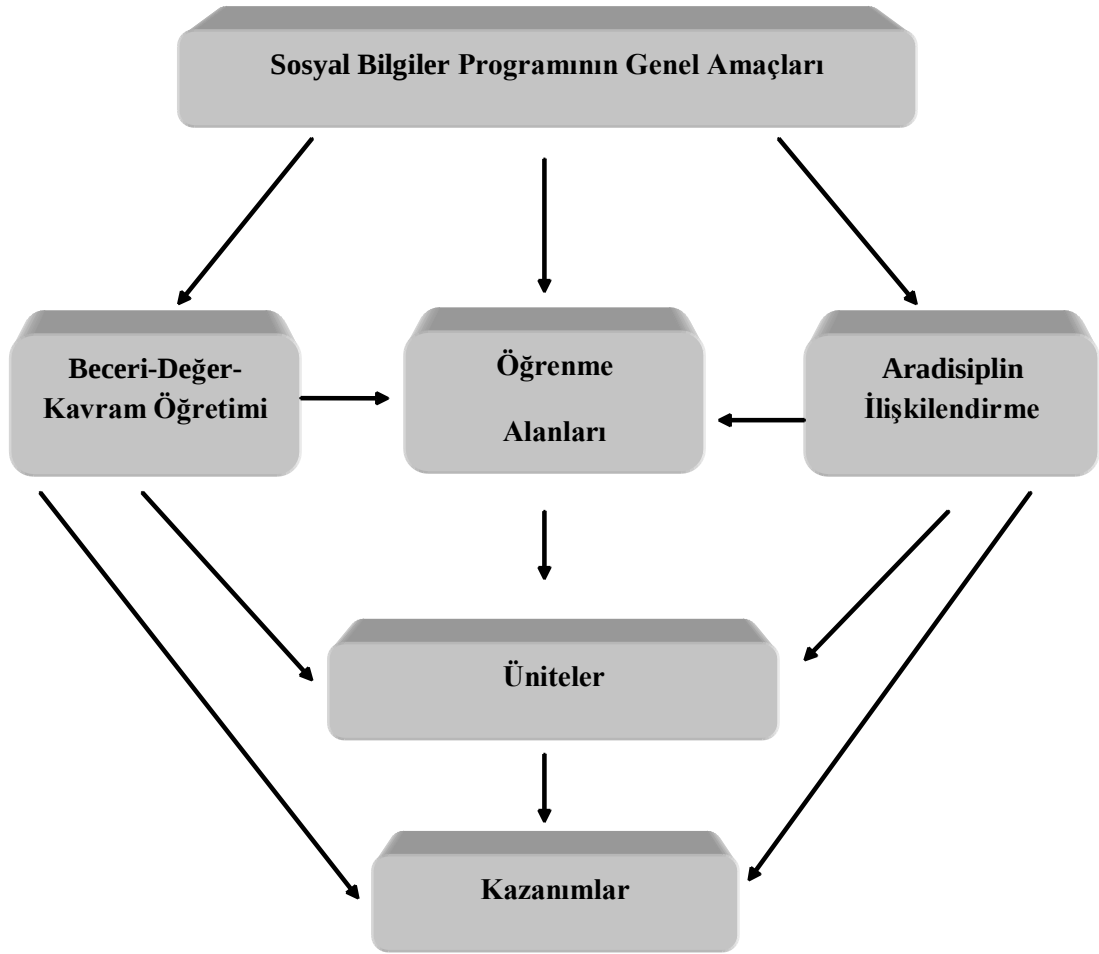
Demokratik sistemle idare edilen bir toplumun vatandaşı, kendi bilgi ve görgüsü çerçevesinde doğru seçimlerde bulunabilir. Bilimsel bilgilerle donatılmış bir seçmenin kolay yoldan oy kazanmak isteyen politikacıyı engelleme gücü vardır. Bilinçli seçmen kitlesi demokratik rejimin en güçlü teminatıdır. Bilinçli vatandaş, sosyal konularda daha gerçekçi, daha yapıcı kararlar alabilir ve bunları davranışa dönüştürebilir (Cüceloğlu, 2003: 25).

2.6.1. Sosyal Bilgiler Programı

2005 yılında yürürlüğe giren yeni Sosyal Bilgiler programının yapısına bakıldığında programın temelinde öğrencilere verilmek istenen amaçların yer aldığı görülmektedir. Amaçların hemen altında, bu amaçlara uygun olarak belirlenen kavram, beceri ve değerler bulunmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi öğrenme alanı yaklaşımı ile oluşturulmuştur. Ayrıca her öğrenme alanı için uygun üniteler

belirlenmiş ve bu ünitelere uygun hazırlanan kazanımlara yer verilmektedir. Kazanımlar birleşerek üniteleri oluşturmaktadır. Her ünite bir öğrenme alanına göre oluşturulmuş ve her üniteye doğrudan verilecek bir beceri ve değer konulmuştur. Aşağıda şekil 2’de Sosyal Bilgiler programının yapısına yer verilmiştir.

Şekil 2: Sosyal Bilgiler Programının Yapısı

2.6.1.1. Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Genel Amaçları

Her dersin kendi yapısına göre amaçları bulunmaktadır. Bu amaçlar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan programlar ile belirlenmekte ve tüm ülkede uygulanmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinin amaçları şunlar olarak belirtilmiştir:

1. Özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varır.

2. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.
3. Atatürk İlke ve İnkılâplarının, Türkiye Cumhuriyetinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.
4. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.
5. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.
6. Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.
7. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir.
8. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak, kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerini kavrar.
9. Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanır.
10. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesneler, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar.
11. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır.

12. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlâkı gözetir.
13. Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır.
14. Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.
15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.
16. Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.
17. İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir (MEB, 2005: 6).

Yukarıda verilen 17 adet amaca bakıldığında Sosyal Bilgiler dersinin genel olarak iyi vatandaş ve iyi insan yetiştirmeyi amaçladığı görülmektedir. Bu amaçlar Sosyal Bilgilerin doğasını yansıtmaktadır. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler dersinde, ders içi ve ders dışı etkinlikler de bu amaçları öğrencilerin kazanmasına imkân verecek şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Sosyal Bilgiler dersinin amaçları, köklü geleneğimiz ve eğitim sistemimizin dayandığı yasal temeller ve ilkeler doğrultusunda belirlenmiştir. Bu temel hususlar şöyle sıralanabilir:

- Kişilik gelişimi,
- İnsanların birbiriyle ilişkileri,
- Ekonomik verimlilik,

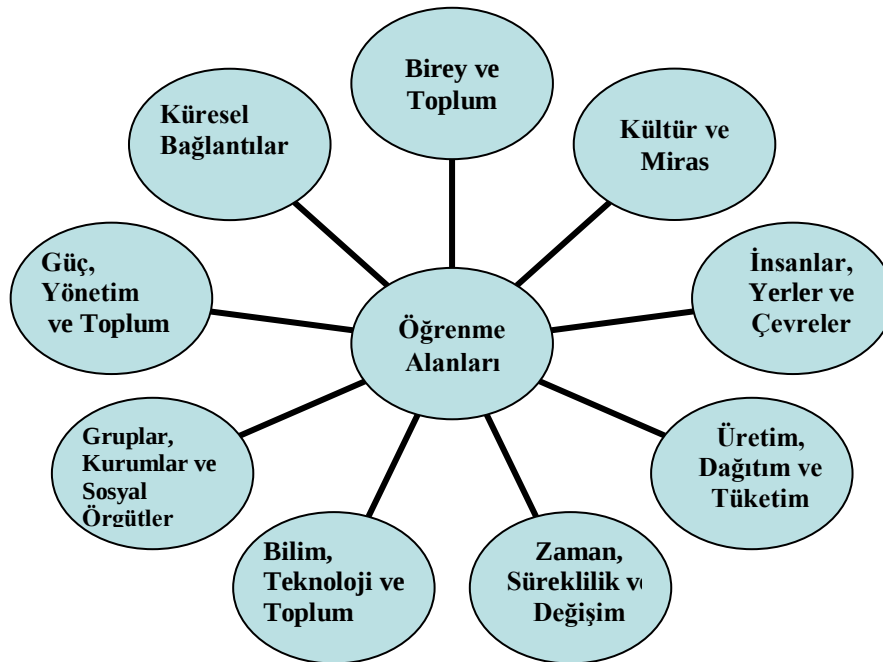
- Vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları,
- Değişim ve hayatla başa çıkma,
- Dünyayı, yurdu ve çevreyi tanımak için bilgi birikiminden yararlanma (Dönmez, 2003: 40).

2.6.1.2. Öğrenme Alanları

2005 programı ile beraber Sosyal Bilgiler dersi 4-5-6-7. sınıflarda ortak öğrenme alanları ile yürütülmeye başlanmıştır. Dokuz öğrenme alanının belirlenmesinde Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi'nin temalarından (thematic strands) yararlanıldığı görülmektedir (Ross: 2006: 105) .

Sosyal Bilgiler programında öğrenme alanı "Birbiri ile ilişkili beceri, tema ve kavramların bir bütün olarak görülebildiği, öğrenmeyi düzenleyen yapı" şeklinde tanımlanmaktadır. Aşağıda şekil 3'te, bu öğrenme alanlarına yer verilmiştir (MEB, 2005: 98).

Şekil 3: Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrenme Alanları

“Birey ve Toplum” öğrenme alanında öğrencilerin edindiği kazanımlar sonunda, kişisel ve sosyal yeterliliklerini tanıyan, yeniliklere açık, etkili iletişim kurabilen, sorumluluk alabilen, başkalarına saygılı, işbirliğine açık ve kendine güvenen birey olarak yetişmesi amaçlanmaktadır. “Kültür ve Miras” öğrenme alanında Türk kültürünü oluşturan unsurları ve bunların tarihsel kökenlerini inceleme fırsatı bulmaktadırlar. Ayrıca kültürün insanoğlu tarafından oluşturulduğunu, öğrenildiğini ve insanın kendini kültüre adapte ettiğini öğrenir. İnsanların inanç, bilgi, değer ve gelenek sistemlerine sahip olduğunu fark etmeye imkân sağlayan kazanımlardan oluşmaktadır. “İnsanlar Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı ile insanın çevresi ile etkileşiminin çeşitli boyutları ile fark edilmesi, çeşitli beceri ve değerleri kullanarak bu etkileşimin neden ve sonuçlarının ortaya konulması ve geleceğe yönelik bireysel ve toplumsal bir bakış açısı kazanılması amaçlanmaktadır. “Üretim, Tüketim ve Dağıtım” öğrenme alanı ekonomi kavramları ile birlikte Türk ekonomisinin günümüz ve tarihsel yapısına ve bu yapıyı değiştiren etmenlere dair bir görüş oluşturmaları beklenmektedir. “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında sosyal bilimlerin alt disiplinlerinin de günlük ve toplumsal yaşam üzerindeki pratik bazı sonuç ve etkilerini kavrayarak 21. yüzyılda bilim ve teknolojide bazı gelişmelerden hareketle gelecekteki yaşamla ilgili olarak ortaya çıkabilecek yeni konular hakkında fikir yürütmeleri hedeflenmektedir. “Güç Yönetim ve Toplum” öğrenme alanında öğrencilerin; bilinçli ve etkin yurttaş olarak topluma tam katılma yollarını araştırarak görev ve sorumluluklarının farkına varmaları, katılım kavramını ve sürecini tanımaları, demokratik yaşam için katılımın önemini savunmaları beklenmektedir. “Gruplar, Kurumlar ve Örgütler” öğrenme alanında öğrenciler daha önce tanıdıkları grup, kurum ve sosyal örgütleri belli temalar içerisinde analiz ederler. Gruplar grup içi ilişkileri etkileyen faktörler ve katılımın önemi açısından ele alarak değerlendirirler. “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında öğrenciler, bilim ve teknolojideki gelişmelerin, zaman ve mekândaki sınırları kaldırılmasıyla toplumlar arasındaki ilişkiler daha da artmıştır. Yüzyıllardır süre gelen farklı bölgelerdeki insanların siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkileri teknolojiyle birlikte daha da yoğunlaşmıştır. Böyle bir dönemde öğrencilerin bu ilişkiler konusunda bilinçli olmaları gerekmektedir (MEB, 2005).

4-5-6-7. Sınıflar Sosyal Bilgiler programlarında öğrenme alanları sabit kalmakla beraber her sınıf için yeni bir ünite ile bilginin yapılandırılması yoluna gidilmiştir. Yukarıda öğrenme alanlarının amaçları dikkate alındığında öğrenme

alanlarının hepsi doğrudan öğrencilerin iyi birer vatandaş olmaları ile yakından ilgilidir. Çünkü günümüzde artık vatandaşlık anlayışı sadece vergi ve oy veren, askere giden vatandaş tipinden ziyade, günlük hayat içerisinde bir toplum içinde yaşayan, alışveriş yapan, çevresiyle iletişim kuran, üreten, sosyal katılıma sahip, teknolojik gelişmeleri takip eden ve teknolojik ürünleri kullanan çok yönlü bir vatandaşlık anlayışı gündeme gelmektedir. Sosyal Bilgiler dersi de çok çeşitli öğrenme alanlarıyla öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşumuna destek olmaktadır.

2.6.1.3. Değerler

Değerler, insanlar ve olayları değerlendirmede kullanılan ölçütler arasında en önde yer alırlar ve birey ve toplum için dış dünyadaki nesnelerin taşıdıkları olumlu ya da olumsuz anlamlarını gösterecek biçimde, toplumsal olarak kabul görmüş değerlendirmelerdir. Yani, tutumların, ideolojilerin ve ahlaksal yargıların önemli belirleyicileri olan değerler, insanların dış dünyayı algılamalarında önemli bir paya sahiptir (Avcı, 2007: 3).

Vatandaşlık kavramı geniş anlamda düşünüldüğünde, ahlak eğitimi ve değer eğitimi ile yakından ilgilidir. Bu kavramların birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir (Edwards ve Fogelman, 2000: 149).

Değerlerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Değerler inançlardır. Ancak tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar. Etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe girerler.
- Değerler, bireyin amaçlarıyla ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle ilişkilidirler.
- Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler.
- Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.
- Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar.

- Değerler değişime açık yapılardır (Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000'den akt: Dönmez ve Yazıcı, 2008: 189).

İyi bir vatandaş, insana yakışan yüce değerlerle donanmış kişidir. İyi vatandaş kavramı insanların sahip olduğu değerlerle bir anlam kazanmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi de bu doğrultuda öğrencilere çeşitli değerler kazandırmayı hedeflemektedir. Hedeflenen iyi vatandaşın değer profiline bakıldığında, Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılmak istenen değerlerin şunlar olduğu görülmektedir:

• Aile birliğine önem verme	• Saygı
• Adil olma	• Sevgi
• Bağımsızlık	• Sorumluluk
• Barış	• Temizlik
• Özgürlük	• Vatanseverlik
• Bilimsellik	• Yardımseverlik
• Çalışkanlık	• Estetik (MEB: 2005: 89).
• Dayanışma	
• Duyarlılık	
• Dürüstlük	
• Hoşgörü	
• Misafirperverlik	
• Sağlıklı olmaya önem verme	

“İyi bir vatandaşta bulunması gereken değerler nelerdir?” şeklinde sorulacak bir soruya yukarıdaki değerlerin neredeyse tamamı örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla 2005’te yürürlüğe giren Sosyal Bilgiler programının en önemli özelliklerinden birisi değer eğitime önem vermesi, bu değerlere sahip vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlamasıdır. Öğrencilere sadece bilgi vermek, etkin ve üretken vatandaş yetiştirme konusunda istenilen hedeflere ulaşılabilmesi açısından sıkıntıları beraberinde getirecektir. Bu sorunu ortadan kaldırabilmek için Sosyal Bilgiler dersinde her üniteye doğrudan verilecek bir değer konmuştur. Aşağıda tablo 1’de Sosyal Bilgiler dersinde değer ünite eşleştirilmesine yer verilmiştir:

Tablo 1: 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Doğrudan Verilecek Değerler

6. Sınıf	
Üniteler	Doğrudan Verilecek Değer
1. Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Bilimsellik
2. Yeryüzünde Yaşam	Doğal çevreye duyarlılık
3. İpek Yolu’nda Türkler	Kültürel mirasa duyarlılık
4. Ülkemizin Kaynakları	Sorumluluk
5. Ülkemiz ve Dünya	Yardımseverlik
6. Demokrasinin Serüveni	Hak ve özgürlüklere saygı
7. Elektronik Yüzyıl	Çalışkanlık
<u>7. Sınıf</u>	
Üniteler	Doğrudan Verilecek Değer
1. İletişim ve İnsan İlişkileri	Farklılıklara saygı
2. Ülkemizde Nüfus	Vatanseverlik

3. Türk Tarihinde Yolculuk	Estetik
4. Ekonomi ve Sosyal Hayat	Dürüstlük
5. Zaman İçinde Bilim	Bilimsellik
6. Yaşayan Demokrasi	Adil olma
7. Ülkelerarası Köprüler	Barış

(TTKB, 2012: 51)

6. ve 7. sınıfta öğrencilere kazandırılmak istenen değerlerin genel anlamda evrensel değerler olduğu görülmektedir. Bu değerler sadece iyi vatandaşlık için değil; aynı zamanda iyi insan olmak için de gerekli değerlerdir. Ayrıca bu değerler, öğrencilerde sağlıklı kişilik oluşumu ve toplumu oluşturan bireylerle olan münasebetlerde ve öğrencilerin toplumun bir parçası haline gelmeleri noktasında da katkı sağlaması sebebiyle önemli kabul edilmektedir.

Demokratik toplumlarda eğitim kurumları, sadece bilişsel amaçlara ulaşmayı değil, aynı zamanda insanı insan yapan değerlere ulaşmayı da önemsemelidir. Okul, değerlerin öğrencilere aktarıldığı bir kurum olarak duyuşsal alanla ilgili etkinliklere yer vermelidir. Eğitimin değerlerden arınarak, sadece öğrencilere bilgi depolamaya çalışması, istenilen tipte vatandaşların ortaya çıkması ve insan yetişmesi açısından da sorunlar çıkmasına neden olacaktır. Çünkü insan bir makine değildir, insanın duyguları, hisleri ve değerleri vardır (Maslow, 1996'dan akt: Akbaş, 2004: 4). Dolayısıyla öğrencilerin sağlıklı kişilik geliştirebilmeleri için bilgiye ihtiyacı olduğu kadar, değerlere de ihtiyacı vardır

2.6.1.4. Kazanımlar

1998 programında yer alan hedef davranışların yerini 2005 programında kazanımlar almıştır. Kazanımlar, her üniteye öğrencilere verilmek istenen beceri, değer ve kavramları oluşturmaktadır. Kazanımlar birleşerek üniteleri meydana getirmektedir. Ders kitaplarının kazanımlara göre hazırlandığı düşünüldüğünde, aslında Sosyal Bilgiler

programının, uygulama boyutunda ve öğrencilere sunulması noktasında kazanımlar temel bir unsur olarak kabul edilmektedir.

Ayrıca yeni Sosyal Bilgiler programı disiplinler arası yaklaşımı benimsemekle beraber, gerekli görülen yerlerde de ara disiplin kazanımlarına yer vermektedir. Sosyal Bilgiler dersi içinde ara disiplin olarak tasarlanan bölümlerden biri de “İnsan Hakları ve Vatandaşlık” ara disiplinidir. Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıfta “Vatandaşlık ve İnsan Hakları” ile ilgili olan ara disiplin kazanımlarına tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Sosyal Bilgiler Dersinde İnsan Hakları ve Vatandaşlık Ara Disiplin Kazanımları

Sınıf	Öğrenme Alanı / Ünite	Ders Kazanımları	İnsan Hakları ve Vatandaşlık Kazanımları
6	Birey ve Toplum: Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	4. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.	10. Vatandaş olmanın getirdiği sorumlulukları fark eder. 14. Bütün insanların haklar yönünden eşit ve özgür olduklarını belirtir.
	Güç, Yönetim ve Toplum: Demokrasinin Serüveni	4. Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder.	1. İnsan haklarının tarihsel süreçte nasıl kazanıldığını kavrar. 16. İnsan haklarının uluslar arası belgelerde güvence altına alındığını belirtir. 22. Kamu güvenliği ve kamu sağlığı söz konusu olduğunda, kanunlar çerçevesinde özgürlüklerin sınırlanabileceğini kavrar 25. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni imzalayan ülkeler arasında olduğumuzu ifade eder.
	Bilim, Teknoloji ve Toplum: Elektronik Yüzyıl	4. Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur.	8. Kitap, kaset, CD gibi materyalleri yasalara uygun bir şekilde üreten ve satan yerlerden almaya özen gösterir.
7. Sınıf İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi Ara Disiplin Kazanımları			
Sınıf	Öğrenme Alanı / Ünite	Ders Kazanımları	İnsan Hakları ve Vatandaşlık Kazanımları

7	Birey ve Toplum: İletişim ve İnsan İlişkileri	4. Doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder. 5. Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar.	4. İnsan haklarının yaşadığı toplumda daha etkin uygulanması için önerilerde bulunur. 11. Hakların ihlâl edildiği durumlar karşısında yetkili kurumlara başvurmanın bir vatandaşlık görevi olduğunu belirtir. 12. Düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini fark eder. 13. Yargı kararı olmadıkça hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine ve evine karışamayacağını, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 16. maddesine dayanarak açıklar. 21. Basın ve yayın organlarının kısıtlama olmadan özgürce çalışmaları gerektiğini ifade eder. 22. Kamu güvenliği ve kamu sağlığı söz konusu olduğunda, kanunlar çerçevesinde özgürlüklerin sınırlanabileceğini kavrar.
7	İnsanlar, Yerler ve Çevreler: Ülkemizde Nüfus	3. Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir.	2. Eğitimin kendisi için bir hak olduğunu fark eder. 3. Zorunlu ve parasız ilköğretimin bütün çocuklar için bir hak olduğunu belirtir. 5. Çocukların çalışma yaşamında Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 32. maddesine uygun koşullarda çalışması gerektiğini ifade eder. 24. Herkesin çalışma ve işini özgürce seçme hakkı olduğunu fark eder.
	İnsanlar, Yerler ve Çevreler: Ülkemizde Nüfus	5. Yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklar.	15. Seyahat etmenin bir özgürlük olduğunu belirtir.
	Bilim, Teknoloji ve Toplum: Zaman İçinde Bilim	5. Tarihsel süreçte düşünceyi ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir.	12. Düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini fark eder.
	Güç, Yönetim ve Toplum: Yaşayan Demokrasi	3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder.	20. Ülkemizde yasama, yürütme ve yargı organlarının bağımsız olduğunu fark eder.

	Küresel Bağlantılar: Ülkeler Arası Köprüler	4. Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır.	19. Yakın çevresindeki ortak miras ürünlerinin korunması gerektiğini ifade eder.

(MEB, 2005)

Vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili ara disiplin kazanımları değerlendirildiğinde, 6. sınıfta ağırlıklı olarak haklar ve özgürlükler temalı kazanımlara yer verildiği görülmektedir. 7. Sınıfta ise yine haklar ve özgürlükler temalı kazanımlara ağırlıklı olarak yer verilmiş, bununla beraber devletin yönetim yapısına ait kazanımın da olduğu görülmektedir.

Ara disiplin kazanımları ders kazanımlarına destek olmak amacıyla tasarlanmaktadır. Vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili ara disiplin kazanımlarının burada ana kazanımları açacak ve daha anlaşılır hale getirecek şekilde hazırlandığı görülmektedir. Örneğin, 7. sınıfta verilen eğitim ve çalışma hakkı ile ilgili ana kazanım ara disiplin kazanımı olarak, eğitimin bir hak olması, ilköğretimin zorunlu ve parasız olması, çocukların çalışma haklarının düzenlenmesi ve meslek seçme özgürlüğü temalarıyla daha açık, net ve belirgin bir hale getirilmiştir.

2.6.5. Temel Hak ve Özgürlükler

Haklar, sorumluluklar ve özgürlükler, vatandaşlık eğitiminde temel konular olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların bir toplumda huzur içerisinde ve güvenli yaşayabilmeleri için kurallar konmuş ve yasalar yapılmıştır. Özellikle monarşi rejimiyle yönetilen devletlerden, ulus devletlere geçilmesi ile beraber -ki buna halkın kendi kendini yönetmesi demektir- yapılan yasalarla insan hakları ve özgürlükleri güvence altına alınmıştır. Zira yasaların olmadığı yerlerde güçlülerin güçsüzleri ezeceği düşünüldüğünde temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınmasının da önemi ortaya çıkmaktadır.

İnsanlar için bu kadar önemli kabul edilen haklara ve özgürlüklere doğuştan sahip olunur. Devlet ise bunları kanunlarla düzenler, korur ve güvence altına alır. Bu

nedenle hak ve hürriyetler vazgeçilemez, devredilemez ve dokunulamaz niteliktedir (Duman, Yavuz ve Karakaya, 2011: 51).

Devletler, vatandaşlarına sağladığı hakları ve vatandaşlarının yapması gereken görevleri ana hatlarıyla, anayasasında ortaya koyar. Ülkelerin demokratik olup olmadığı, anayasalarında vatandaşlarına sağlanan haklara ve vatandaşların yükümlülüklerine bakılarak anlaşılabilir. Bu anlamda 1982 Anayasası'nda diğer demokratik devletlerin anayasasında olduğu gibi, vatandaşların haklarına ve sorumluluklarına yer verildiği görülmektedir (Kıncal, 2007: 159).

Temel hak ve özgürlükler, demokratik yönetim şekillerinde olmazsa olmaz kavramlardır. Egemenliğin halka dayanmadığı yönetim şekillerinde bireyi devlet otoritesinin haksız uygulamalarına karşı koruyacak mekanizmalar mevcut değildir. Bilindiği üzere monarşik yapılarda yasama, yürütme ve yargı tek başına hükümdarda toplanmaktadır. Dolayısıyla o yönetim şekillerinde yaşayan insanların hak ve özgürlüklerinden bahsedilemez, çünkü bütün inisiyatif tek bir kişinin elindedir (Yılmaz, 2002: 139).

Ülkemizde de insan hak ve özgürlükleri yasalarla güvence altına alınmıştır. Günümüzde çeşitli değişiklikler yapılmasına rağmen 1982 Anayasası kullanılmaya devam etmektedir. 1982 Anayasasında belirtilen temel hak ve özgürlükler şunlardır:

- Kişi dokunulmazlığı
- Din ve vicdan hürriyeti
- Kişi hürriyeti ve güvenliği
- Düşünce ve kanaat hürriyeti
- Özel hayatın gizliliği ve korunması
- Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti
- Konut dokunulmazlığı
- Bilim ve sanat hürriyeti
- Haberleşme hürriyeti
- Basın hürriyeti
- Yerleşme ve Seyahat hürriyeti
- Toplantı hak ve hürriyeti

- Dernek kurma hürriyeti
- Mülkiyet hakkı
- Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı
- İspat hakkı (TBMM, 2013).

1982 Anayasasında sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler ise şunlardır:

- Ailenin korunması ve çocuk hakları
- Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi
- Çalışma hakkı ve ödevi
- Sendika kurma hakkı
- Toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı
- Konut hakkı
- Grev hakkı ve lokavt
- Sağlık, çevre ve konut hakkı
- Sosyal güvenlik hakkı (TBMM, 2013).

1982 Anayasasında siyasi haklar ve ödevler ise şunlardır:

- Seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakları
- Kamu hizmetlerine girme hakkı
- Vatan hizmeti

- Vergi ödevi
- Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı (TBMM, 2013)

6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde hak ve özgürlüklere ilişkin yer verilen kazanımlara şunlar örnek olarak gösterilebilir:

- Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.
- Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur.
- Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder.
- Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar.
- Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur.
- Doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder.
- Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir.
- Yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklar.
- Tarihsel süreçte düşünceyi ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir.
- Küresel sorunların çözümlerinin yaşama geçirilmesinde kişisel sorumluluğunu fark eder.

- Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihî çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır (MEB, 2005).

Öğrenciler temel hak ve sorumluluklarını ilköğretim kademesinde öğrenmeye ve kullanmaya başlarlar. Yukarıda örnekleri verilen ilgili kazanımlara bakıldığında Sosyal Bilgiler dersi öğrencilere temel haklarını tanıtmaya sebebiyle önemli bir ders olarak kabul edilmektedir.

2.6.6. Demokrasi

İnsanlar yeryüzünde büyük kitleler halinde beraber yaşamaya başladıktan sonra çeşitli kurallar konmaya başlamış ve belli bir düzen getirilmeye çalışılmıştır. Günümüzden yakın bir zamana kadar dünyada genel olarak tek bir kişinin egemen olduğu monarşik idareler olduğu bilinmektedir. Ancak zamanla bu yapılar yerini ulus devletlere ve cumhuriyete dayalı yönetim şekillerine yerlerini bırakmıştır. Özellikle I. Dünya savaşı sona erdiğinde Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere imparatorluklar da tarihin tozlu sayfaları arasındaki yerini almış, bunların yerine milletin egemenliğine dayanan yönetim şekilleri ortaya çıkmıştır.

Demokrasi konusu akla geldiğinde ilk olarak demokrasi kavramının ne olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Demokrasi, Yunancada halk anlamına gelen “Demos” ile güç, kudret, iktidar ve yönetim anlamına gelen “Kratos” kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelen bir kavramdır. Kelime anlamı olarak demokrasi, “halkın iktidarı”, “halk yönetimi” anlamına gelmektedir. Demokrasinin bugüne kadar birçok tanımı yapılmıştır. Ancak, demokrasinin, kelime anlamının dışında herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanımı bulunmamaktadır (Biesta, 2007’den akt: Kuş, 2012: 12). Bir tanım birliğine ulaşamamanın pek çok nedeni olabilir. Bunlardan belki de en önemlisi, demokrasi kavramının insanlar tarafından iyi ve güzel olarak algılanması, dolayısıyla da insanların iyi ve güzeli kendilerine veya sahip oldukları siyasi görüşe göre tanımlamalarıdır (Yeşil, 2002: 2).

Demokrasi kavram olarak halk arasında en sık kullanılan terimlerden biridir. Günümüzde de ülkelerin yönetim şekli olarak en çok tercih edilen yönetim şeklidir.

Demokrasi, halkın egemenliğine dayanan yönetim şekli veya seçimler sonucunda milleti temsil edecek vekillerden oluşan halk yönetimi olarak da kabul edilmektedir (Doğan, 2007: 147).

Tanımlara bakıldığında demokrasi ile yönetim kavramları beraber anılmaktadır. Oysa demokrasi yönetimle ilişkili olmasının yanında, bir hayat tarzı olarak da bilinmelidir. Çünkü demokrasi kavramı bünyesinde, eşitlik, adalet, insan haklarına saygı, hoşgörü gibi insani erdemleri de barındırmaktadır.

İnsan hayatında önemli kabul edilebilecek pek çok unsur gibi demokrasi kültürünün yerleşmesinde birinci basamak aile, ikinci basamak ise okuldur. Okul, çocuğun topluma uyum sağlayabilmesi, yeteneklerini keşfetmesi, insanlarla iletişim kurulması açısından önemli bir kurumdur. Toplumda demokrasi kültürünün oluşmasında ve günlük yaşam içerisinde uygulamaya geçmesinde özellikle okullara büyük görevler düşmektedir. Yani öğrenciler okullarda demokrasinin ne demek olduğuna dair bilgileri almakla beraber, demokrasinin uygulanmasına dönük uygulamaları da okullarda görmelidirler (Duman, Yavuz ve Karakaya, 2011: 59). Nitekim sadece bilgi vermek demokratik değerlerin yerleşmesi açısından sorun teşkil etmektedir. Bilgilerin davranışa geçebilmesi için de öğrencilerin demokrasi konusunda bilgilerini davranışa dönüştürmüş modelleri çevrelerinde görmeleri gerekmektedir.

Bu bağlamda demokrasi kavramı, okullarda verilen eğitimle, özellikle de vatandaşlık eğitimi ile doğrudan ilgilidir. Demokrasinin benimsenmesi ve yerleşmesi okullarda etkili bir şekilde verilecek demokrasi eğitimi ile mümkündür. Demokrasi eğitimi formal olarak okullarda, informal olarak ise ailede ve toplumda kazandırılır. Bireylerin demokrasinin ilke ve değerlerini doğru olarak öğrenebilmeleri, devletin ve eğitimin demokratik bir yapıya sahip olabilmesi ve okullarda demokrasi eğitiminin verilmesi ile mümkün olabilir. Çünkü devlet ne kadar demokratik olursa, eğitim sistemi de o kadar demokratik olabilir. Ülkeler ancak demokratik bir yapıya sahipse, insan hakları ve düşünce özgürlüğünün evrensel nitelikleriyle benimsenmesi ve yaşatılması mümkün olabilir. Çünkü demokrasi; insanı, insanın düşüncesini, gelişimini ve katılımcılığını temel alır. Bu bağlamda; özgürlük, eşitlik, adalet, katılımcılık, hoşgörü ve insan hakları gibi demokratik değerleri bireylere kazandırmayı amaçlar (Gürbüz ve Gürbüz, 2011: 19). Dolayısıyla Sosyal Bilgiler eğitimi ile demokrasi eğitimi arasında

bir ilişki her zaman için olmuştur, çünkü iyi vatandaş tanımı yapılırken öğrencilere kazandırılmak istenen değerlere bakıldığında pek çoğunun demokratik değerler olduğu görülmektedir. Ayrıca iyi vatandaş aynı zamanda demokratik değerleri bilir ve hayatında kullanır.

6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili kazanımlara şunlar örnek olarak gösterilebilir:

- ✓ Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.
- ✓ Değişik dönem ve kültürlerde demokratik yönetim anlayışının tarihsel gelişimini tartışır.
- ✓ Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur.
- ✓ İçinde bulunduğu eğitsel ve sosyal faaliyetlerde işleyen süreçleri demokrasinin ilkeleri açısından analiz eder (MEB, 2005).

6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili verilen kazanımlar, demokratik devletler ile demokratik olmayan devletlerin karşılaştırılması, demokrasinin tarihsel gelişimi, demokratik yönetimlerin insanlara sağladığı haklar ve özgürlükler ve okul içerisinde demokrasi ile ilgili faaliyetleri içermektedir.

2.7. Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Ersoy (2007) “**Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri**” isimli araştırmada öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde etkili vatandaşlık eğitimi için gerçekleştirdikleri uygulamaları ve vatandaşlık eğitimi konusundaki eğitim gereksinimlerini belirlemeye çalışmıştır. Araştırmanın uygulaması iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada 24 öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada ise 404 öğretmene anket uygulanmıştır. Öğretmenler, Sosyal Bilgiler dersinde vatandaşlıkla ilgili konuların öğretiminde, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen öğretmen kılavuz kitaplardaki ders planlarını aynen ya da değişiklikler yaparak kullanmaktadır.

Öğretmenler, Sosyal Bilgiler dersinde vatandaşlıkla ilgili konuların öğretiminde, en çok seçim etkinliklerinden ve araç-gereç olarak da çoğunlukla ders kitabından ve başvuru kaynaklarından yararlandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler, ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin etkisini, görsel ve yazılı basının olumsuz etkisini ve toplumdaki yanlış inanışları Sosyal Bilgiler dersinde, vatandaşlık eğitiminde en önemli sorunlar olarak görmektedir. Katılımcılar Sosyal Bilgiler dersinde vatandaşlık konularının öğretiminde; vatandaşlık bilgisinin yanı sıra, vatandaşlık eğitiminde planlama, yöntemler, etkinlik örnekleri, araç-gereçler ve değerlendirme konularında eğitim gereksinimi duyduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, öğretmenler, vatandaşlık eğitimine ilişkin kaynaklar, demokratik sınıf ortamı oluşturma, okulda vatandaşlık etkinlikleri düzenleme ve vatandaşlık eğitiminde yapılmış çalışmalar konularında da oldukça yoğun eğitim ihtiyacı duymakta olduklarını bildirmişlerdir.

Sabancı (2008) **“İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Vatandaşlık Konularıyla İlgili Kavramsal Anlamaları”** isimli çalışmada ilköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde yer alan vatandaşlık konularının öğretiminde karşılaşılan kavramsal anlamaların, kavram yanlışlarının oluşması, belirlenmesi ve bu yanlışların ortaya çıkarılmasında etkili olan başlıca faktörlerin saptanması ve yapılandırmacı yaklaşıma göre oluşturulmuş öğretim programının ön gördüğü uygulamaların işlevselliğinin sorgulanmasını amaçlamıştır. Çalışma sonunda eski ve yeni program ile öğrenim gören 7. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık kavramlarına ilişkin mevcut ön bilgileri sorgulandığında her iki program türünde öğrenim gören öğrencilerin kavramsal anlamaları içerisinde yaygın olarak “Çevre”, “Milli Egemenlik” kavramlarında yanlışlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Buna karşın; her iki grupta “Demokrasi”, “Hak” ve “Ortak Miras” ise kavramsal anlama düzeyleri yüksek olması nedeniyle en az yanlışla sahip olunan kavramlar olduğu, kavramları anlama düzeyleri bakımından, eski ve yeni öğretim programıyla öğrenim gören öğrencilerin arasında yeni öğretim programlarının uygulandığı pilot okullarda öğrenim gören öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Civek (2008) **“Yeni Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler Programında Vatandaşlık Eğitimi”** isimli çalışmada ilköğretim Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf ders programında yer alan vatandaşlık eğitimi ile ilgili kazanımları, ders kitaplarının, öğretmenlerin ve öğrencilerin ne derece ele aldığını ve uyguladığını tespit etmeye

çalışmıştır. Araştırmanın evrenini, ilköğretim 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları ve Ankara ilinde 2006 – 2007 yılında eğitim-öğretime açık bulunan ilköğretim okullarındaki 4. ve 5. sınıf öğrencileri ile Sosyal Bilgiler dersine giren öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, MEB, Sürat, A Yayınlarının ders kitapları, 2 ilköğretim okulundaki 200 4. ve 5. sınıf öğrencisi ve 15 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında (MEB, Sürat, A Yayınları) vatandaşlık eğitimi ile ilgili kazanımlara yeterli ölçüde yer verildiği, ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin ilgili kazanımları büyük ölçüde elde ettiği, dersi okutan öğretmenlerin ise bu kazanımları ders esnasında dikkate aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Çelik (2009) **“Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatandaşlık Eğitiminin Bugünkü Durumu ve Geleceğine İlişkin Görüşleri”** isimli çalışmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğitiminin bugünkü durumu ve geleceğine ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma, tarama modeline göre tasarlanmış ve nitel ve nicel ölçme araçları birlikte kullanılmıştır. Araştırmada nicel veriler 605 Sosyal Bilgiler öğretmeninden, nitel veriler de 30 Sosyal Bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşme sonucunda elde edilmiştir. Araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu vatandaşlık eğitimi tanımlarında vatandaşlık görev ve sorumluluklarının öğrenilmesini vurgularken, beceri ve değer boyutunu göz ardı ettiklerini belirtmişlerdir. Sosyal bilgiler öğretmenlerine göre vatandaşlık eğitiminde okul meclisleri sosyal kulüplerden daha çok katkı sağlamaktadır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu küresel düzeyde geçerli vatandaşlık özelliklerinin, vatandaşlık eğitiminin amaçları içinde yer alması gerektiğini düşünmekle birlikte öğrencilerinin iyi vatandaş özelliklerinden en çok “Vatanına, milletine ve ulusal değerlere bağlı olmak” özelliğini kazanmalarını istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerine göre vatandaşlık eğitiminde yaşanan sorunların başında çevre ve medyadaki olumsuz örnekler gelmektedir. Vatandaşlık eğitimi daha etkili hale getirmek için duyulan ihtiyaçların başında öğrenci velilerinin desteği gelmektedir, sonucuna ulaşılmıştır

Güven (2010) **“İlköğretim Birinci Kademedeki Vatandaşlık Eğitimi Üzerine Bir Durum Çalışması”** isimli çalışmada insan hakları ve vatandaşlık ara disiplin kazanımları çerçevesinde ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin ara disiplin kazanımlarına ulaşma düzeyleri ile öğretmenlerin eğitim programlarındaki vatandaşlık anlayışına

yönelik algı ve görüşlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın öğrenci evrenini 39 resmi ilköğretim okulunun birinci kademesinde eğitim almakta olan 2074 5. sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmanın öğretmen çalışma grubunu, ilköğretim okullarında görev yapmakta olan 28 5. sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Öğretmenlerle yapılan görüşme sonucunda öğretmenlerin, insan hakları ve vatandaşlık ara disiplin kazanımları doğrultusunda vatandaşlık eğitimi gerçekleştirdiklerini ve öğrencilerine bu kazanımları kazandırdıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenler, vatandaşlık bilincinin oluşmasında aile, çevre, medya gibi faktörlerin olumsuz rolü olduğunu ve eğitim sisteminin aktif katılımcı, hak ve sorumluluklarının farkında vatandaşlar yetiştirdiğini belirtmişlerdir. Araştırmada öğrenci başarı testinden elde edilen sonuçlarda göre öğrencilerin 55 kazanımdan 21 kazanıma ulaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şahbudak (2010) **“Yurttaşlık Bilinci: Cumhuriyet Üniversitesi Öğretim Üyeleri Örneğinde”** isimli çalışmada resmi statü tarafından kabul edilen Türk vatandaşlığı ve kimliği algısına etki eden faktörleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Yurttaşlık bilincini ölçmek üzere, Cumhuriyet Üniversitesi’nde görev yapmakta olan öğretim üyeleri örneğinde alan araştırması yapılmıştır. Alan araştırmasında likert tipi soru formları kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretim üyelerinin büyük bir çoğunluğunun vatandaşlık hak ve sorumluluklarını bilip benimseme oranları oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, öğretim üyelerinin; ekonomik ve sosyal haklardan haberdar olma oranlarının diğer haklara oranla daha fazla olduğu, Anayasada belirtilmiş olan hak ve ödevleri benimseme oranlarının en yüksek olduğu haklar ise, bireysel hak ve özgürlükler, eğitim hakkı ve sosyal güvenliğe dair haklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu ise, aktif yurttaşlık anlayışını benimsediklerini, öğretim üyelerinin sayıları az da olsa bir kısmının temel yurttaşlık hak ve ödevlerini yeterince bilmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Göz (2010) **“İlköğretimde Demokrasi ve Vatandaşlık”** isimli çalışmada ilköğretim okullarında vatandaşlık eğitimi veren sınıf öğretmenleri ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık konularına ilişkin bilgileri, bu konulara atfettikleri önem ve sergiledikleri davranış düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 4. ve 5. sınıflara eğitim veren 240 sınıf öğretmeni ve 79 Sosyal Bilgiler öğretmeni olmak üzere toplam 319 öğretmen oluşturmuştur.

Araştırmada veri toplamak amacıyla “Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği” kullanılmıştır. Öğretmenlerin vatandaşlık bilgi ve davranış düzeyleri incelendiğinde genellikle yüksek seviyede oldukları görülmektedir. Öğretmenlerin en çok bilgi ve davranışa sahip oldukları kategori ise demokrasi, saygı ve eşitliktir. Öğretmenlerin önemsedikleri konular ele alındığında önemseme düzeyleri en yüksek olan kategori çevreye duyarlılıktır. Öğretmenlerin verdikleri yanıtlardan yola çıkılarak kadın öğretmenlerin aktif katılım ile üretim, tüketim ve ekonomi kategorisindeki maddeleri önemseme düzeyleri erkek öğretmenlere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özmen (2011) **“Sosyal Bilgiler Öğretiminde Vatandaşlık Aktarımı Yaklaşımına İlişkin Öğretmen Görüşleri”** isimli çalışmada vatandaşlık aktarımı olarak Sosyal Bilgilerin amacı, içeriği ve yöntemi konusunda öğretmen görüşlerini değerlendirmek amaçlanmıştır. Araştırmanın verileri Kayseri ilinde görev yapan 444 Sosyal Bilgiler ve sınıf öğretmeninden toplanmıştır. Araştırma sonucunda “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgilerin”, amaç ve içeriğine ilişkin öğretmen görüşlerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği, “Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Yaklaşımının” yöntem boyutuna ilişkin öğretmen görüşlerinin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin branş ve mesleki kıdemlerine göre görüşlerinde de anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Sağlam (2011) **“Öğretmen Adaylarının Etkili Vatandaşlık Yeterlik Düzeyleri”** isimli çalışmada, öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeylerini belirlemeye çalışmış ve iki boyutlu bir ölçme aracı kullanmıştır. Araştırmaya, 182’si kadın, 135’i erkek olmak üzere toplam 317 öğretmen adayı katılmıştır. Araştırma sonucunda vatandaşlık bilgi becerileri boyutunda erkek öğretmen adayları lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Öğretmen adaylarının ailelerinin gelir düzeyine göre ölçek toplamında “düşük” gelir düzeyi ile “orta” gelir düzeyi karşılaştırmasında “orta” gelir düzeyi lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Öğretmen adaylarının öğrenim gördüğü ana bilim dalının, ailelerinin ikamet ettiği yerleşim yerinin ve kardeş sayısının anlamlı bir farklılığa yol açmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Özdemir Özden (2011) **“İlköğretim Okullarında Çevresel Vatandaşlık Eğitimi”** isimli araştırmada ilköğretim okullarında gerçekleştirilen çevresel vatandaşlık

eğitiminin durumunu betimlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada karma yöntem kullanılmış ve araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşmeler ve çevresel bilgi testi, çevresel tutum ölçeği ile çevresel sorumlu vatandaş davranışları ölçeğinden oluşan “İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Vatandaşlık Düzeyi Aracı” yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın nitel boyutuna, 22 öğretmen (Fen ve Teknoloji ile Sosyal Bilgiler öğretmenleri) ve 22 öğrenci (6. 7. ve 8. sınıf öğrencileri); nicel boyutuna ise 2007 öğrenci katılmıştır. Öğretmen ve öğrencilerin çevresel vatandaşlığı, bireyin çevresel sorunlara duyarlı olması ve bu sorunların çözümü için üzerine düşen çevresel sorumlu davranışları yerine getirmesi olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre çevresel vatandaşlık eğitiminin ailede başladığı, okulda devam ettiği ve başta kitle iletişim araçları olmak üzere, arkadaşlar ve akrabalarından oluşan yakın çevre, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, yazılı ve basılı kaynaklar tarafından desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Çevresel vatandaşlık eğitime ilişkin, ailelerin sosyo-ekonomik düzeyi ile çevresel bilinç ve duyarlılıklarının düşük olması, okullarda çevresel çalışmalar için gerekli alanların ve bahçelerin bulunmaması, öğretmenlerin yoğun ders yükleri, uygulamalı çalışmalar yapmanın zorlukları, ders sürelerinin yetersiz olması, merkezi sınav sisteminin olumsuz etkileri, öğrencilerin kişisel duyarsızlıkları ve başarı düzeylerinin, akranların olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karaduman (2011) **“6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Ortamdaki Tutumlarına Etkisi ve Öğrenme Öğretme Sürecine Yansımaları”** isimli çalışmada 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı olarak gerçekleştirilen etkinliklerin, öğrencilerin dijital ortamdaki tutumlarına etkisini ve öğrenme-öğretme sürecine yansımalarını değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırmada ön test-son test ve kontrol gruplu yarı deneysel model kullanmıştır. Araştırmaya deney ve kontrol grubu dâhil olmak üzere toplam 60 öğrenci katılmıştır. Araştırmada dijital vatandaşlığa dayalı etkinlikler, Sosyal Bilgiler dersi 6. sınıf “Ülkemiz ve Dünya”, “Demokrasinin Serüveni” ve “Elektronik Yüzyıl” üniteleri kapsamında 36 ders saatinde gerçekleştirilmiştir. Veriler, kişisel bilgi formu, dijital vatandaşlık tutum ölçeği, yarı yapılandırılmış görüşme, öğrenci günlüğü, dijital vatandaşlığa dayalı olarak hazırlanan etkinlikler ve öğrencilerle gerçekleştirilen (MSN) Messenger yazışma kayıtları olmak üzere farklı veri toplama araçlarıyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda, dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin

dijital vatandaşlığın etik ve sorumluluk, iletişim, gizlilik ve güvenlik, haklar ve erişim tutumları üzerinde istatistiksel bakımdan anlamlı bir etki yaptığı, dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin dijital ortamdaki tutumları açısından fikri mülkiyet ve telif hakkı, aşırma, dijital ortamdaki insanlara saygı duyma, dijital ortamda diğer insanlarla konuşurken anlaşılır olma, kötü söz kullanmama, Türkçe dil kurallarına dikkat etme, kişisel bilgileri paylaşmama, aldatıcı mesajlara inanmama, kişisel şifrelerini paylaşmama gibi konularda olumlu yansımalarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler, dijital vatandaşlığa dayalı etkinlikler aracılığıyla Sosyal Bilgiler dersine daha fazla değer verdiklerini, öğrenme merakı ve ilgilerinin arttığını ve dersten zevk almaya başladıklarını belirtmişlerdir.

Esen (2011) “**Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki İnsan Hakları ve Vatandaşlık Bilinci ile İlgili Konuların Öğretmen Görüşlerine Göre Belirlenmesi**” isimli çalışmada Sosyal Bilgiler öğretim programının insan hakları ve vatandaşlık bilinci kazandırmadaki rolünü öğretmen görüşlerine göre değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırma tarama modelinde tasarlanmış ve 63’ü kadın 61’i erkek toplam 124 sınıf öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetleri, yaşları, mesleki kıdemleri, mezuniyet durumları ve okutmakta oldukları sınıflar göz önüne alındığında, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersi ile insan hakları ve vatandaşlık bilinci arasındaki ilişki ve insan hakları ve vatandaşlık bilinci kazandırmada Sosyal Bilgiler öğretim programının içerik olarak rolü hakkındaki görüşleri ve insan hakları ve vatandaşlık bilinci kazandırmada Sosyal Bilgiler öğretim programının yapı olarak rolü hakkındaki görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunamamış; ancak araştırmaya katılan öğretmenlerin erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre daha olumlu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Branson (1998) “**Vatandaşlık Eğitiminin Rolü**” isimli çalışmada vatandaşlık eğitiminin ne olduğu, vatandaşlık eğitiminin nerede ve nasıl yapıldığı, vatandaşlık eğitimi geliştirmek için nelere ihtiyaç olduğunu, vatandaşlık eğitimi ile karakter eğitimi arasındaki ilişkiye ve iyi bir vatandaşlık bileşenlerinin neler olduğuna değinen kuramsal bir araştırma yapmıştır. Vatandaşlık eğitimi, demokratik toplumlarda demokrasi ilkelerinin ve değerlerinin anlaşılmasına ihtiyaç duyduğu, vatandaşlık eğitimi bileşenlerinin vatandaşlık bilgisi, vatandaşlık değerleri ve vatandaşlık eğilimlerinden

oluştugu, vatandaşlık eğitiminin resmi ve resmi olmayan bir şekilde verildiği görüşlerine yer vermiştir.

Adeyemi, Boikhutso ve Moffat (2003) “**Bostwana’da İlköğretim II. Kademedeki Vatandaşlık Eğitimi Öğretme ve Öğrenme**” isimli çalışmada gerçekleştirilen iyi vatandaş yaratma amacı üzerine öğretmen görüşlerini, iyi vatandaş yetiştirme amacına ulaşmada öğretmenler tarafından kabul edilen yeni stratejiler ve metotları tespit etmek ve vatandaşlık eğitimi ile ilgili konuları öğretmek için gerekli öğretmen yeterliliklerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmacılar, verileri 32 Sosyal Bilgiler öğretmeni ile görüşerek ve gözlem yaparak toplamışlardır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu iyi vatandaş öğretmenin amacını düşük düzeyde veya tatminkâr olarak ulaştıklarını hissettiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler tarafından sorgulama yöntemleri ve grup çalışması vatandaşlık eğitiminde özellikle etkili yöntemler olarak algılanmıştır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yaklaşık yarısı vatandaşlık eğitiminde bulunan kavramların etkili öğretilmesi için yeterli çalışma yaptıklarını belirtmişler fakat sınıf kalabalıklığı ve meslek memnuniyetsizliğinin vatandaşlık eğitimi olumsuz etkilemesine vurgu yapmışlardır. Araştırmacılar, vatandaşlık eğitiminde teorik ve pratik arasında köprü oluşturmak ve şu andaki durumu geliştirmek amacıyla düzenli çalışma mekânlarının sağlanmasını, eğitim programlarında iç ve ön hizmetlerin yeniden yapılandırılmasını önermektedirler.

Logan (2008) “**Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarında Vatandaşlık Eğitimi Kavramı**” isimli çalışmada, sorumlu bir vatandaş olarak ilköğretim öğrencilerinin gelişimini destekleyecek mesleki uygulamalar için hazırlanan Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının tutumlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın iki amacı vardır: Birincisi, vatandaşlık eğitiminin geliştirilmesinde öğretmen adaylarının rolleriyle ilgili tutumlarını, algılarını ve inançlarını incelemek. İkincisi, öğretmen yetiştirme programındaki Sosyal Bilgiler öğretimi dersi sürecini bütünleştirmek için Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarını hazırlayan profesörlerin rollerini incelemektir. Çalışma nitel araştırma olarak tasarlanmış ve 14 profesör ve 70 öğretmen adayı ile çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara dayanarak hem profesörler hem de öğretmen adayları, ilköğretim okullarında vatandaşlık eğitimi öğretiminin önemli olduğunu düşünmektedir. Öğretmen adaylarının vatandaşlık eğitimi anlayışları büyük ölçüde çeşitlilik göstermektedir. Bununla beraber Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık eğitimi uygulama

anlayışı büyük bir potansiyele sahiptir, ancak öğretmen adaylarının sınıflarında vatandaşlık eğitimini etkili yürütebilmeleri için iyi bir hazırlık almaları gerekmektedir. Profesörler öğretmen adaylarının eğitiminde vatandaşlık kavramını öğrettiklerine güvendiklerini ifade etmelerine rağmen; hâlâ öğretmen adaylarının daha fazla deneyim almaları gerektiği konusuna vurgu yapmışlardır.

Levin-Goldberg (2008) **“İnsan Hakları Eğitiminin Öğrencilerin Tutumları ve Davranışları Üzerine Etkisi”** isimli çalışmada, insan hakları eğitimi programının öğrencilerin tutumları ve davranışları üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Bulgular, öğrencilerin sosyo-ekonomik seviyesi ve cinsiyetine göre toplanmıştır. İnsan hakları eğitimcilerine göre insan hakları eğitimi daha empatik ve yurttaşlık ile meşgul olan bireyler yetiştirmeye yardımcı olur. Araştırmacı bu iddiaların geçerliliğini belirlemek için insan hakları programının öğrencilerin tutumları ve davranışları üzerinde etkisini değerlendirmiştir. Araştırma karma yöntem olarak tasarlanmış, nitel ve nicel veri toplama araçları beraber kullanılmıştır. Çalışma 116 8. sınıf öğrencisi ile yürütülmüştür. Çalışma sonuçlarına göre genel olarak öğrencilerin özellikle kız öğrencilerin tutumlarının ve davranışlarının insan hakları dersinden etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca hem nitel hem de nicel bulgulardan elde edilen sonuçlar, öğrencilerde başkalarına karşı merhamet ve empati duygularının ve vatandaşlık katılımının arttığını göstermiştir.

Arrowood Schultheis (2011) **“Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık algısı ve bilgisi”** isimli çalışmanın amacı 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlığa ilişkin bilgilerini ve algılarını değerlendirmektir. Çalışmanın ilk bölümünde öğrencilere “100 vatandaşlık sorusu ve cevapları” isimli test uygulanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise testleri cevaplayan öğrenciler arasından bir grup seçilmiş ve çalışmanın yapıldığı okuldaki iki öğretmenle de çocukların vatandaşlık algıları ve bilgileri hakkında görüşme yapılmıştır. Elde edilen bulgulara bakıldığında öğrencilerin vatandaşlık bilgilerinin zayıf olduğu, vatandaşlık algılarının ise iyi vatandaş, kişisel sorumluluk, katılım ve adalet odaklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Logan (2011) **“Sosyal Bilgiler Eğitiminde Vatandaşlık Algısı”** isimli çalışmada gelecekte öğrencilere vatandaşlık kavramını öğretecek öğretmen adaylarını hazırlamak için kullanılan öğretim stratejileri ve vatandaşlık eğitimi inançları arasındaki

ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ölçme aracı olarak doküman incelemesi ve görüşme teknikleri kullanılan çalışma nitel bir araştırmadır. 75 öğretmen adayı ve 14 profesör ile çalışma yürütülmüştür. Görüşülen öğretmen adayları ve profesörler ilköğretim müfredatında vatandaşlık eğitiminin önemine değinmişlerdir. Profesörlerin çoğu öğretmen adaylarının iyi bir vatandaşın nasıl olduğunu öğrenmeye ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir. Vatandaşlık algılarına ilişkin 3 öğretmen adayı, katılımcı vatandaşlık, kişisel sorumluluk ve adalet odaklı cevaplar verirken diğer yorumlar vatandaşlıkla ilişkili kamu rolleri ve toplumda aktif katılımcı olmaya yöneliktir. Ayrıca öğretmen adayları vatandaşlık eğitiminin karakter eğitimini içerdiğin ilişkin cevaplar da vermişlerdir. Öğretmen adayları ve profesörler Sosyal Bilgiler öğretim metotları dersindeki çalışmaların vatandaşlık anlayışını geliştirmeye yardımcı olduğu ve ilköğretim düzeyinde vatandaşlık öğretim için öğretim stratejileri hakkında fikir vermesi açısından yararlı olduğu konusunda aynı fikirde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcılar sınıf içinde ders kitabının, sınıf tartışmalarının, kaynakların, ders planı, ünite ve projelerin önemli olduğunu belirtmişlerdir.

O'Brien ve Smith (2011) “**İlköğretim Öğrencilerinin İyi Vatandaşlık Algısı**” isimli araştırmada öğretmen adaylarının iyi vatandaş algısını belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışma nitel araştırma şeklinde tasarlanmıştır. Kendi derslerinde herhangi bir eğitim almadan önce 9 farklı eyaletten gelen 309 öğretmen adayına “İyi vatandaş nedir?” sorusuna cevap vermeleri istenmiştir. Öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar içerisinde en sık tekrarlananlar arasında başkalarına yardım/toplum katılımı, yasalara uymak, başkalarına saygı göstermek, politik olarak aktif olmak ve güncel meseleleri takip etmek yer almaktadır.

Alazzi (2012) “**Öğrencilerin İyi Vatandaşlık Algısı: Ürdün’de Lise ve İlköğretim Okullarında bir Araştırma**” isimli yaptığı çalışmada, öğrencilerin iyi vatandaşlık tanımını, öğrencilerin iyi vatandaş davranış algılarını ve iyi bir vatandaş olmak için gerekli bilgilerin neler olduğunu keşfetmeyi amaçlamaktadır. Çalışma 9. ve 12. sınıfa devam eden 650 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin cevapları beş tema altında toplanmıştır. Bunlar: Çevre temizliği, kurallara ve yasalara uymak, milliyetçilik-sadakat, başkalarına saygı ve vatandaşlık bilgisidir. Cevaplar değerlendirildiğinde öğrencilerin politik hayata katılma ve oy verme gibi

kavramların ilgilerini çekmediği dolayısıyla da vatandaşlığın tanımında siyasi yönün eksik kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sigauke (2012) **“Zimbabe’de Genç İnsanlar, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi”** isimli çalışmasını, Zimbabe’de vatandaşlık eğitiminin gençlerin vatandaşlık erdemlerinden yoksun olduğu iddiaları üzerine bina etmiştir. Bu çalışma ile vatandaşlık konularına katılma seviyeleri ve lise öğrencilerinin bilgisi ve tutumuna yönelik bir değerlendirme yapmak ve bu varsayımları değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışmaya 161 öğrenci katılmıştır. Elde edilen bulgular öğrencilerin vatandaşlık konuları hakkında bilgi sahibi olduklarını ancak siyasi faaliyetlere katılım konusunda tereddütlü olduklarını göstermektedir. Böylece iddia edilen varsayımların kısmen doğruyu yansıtmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

III. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, nicel ve nitel veri toplama yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma yöntemden yararlanılmıştır. Karma yöntemde araştırmacılar çalışmanın bir bölümünde nicel veri toplama araçlarını, diğer bölümünde ise nitel veri toplama araçlarını kullanırlar (Johnson, Christensen, 2004: 417. Creswell, 2003: 210). Bu çalışmada karma yöntem içerisinde “Ardışık Açıklayıcı Desen” kullanılmıştır. Ardışık açıklayıcı desen (The explanatory sequential design), iki bölümden oluşmaktadır ve nicel verilerin toplanması ile başlar. İlk aşama tamamlandıktan sonra nitel verilerin toplanması aşamasına geçilir. Çalışmanın ikinci aşamasında ölçme aracı nitel verileri toplayacak şekilde tasarlanır. Nicel verilerin sonuçlarına göre nitel aşama oluşturulur. Böylece çalışmanın nitel boyutu nicel boyuttan elde edilen veriler için ek veri sağlar ve araştırmacının elde ettiği verileri yorumlamasına yardım eder (Creswell ve Clark, 2011: 71) .

Araştırmanın nicel bölümünde kişisel bilgi formu, açık uçlu soru ölçeği, duyuşsal eğilimler ölçeği ve davranış ölçeği olmak üzere 4 boyuttan oluşan “Vatandaşlık Bilinç Ölçeği” kullanılmış, ardından nitel bölümde ise ortaya çıkan sonuçlar ve öğrencilerde vatandaşlık bilincine etkisi olan faktörleri derinlemesine belirlemek amacıyla lisansüstü eğitim yapmış veya yapmakta olan ve Milli Eğitim Bakanlığı’nda öğretmen olarak çalışmış veya çalışan, Sosyal Bilgiler öğretmenleri ve öğretim elamanları ile görüşme formu yaklaşımı kullanılarak bilgiler toplanmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

3.2.1. Nicel Araştırmada Çalışma Grubu

Bu araştırmanın nicel bölümünde çalışma grubunu maksimum çeşitlilik örnekleme yolu kullanılarak seçilen ortaokul 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Maksimum çeşitliliğe dayalı bir örneklem oluşturmada amaç, genelleme yapmak için çeşitlilik sağlamak değil; çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığını tespit etmeye çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 109).

Maksimum çeşitliliğe dayalı örneklemin belirlenmesinde, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerinden elde edilen istatistiki bölge birimleri sınıflaması, (1., 2., 3., düzey) temel alınmıştır. 2002/4720 no'lu Bakanlar Kurulu kararı ile uygulanmaya başlanan bu sınıflama 3 düzeyden oluşmaktadır. İlk aşamada idari yapıya uygun olarak 81 il, 3. düzeyde bölge birimleri olarak tanımlanmıştır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi yönlerden benzer illerin belirli bir nüfus büyüklüğü de dikkate alınarak gruplanması ile 26 2. düzeyde bölge birimleri tanımlanmıştır. Yine aynı kritere göre 2. düzey bölge birimlerinin gruplanması sonucu 12 birim 1. düzeyde bölge birimleri tanımlanmıştır. 1. Düzeyde Türkiye temel olarak 12 bölgeye (İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu) ayrılmıştır. İkinci düzeyde 26 alt bölge, üçüncü düzeyde 81 il yer almaktadır (TÜİK, 2012).

Buna göre, öncelikli olarak, bölgelere göre örneklem belirleme çalışması yapılmış ve NUTS 1 (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) düzeyi örneklem için uygun görülmüştür. NUTS 1 üzerinden yürütülen örneklem belirleme aşamasında, NUTS 1'i oluşturan 12 bölge içerisinde ulaşılabilirlik, ekonomiklik, uygulama kolaylığı gibi kriterler göz önünde bulundurularak her bölgeden 1 il seçilmiştir. Araştırma kapsamında örneklem olarak seçilen iller şunlardır: İstanbul, Çanakkale, Muğla, Eskişehir, Ankara, Kahramanmaraş, Kayseri, Zonguldak, Samsun, Trabzon, Erzurum, Malatya, Gaziantep.

Tablo 3: Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Bölgeleri ve Bu Bölgelerden Seçilen Örneklem İller

1.Düzyen Level 1	2.Düzyen Level 2	3.Düzyen Level 3	1.Düzyen Level 1	2.Düzyen Level 2	3.Düzyen Level 3
Tr Türkiye Turkey					
TR1İstanbul	TR10 (İstanbul*)	TR100 İstanbul		TR81 (Zongulda k Karabük, Bartın)	TR811 Zonguldak TR812 Karabük TR813 Bartın
TR2 Batı Marmara West Marmara	TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	TR211 Tekirdağ TR212 Edirne TR213 Kırklareli	TR8 Batı Karadeniz West Black Sea	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	TR821 Kastamonu TR822 Çankırı TR823 Sinop
	TR22 (Balıkesir, Çanakkale*)	TR221 Balıkesir TR222 Çanakkale		TR83 (Samsun*, Tokat, Çorum, Amasya)	TR831 Samsun TR832 Tokat TR833 Çorum TR834 Amasya
TR3 Ege Aegean	TR31 (İzmir)	TR310 İzmir TR321 Aydın TR322 Denizli TR323 Muğla	TR9 Doğu Karadeniz East Black Sea	TR90 (Trabzon*, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	TR901 Trabzon TR902 Ordu TR903 Giresun TR904 Rize TR905 Artvin TR906 Gümüşhane
	TR32 (Aydın, Denizli, Muğla*)				
	TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	TR331 Manisa TR332 Afyonkarahisar TR333 Kütahya TR334 Uşak	TRA Kuzeydoğu Anadolu Northeast Anatolia	TRA1 (Erzurum*, Erzincan, Bayburt)	TRA11 Erzurum TRA12 Erzincan TRA13 Bayburt
TR4 Doğu Marmara East Marmara	TR41 (Bursa, Eskişehir*,Bilecik)	TR411 Bursa TR412 Eskişehir TR413 Bilecik		TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	TRA21 Ağrı TRA22 Kars TRA23 Iğdır TRA24 Ardahan
	TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	TR421 Kocaeli TR422 Sakarya TR423 Düzce TR424 Bolu TR425 Yalova	TRB Ortadoğu Anadolu Centraleast Anatolia	TRB1 (Malatya*, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	TRB11 Malatya TRB12 Elazığ TRB13 Bingöl TRB14 Tunceli
TR5 Batı Anadolu West Anatolia	TR51 (Ankara*)	TR510 Ankara		TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)	TRB21 Van TRB22 Muş TRB23 Bitlis TRB24 Hakkâri
	TR52 (Konya, Karaman)	TR521 Konya TR522 Karaman	TRC Güneydoğu Anadolu Southeast Anatolia	TRC1 (Gaziantep*, Adıyaman, Kilis) TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	TRC11 Gaziantep TRC12 Adıyaman TRC13 Kilis TRC21

Tablo 4: Katılımcıların İllere Göre Dağılımı

No	Bölge* (Nuts 1 / 12 Bölge)	Şehir	f	%
1	İstanbul	İstanbul	104	8,8
2	Batı Marmara	Çanakkale	104	8,8
3	Ege	Muğla	97	8,2
4	Doğu Marmara	Eskişehir	84	7,1
5	Batı Anadolu	Ankara	102	8,7
6	Akdeniz	Antalya	91	7,7
7	Orta Anadolu	Kayseri	90	7,6
8	Batı Karadeniz	Samsun	97	8,2
9	Doğu Karadeniz	Trabzon	101	8,6
10	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum	99	8,4
11	Ortadoğu Anadolu	Malatya	106	9,0
12	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep	103	8,7
Toplam			1178	100

Tablo 4’de görüldüğü üzere araştırmanın nicel boyutunda örneklem kapsamında 1178 öğrenci yer almaktadır. Araştırmaya dâhil edilen iller arasında en çok katılımcı Malatya’dan (106), en az katılımcı da Eskişehir’den (84) olmuştur. İllere göre katılımcı sayılarına bakıldığında sayıların birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	f	%
Kız	586	49,7
Erkek	592	50,3
Toplam	995	100,0

Tablo 5’de görüldüğü üzere 1178 kişilik örneklem grubunun %50,3’ü (592) erkek öğrencilerden, %49,7’si (586) de kız öğrencilerden oluşmaktadır. Yüzdelere bakıldığında cinsiyete göre katılımcıların birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Katılımcıların Anne Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Anne Eğitim Durumu	f	%
Okuryazar Değil	116	9,8
İlkokul Mezunu	541	45,9
Ortaokul Mezunu	187	15,9
Lise Mezunu	223	18,9
Üniversite Mezunu	96	8,1
Lisansüstü Mezunu	15	1,3
Toplam	1178	100,0

Tablo 6’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin anne eğitim durumuna göre en büyük payın ilkokul mezunu olanlara %45,9 (541), en düşük payın da lisansüstü eğitim mezunu olanlara %1,3’ü (15) aittir.

Tablo 7: Katılımcıların Baba Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Baba Eğitim Durumu	f	%
Okuryazar Değil	22	1,9
İlkokul Mezunu	427	36,2
Ortaokul Mezunu	255	21,6
Lise Mezunu	262	22,2
Üniversite Mezunu	188	16,0
Lisansüstü Mezunu	24	2,0
Toplam	1178	100,0

Tablo 7’de, araştırmaya katılan öğrencilerin baba eğitim durumuna göre en büyük payın ilkokul mezunu olanlara %36,2 (427), en düşük payın da lisansüstü eğitim mezunu olanlara %2 (24) ait olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Katılımcıların Anne Mesleğine Göre Dağılımı

Anne Mesleği	f	%
Ev Hanımı	914	77,6
İşçi	42	3,6
Memur	90	7,6
Serbest Meslek	27	2,3
Esnaf	19	1,6
Çiftçi	12	1,0
Emekli	18	1,5
Diğer	56	4,8
Toplam	1178	100,0

Tablo 8’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun annesi ev hanımıdır %77,6 (914). Öğrencilerin anne mesleğinde en düşük oran ise çiftçilik mesleğine aittir %1 (12).

Tablo 9: Katılımcıların Baba Mesleğine Göre Dağılımı

Baba Mesleği	f	%
Memur	195	19,6
Esnaf	95	9,5
Çiftçi	69	6,9
Serbest Meslek	208	20,9
İşçi	210	21,1
Emekli	71	7,1
İşsiz	19	1,9
Diğer	128	12,9
Toplam	995	100,0

Tablo 9’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrenciler içerisinde babası işçi %21,1 (210) olanların oranı en fazladır. Baba mesleğinde en düşük oran ise babası işsiz olanlara aittir %1,9 (19).

Tablo 10: Katılımcıların Aile Gelir Düzeyine Göre Dağılımı

Toplam Gelir	f	%
750 den az	264	22,4
751-1500	441	37,4
1501-2500	238	20,2
2501-4000	156	13,2
4001 ve yukarısı	79	6,7
Toplam	1178	100,0

Tablo 10’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin %37,4’lük (441) oranla büyük çoğunluğunun ailelerinin aylık gelir düzeyi 751-1500 TL arasında iken; ailelerin gelir düzeyi en yüksek olan öğrencilerin oranı ise %6,7’lik (79) oranla 4001 TL ve yukarısidir.

3.2.2. Nitel Araştırma Çalışma Grubu

Araştırmaya katılan öğretmenlerin seçiminde ölçüt örnekleme yaklaşımı kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların kullanılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 112). Ölçüt örnekleme, nicel bir çalışmanın sonuçlarına göre derinlemesine bir izleme çalışması yapılma istendiğinde de kullanılabilir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010: 91). Bu çalışmada ise ölçüt olarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda çalışmak ve aynı zamanda lisansüstü eğitim yapmış veya yapıyor olmak şartı aranmıştır.

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kişisel bilgileri şunlardır:

Tablo 11: Katılımcıların Kişisel Bilgileri

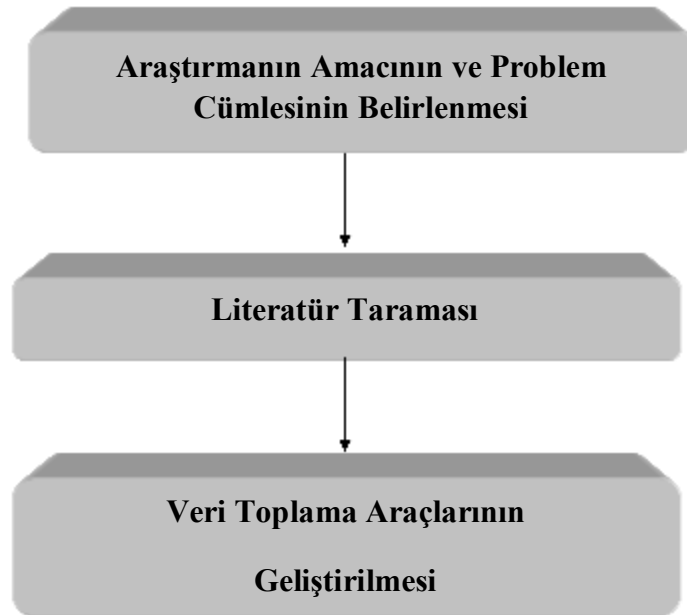
Öğretmen	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Kıdem	Eğitim Düzeyi
Ö1	K	27	6	Doktora yapıyor
Ö2	K	35	13	Doktora
Ö3	E	34	7	Yüksek

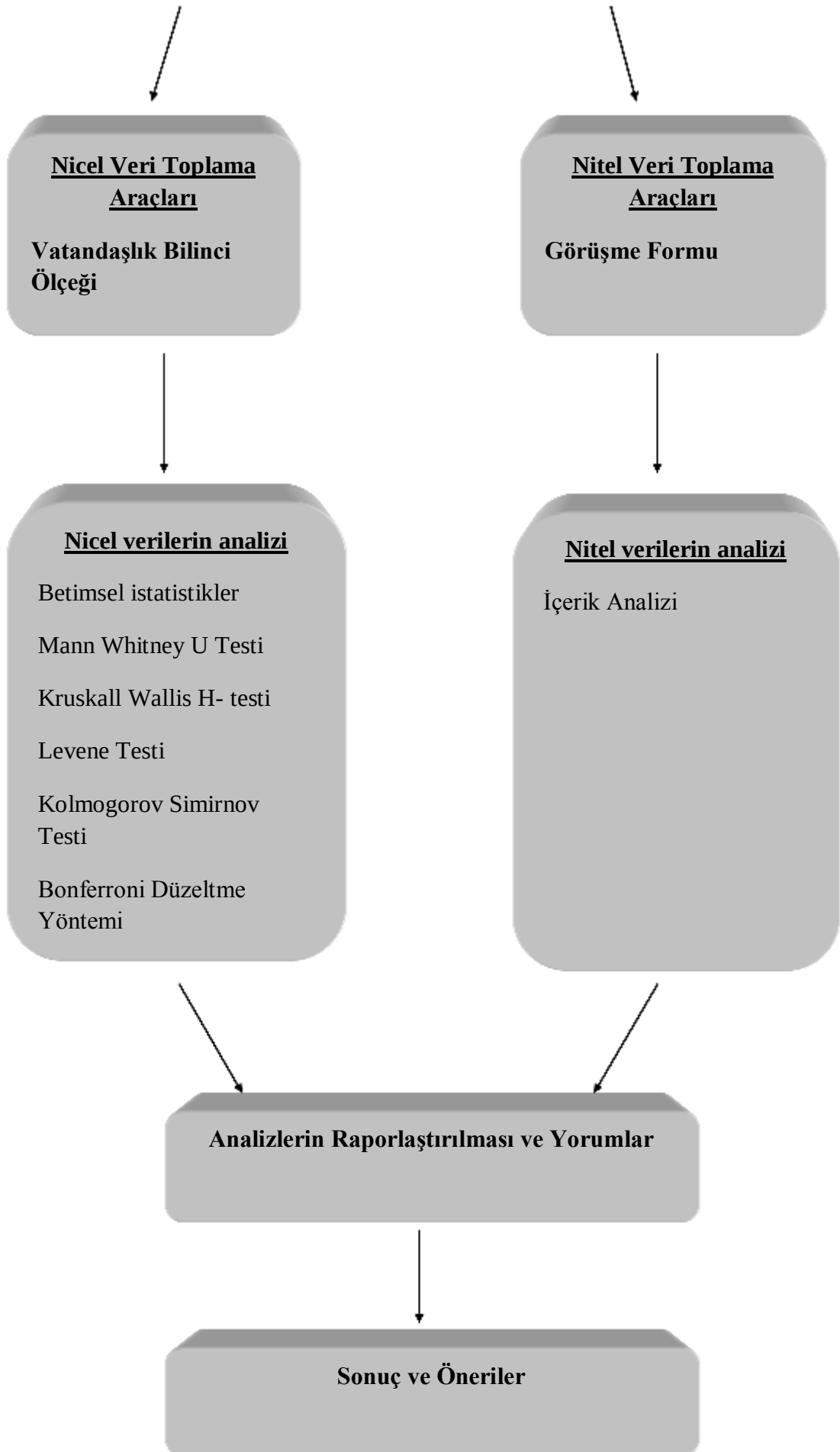
				Lisans
Ö4	E	38	2+7	Doktora
Ö5	E	30	8+1	Doktora yapıyor
Ö6	E	29	7+1	Doktora
Ö7	E	32	6	Doktora yapıyor
Ö8	K	33	10	Yüksek Lisans
Ö9	E	29	5+1	Doktora yapıyor
Ö10	E	39	19	Doktora
Ö11	E	39	14+2	Doktora

Tablo11’de görüldüğü üzere katılımcıların cinsiyete göre 3’ü kadın 8’i erkektir. Yaş aralıkları 27 ile 39 arasında, mesleki kıdemleri 6 yıl ile 19 yıl arasında değişmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerden 4’ü öğretmen olarak çalıştıktan sonra üniversiteye öğretim elemanı olarak geçmişler, diğerleri ise Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda Sosyal Bilgiler Öğretmeni olarak çalışmaya devam etmektedir.

3.3. Araştırma Süreci

Şekil 4: Araştırma Süreci

3.3.1. Ölçme Araçları İçin Kapsamının Belirlenmesi ve Uzman Görüşü

Ölçme araçları geliştirilmeden önce kapsam belirleme çalışması yapılmıştır. Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf programında yer alan ve vatandaşlık bilinci ile ilgili olduğu düşünülen kazanımların ve değerlerin olduğu bir tablo hazırlanmış (Ek-2) ve uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan bu kazanımlardan ve değerlerden hangilerinin vatandaşlık bilinci ile ilgili olduğu konusundan görüş bildirmeleri istenmiştir. Uzman kadrosu Türkiye’de farklı üniversitelerde görev yapan öğretim elemanlarından seçilmiştir. Uzmanlar seçilirken, “Vatandaşlık ve İnsan Hakları” ile ilgili üniversitelerde derse girmiş olmak veya yüksek lisans veya doktora yapmış olmak veya bu konu hakkında çalışmaları olması şartı aranmıştır. 13 öğretim elemanından gelen dönütler doğrultusunda Sosyal Bilgiler programı içerisinde vatandaşlık bilinci ile ilgili çok sayıda değer ve kazanım olduğu görülmüştür. Ölçme aracının çok uzun olmaması için uzmanlar tarafından en çok tercih edilen kazanımlar ve değerler vatandaşlık bilinci kapsamında değerlendirilmiş ve temalar oluşturulmuştur. Aşağıda uzman görüşleri doğrultusunda en çok tercih edilen kazanımlara ve değerlere ilişkin oluşturulan ortak temalara yer verilmiştir.

- Haklar ve Sorumluluklar (haklar ve sorumlulukların önemi, insan haklarını garanti altına alan ulusal ve uluslar arası belgeler, Bandrollü ürün alma)
- Demokrasi (Demokrasi ve diğer yönetimler arasındaki farklar, okulda demokrasi uygulamalarına örnekler)
- İletişim (İnsanlar arası iletişimi olumlu ve olumsuz etkileyen unsurlar)
- Doğal kaynakların kullanımı
- Değerler (Doğruluk, dürüstlük, sorumluluk, yardımseverlik, farklılıklara saygı, çevreyi temiz tutma, vatanseverlik,)

Aşağıda uzman görüşlerine ilişkin tabloya yer verilmiştir.

Tablo 12: Uzman Görüşlerinin Yüzde ve Frekans Dağılımı

Uzman Görüşü İçin Sunulan Kazanımlar ve Değerler İçin Tema Başlıkları	Yeterli		Kısmen Yeterli		Yetersiz	
	f	%	f	%	f	%
Haklar ve Sorumluluklar	13	100	0	0	0	0
Demokrasi	10	76,9	3	23,1	0	0
İletişim	11	84,6	2	15,4	0	0
Dürüstlük	13	100	0	0	0	0
Doğruluk	13	100	0	0	0	0
Sorumluluk	13	100	0	0	0	0
Yardıms severlik	10	76,9	3	23,1	0	0
Farklılıklara Saygı	8	61,52	5	38,42	0	0
Çevreyi temiz tutma	9	69,21	4	30,79	0	0
Vatanseverlik	13	100	0	0	0	0

3.4. Verilerin Toplaması

Bu araştırmada veriler 2 şekilde toplanmıştır. 1. bölümde Vatandaşlık Bilinci Ölçeği ile öğrencilerden, 2. bölümde ise Sosyal Bilgiler öğretmenleri ile görüşmeler yapılmış ve görüşme formu ile veriler toplanmıştır.

3.4.1. Nicel Veri Toplama Teknikleri

8. Sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci düzeylerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Bu sebeple araştırmanın birinci bölümünde nicel ölçme araçları, ikinci aşamada ise nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Birinci bölümde öğrenciler için oluşturulan “Vatandaşlık Bilinci Ölçeği” uygulanmıştır. “Vatandaşlık Bilinci Ölçeği” dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencileri tanımaya yönelik demografik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde öğrencilerin vatandaşlık bilincine yönelik bilgilerini ölçmek amacıyla “Açık Uçlu Soru Ölçeği” 3.

bölümde öğrencilerin vatandaşlık bilincine yönelik duyuşsal eğilimlerini ölçmek amacıyla “Duyuşsal Eğilimler Ölçeği”, 4. bölümde ise öğrencilerin vatandaşlık bilincine yönelik davranış eğilimlerini ölçmek amacıyla “Davranış Ölçeği” kullanılmıştır.

3.4.1.1. Demografik Bilgiler

Vatandaşlık Bilinç Ölçeği’nin ilk aşamasını demografik sorular oluşturmaktadır. Demografik sorular araştırmanın alt problemine uygun olarak oluşturulmuş ve öğrencilerde cinsiyet, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne mesleği, baba mesleği ve ailenin toplam geliri değişkenlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

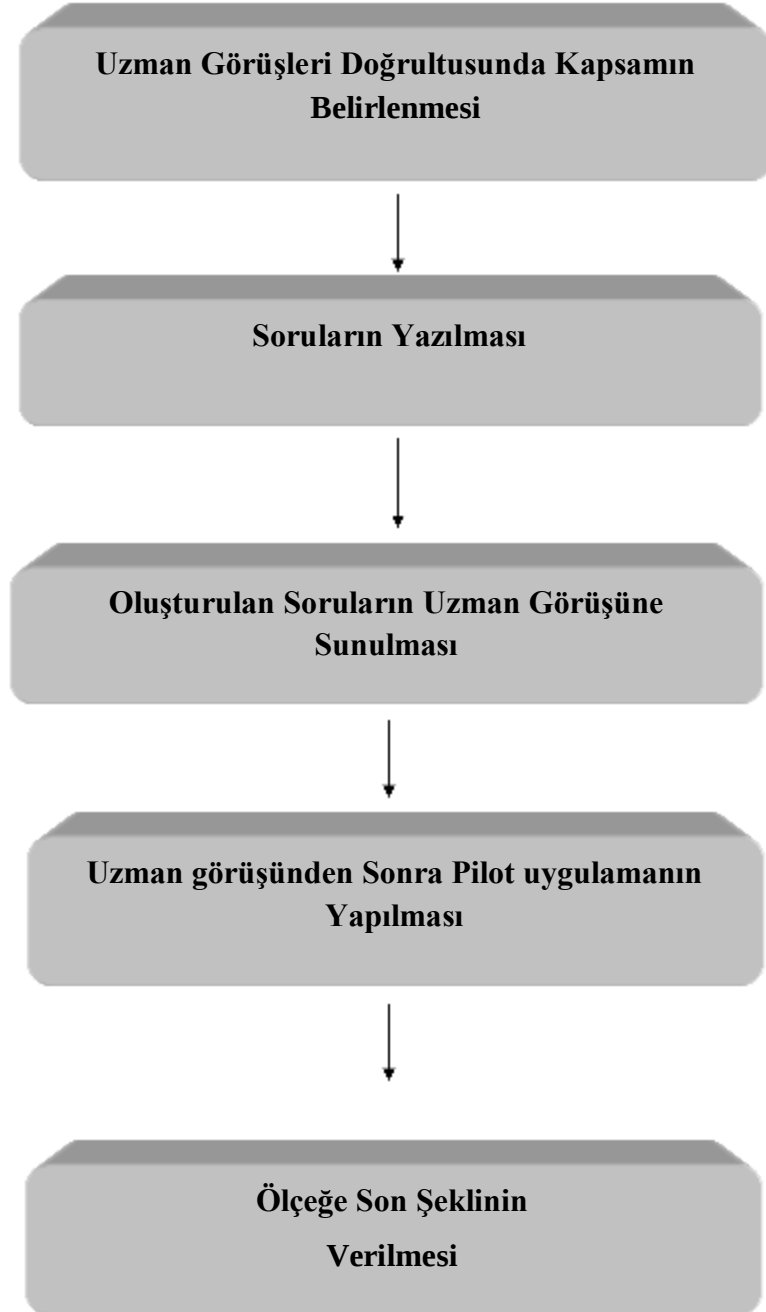
3.4.1.2. Açık Uçlu Soru Ölçeği

Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin ölçülmesi amacıyla açık uçlu soru ölçeği kullanılmıştır. Öğrencilerin verecekleri cevaplar üzerinde detaylı bir inceleme yapılmak istendiğinden dolayı açık uçlu sorular tercih edilmiştir. Yazılı yoklamalar veya açık uçlu sorular olarak bilinen bu sorular, genellikle yazılı olarak verildiği, cevapları öğrencilerin kendilerinin düşünerek yazılı olarak verdikleri sınav türü olarak da bilinmektedir (Güler, 2011: 72).

Açık uçlu soru ölçeğini geliştirirken birinci aşamada Sosyal Bilgiler programı içerisinde daha önce uzman görüşü doğrultusunda belirlenen vatandaşlık bilinci ile ilgili kazanımlar ve değerler tespit edilmiştir. Tespit edilen kazanımlar ve değerler daha sonra uzman görüşü için alan uzmanları, ölçme değerlendirme ve dil uzmanlarına sunulmuştur. Alan uzmanlarından görüş alırken, vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili yüksek lisans veya doktora çalışması yapmış olmak veya üniversitede de bu derse girmek şartı aranmıştır. Alan uzmanlarının görüşü doğrultusunda tespit edilen kazanımlardan ve değerlerden oluşturulan soruların belirlenen amaca hizmet edip etmediğini konusunda ölçme değerlendirme alanında uzman görüşü alınmıştır. Sorularda dil ve anlam bakımından problem bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla da Türkçe dil uzmanlarından görüş alınmıştır. Uzman görüşleri aşamasında 7 alan uzmanı, 5 ölçme değerlendirme uzmanı ve 5 dil uzmanı çalışmaya katkı

sağlamıştır. Gelen düzeltmeler ve uyarılar doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmış ve ölçeğe son şekli verilmiştir. Açık uçlu soru ölçeği Ek-3’de verilmiştir.

Şekil 5: Açık Uçlu Soru Ölçeği Geliştirme Aşamaları

3.4.1.3. Vatandaşlık Bilincine İlişkin Duyuşsal Eğilimler Ölçeği

“Vatandaşlık Bilincine İlişkin Duyuşsal Eğilimler Ölçeği” DeVellis tarafından ortaya konulan ölçek geliştirme süreci dikkate alınarak geliştirilmiştir. DeVellis (2003) ölçek geliştirme sürecindeki aşamaları şu şekilde belirtmiştir:

- Ölçülmek istenilen özelliğin açıkça belirlenmesi
- Madde havuzunun oluşturulması
- Ölçme için biçimin belirlenmesi
- Madde havuzunun uzmanlar tarafından kontrol edilmesi
- Geçerli maddelerin deneme formuna dâhil edilmesi
- Deneme formunun belli bir örnekleme uygulanması
- Maddelerin değerlendirilmesi
- Esas uygulama için ölçeğe son halinin verilmesi

Ölçülmek İstenilen Özelliğin Açıkça Belirlenmesi

Bu ölçek, 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci konularına ilişkin duyuşsal eğilimlerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Öncelikle Sosyal Bilgiler programında yer alan kazanımlar ve değerler alan uzmanlarına sunulmuş ve onlardan gelen cevaplar doğrultusunda vatandaşlık bilinci kavramının kapsamı belirlenmiştir. Kapsamla ilgili yukarıda ölçme araçları için kapsam belirlenmesi bölümünde detaylı bilgi verilmiştir.

Madde Havuzunun Oluşturulması

Bu aşamada öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerini belirlemek amacıyla sadece duyuşsal öğelere ilişkin maddeler yazılmıştır. İfadeler oluşturulurken ilgili literatürden, ders kitaplarından, program içerisinde yer alan ilgili kazanımlardan ve değerlerden istifade edilmiştir.

Ölçme için biçimin belirlenmesi

“Vatandaşlık Bilincine ilişkin Duyuşsal Eğilimler Ölçeği” üçlü likert tarzında (Katılmıyorum, Kısmen katılıyorum, Katılıyorum) hazırlanmıştır.

Oluşturulan Madde Havuzunun Uzmanlar Tarafından Kontrol Edilmesi

Likert tipi bir ölçeğin kapsam geçerliliğinin sağlanabilmesi için ölçülmek istenen öğelerin gözlenebilir işaretçileri kapsamında, oluşturulan maddelerle temsil edilip edilmediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için ölçek maddeleri ilgili uzman kişiler tarafından incelenmelidir (Tavşancıl, 2010: 144). Bu bağlamda oluşturulan ölçek maddeleri kapsam geçerliliği için alan uzmanlarına, ifadelerin duyuşsal olup olmadığı için ölçme ve değerlendirme ve psikolojik danışma ve rehberlik uzmanlarına, ifadelerin Türkçe dil kurallarına uygunluğu için dil uzmanlarına sunulmuştur. 10 alan uzmanı, 7 ölçme ve değerlendirme uzmanı, 5 dil uzmanı ve 3 psikolojik danışma ve rehberlik uzmanı, hazırlanan formdaki maddelere incelemişler, gerekli açıklamaları ve düzeltmeleri yapmışlardır. Uzmanlardan gelen dönütler sonucunda bazı maddeler ölçme aracından çıkarılmış, bazı maddeler ise düzeltilerek alınmıştır.

Kapsam Geçerliği Yüksek Maddelerin Deneme Formuna Dâhil Edilmesi

Bu bölümde ise özellikle alan uzmanlarından alınan görüş üzerine ölçülmek istenen özelliği daha iyi ölçtüğü düşünülen maddeler alınmış, ilgisiz görülen maddeler ise çıkarılmıştır.

Deneme Formunun Örneklem Uygulanması

Bu bölümde ölçme aracının yapı geçerliliğini ve güvenilirliğini tespit etmek, ölçme aracından çıkarılacak maddeleri belirlemek amacıyla bir ön uygulama yapılmıştır. 46 maddeden oluşan ölçme aracı 503 kişiye uygulanmıştır. Deneme aşamasında yapılacak uygulama için örneklem büyüklüğü hakkında çeşitli fikir

ayrılıkları bulunmaktadır. Faktör analizi için 300 örneklem sayısının uygun olduğu genel kural olarak ortaya konulmaktadır. 500'ün üzerinde olan örneklem büyüklüğü ise çok iyi olarak belirtilmektedir (Comrey ve Lee, 1992. Akt. Çokluk ve ark. 2010: 206). Buna göre 503 kişilik ön uygulama grubunun faktör analizi için uygun olduğu görülmektedir.

Maddelerin Değerlendirilmesi

Maddelerin değerlendirilmesi aşamasında açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler değerlendirilirken SPSS 17.0 paket programı kullanılmıştır. Ön uygulama yapılan ölçek 3'lü likert tarzında hazırlanmıştır. Olumsuz maddeler için "Katılmıyorum" seçeneği 3, kısmen katılıyorum 2, katılıyorum seçeneği 1 puan, olumlu maddeler için "Katılmıyorum" seçeneği 1, kısmen katılıyorum 2, katılıyorum seçeneği ise 3 puan şeklinde kodlanmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin kanıtlar elde etmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi, faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktörlerin, davranışların anlaşılmasına yardımcı olan kuramın yapıları (gözlenemeyen değişkenler) ile benzer olup olmadığını ortaya koyar (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010: 177)

Açımlayıcı Faktör Analizi:

Faktör analizi sosyal bilimlerde ölçek geliştirme sürecinde yapı geçerliliğine ilişkin kanıtlar elde etmek amacıyla en sık kullanılan tekniklerden biridir. Faktör analizi açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi olmak üzere ikiye ayrılabilir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010: 177) .

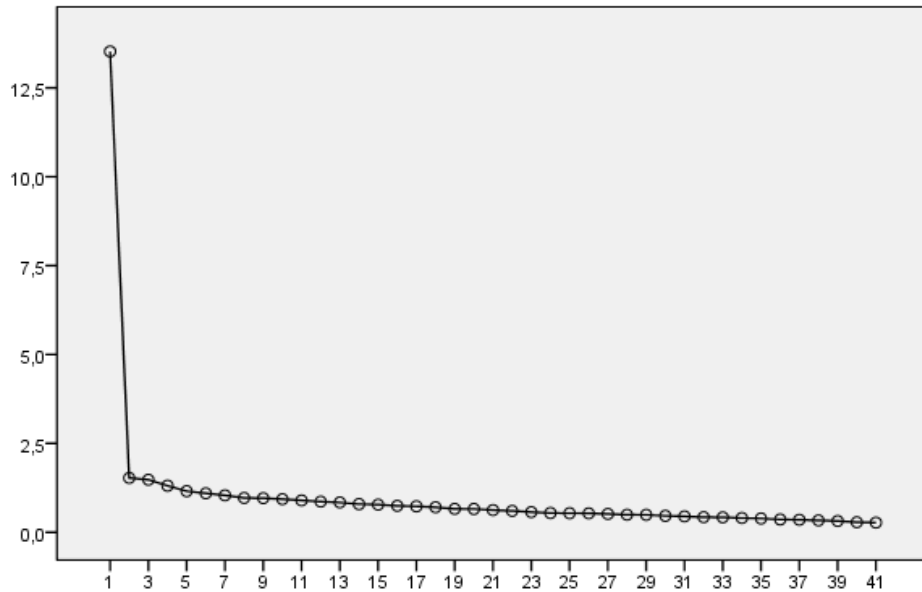
Örneklem büyüklüğünün faktörleştirmeye uygunluğunu test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testi (Bartlett's Test of Sphericity) yapılmıştır. Ölçme aracının uygulanması sonucu elde edilen verilerin örneklem grubuna uygunluğu 0,000 düzeyinde anlamlı, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)= 0,955, Bartlett Testi sonucu $\chi^2= 8017,129$ olarak bulunmuştur. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk (2010: 207)'ün

çeşitli kaynaklardan aktardığına göre Kaiser-Meyer-Olkin testi 0.90 ve üzerinde ise örneklem büyüklüğünün mükemmel olduğu söylenebilir. Buna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Faktör yük değeri .32 olarak alınmıştır. Faktörlerin birbirleriyle yüksek ilişki veren maddeleri bulmak ve faktörleri daha kolay yorumlayabilmek için temel bileşenler analizi yöntemiyle (principle component analysis) dik döndürme tekniği uygulanmıştır. Elde edilen verilerde faktör yükleri arasında öncelikle .32'nin altındaki maddeler, daha sonrada birden çok faktöre yüksek düzeyde yük veren ve aralarındaki farkı 0,1'den az olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır.

Yük değeri .32'den düşük olan ve birden fazla faktöre yük veren 4, 5, 8, 12, 22. maddeleri ölçme aracından sırasıyla çıkarılmış ve madde çıkarılmayacak duruma gelene kadar analize devam edilmiştir. 46 maddeden geriye 41 madde kalmıştır. Ölçme aracının bütünü itibariyle uzun olduğu düşünülerek ve aynı özellikten birbirine benzer olarak yazılan maddelerden bir bölümü ölçme değerlendirme uzmanlarından görüş alınarak atılmıştır. Bu aşamada kapsam geçerliliğini de bozmadan faktör yükü diğerlerine göre daha düşük olan 16 madde atılmış ve geriye 25 madde kalmıştır. Faktör öz değerlerine ilişkin yamaç eğim grafiği grafik 1'de verilmiştir:

Grafik 1- Öz Değerlere İlişkin Yamaç Grafiği

Grafikte görüldüğü üzere yamaç eğim grafiğinde ölçeğin tek boyutlu olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 13: Vatandaşlık Bilincine İlişkin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinin Faktör Yapısı

Faktör	Özdeğer	Varyans Yüzdesi	Toplam Varyans Yüzdesi
1	8,854	35,416	35,416
2	1,257	5,026	40,443
3	1,170	4,682	45,124

Tablo 13’de görüldüğü üzere ölçek tek faktörlüdür ve açıklanan toplam varyans oranı %35,416’dır. Büyüköztürk (2010: 125)’e göre tek faktörlü ölçeklerde açıklanan varyansın %30 ve daha fazla olması yeterli kabul edilmektedir. Buna dayanarak geliştirilen ölçeğin varyans açıklama oranının yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 14: Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Madde Toplam Korelasyonu ve Faktör Yükleri

Madde numarası	Madde toplam korelasyonu	Faktör yükü	Maddeler
m1	,539	,584	Karşılaştığım sorunlara getirdiğim çözümlerin insan haklarına uygun olmasına dikkat ederim.
m2	,320	,346	Satın aldığım kitapların ve cd’lerin bandrollü olmasına dikkat etmem .
m3	,516	,561	Doğal çevreye zarar veren birini gördüğümde üzülürüm.
m6	,434	,474	Demokratik yönetimlerde insanların haklarına önem verildiğine inanırım.
m7	,576	,631	Sorumluluklarımı yerine getirdiğimde kendimi iyi hissederim.

m10	,658	,709	İstiklal Marşı'nı okumaktan gurur duyarım.
m11	,531	,584	Alışverişlerden sonra fiş almanın vatandaşlık sorumluluğu açısından önemli olduğunun bilincindeyim.
m13	,612	,661	Yediklerimin-içtiklerimin atıklarını çöpe atmaya dikkat ederim.
m14	,632	,686	Doğru sözlü olmak beni gururlandırır.
m16	,453	,493	Düşüncelerimi rahatça ifade edebileceğim bir ülkede yaşadığımı farkındayım.
m17	,481	,525	Arkadaşlarımın sahip olduğu haklar benim için önemli <u>değildir.</u>
m25	,548	,592	İnsanlarla olan iletişimimde kendi tutum ve davranışlarıma dikkat ederim.
m26	,555	,608	İnsanlara yardım etmekten <u>hoslanmam.</u>
m27	,627	,675	Vatanını en çok sevenin, vatanına en çok hizmet eden olduğuna inanırım.
m28	,519	,575	Duyarlı her vatandaşın vergi vermesi gerektiğine inanırım.
m31	,376	,410	Çöplerde ekmek görmek beni <u>rahatsız etmez.</u>
m32	,453	,487	Ortak miras öğelerinin korunması konusunda <u>ilgilenmem.</u>
m33	,543	,598	Sınavlarda kopya çekmekten rahatsız <u>olmam.</u>
m34	,557	,607	Eğitim hakkını kullanamayan çocukları gördüğümde üzülürüm.
m37	,631	,680	Vatandaşların vergilerini düzenli olarak vermelerinin devletin ekonomisini güçlendirdiğine inanırım.
m38	,533	,580	Başarı için çok çalışmanın önemli olduğuna inanırım.
m41	,645	,695	Ne zaman ağaçlara zarar veren birini görsem sinirlenirim.
m44	,557	,607	Üyesi olduğum milletimle gurur duyarım.
m46	,620	,679	Demokrasinin olduğu yerde insan hayatına önem

			verildiğinin bilincindeyim.
m21	,614	,661	Sorumlulukların insan hayatında çok önemli olduğuna inanırım.
Cronbach Alpha: ,918			

Özdamar (1999)'a göre 0.80 ve 1 arası katsayılar yüksek derecede güvenilirdir (Akt.: Tavşancıl, 2010: 29). Ölçeğe son hali verildiğinde güvenirlik katsayısının ,918 olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre, geliştirilen ölçeğin güvenirlik katsayısının yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Büyüköztük (2010: 171)'e göre genel olarak, madde toplam korelasyonu .30 ve üzeri olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği kabul edilmektedir. Bu ölçekte madde toplam korelasyonu .32 ile .62,3 arasında olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ölçeği oluşturan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği söylenebilir.

Ölçeğe son halinin verilmesi

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğe 25 maddelik son hali verilmiştir.

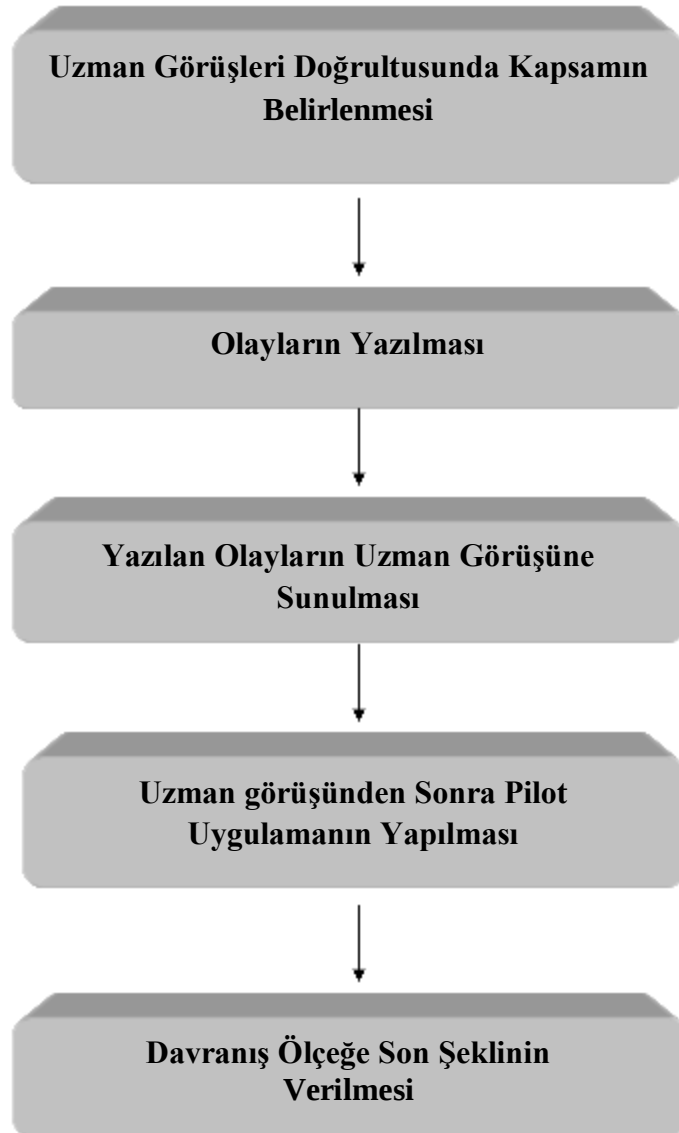
3.4.1.4. Davranış Ölçeği

Davranış ölçeği vatandaşlık bilincine ilişkin öğrencilerin davranış eğilimlerini ölçmek amacıyla Getzel ve Walsh'ın geliştirdiği eşleştirilmiş doğrudan ve projektif tekniği kullanılmıştır. Burada öğrenciye bir olay verilir ve bu olay karşısında nasıl davranacağını tahmin etmesi sorulur (Bacanlı, 1999: 113).

Tespit edilen kazanımlardan ve değerlerden öğrencinin günlük hayatta karşılaşılabileceği senaryolar hazırlanmış ve bunlarla karşılaştıklarında öğrencilere ne yapacaklarını tahmin etmeleri sorulmuştur. Bu senaryolardan geçerli ve güvenilir sonuçlar alabilmek için alan uzmanları, ölçme değerlendirme uzmanları ve dil uzmanlarından oluşan bir uzman kadrosuna başvurulmuştur. Alan uzmanlarından

hazırlanan olayların vatandaşlık bilinci ile ilgili olup olmadığı, ölçme değerlendirme uzmanlarından olayların güvenilir ölçme için uygunluğu, Türkçe dil uzmanlarından ise soruların Türkçe dil kurallarına ve dilbilgisine göre uygun olup olmadığı ve öğrenciler tarafından anlaşılabilirliği konusunda görüş alınmıştır. Uzman görüşleri aşamasında 4 alan uzmanı, 5 ölçme değerlendirme uzmanı ve 3 dil uzmanı çalışmaya katkı sağlamıştır. Böylece 9 senaryo hazırlanmıştır. Ölçek üçlü likert tarzında oluşturulmuş ve öğrencilerden senaryolardaki duruma göre “yaparım, kararsızım ve yapmam” seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Ölçeğin son şekli Ek-3’de verilmiştir.

Şekil 6: Davranış Ölçeği Geliştirme Aşamaları

3.4.2. Vatandaşlık Bilinci Ölçeği'nin Pilot Uygulama Süreci

Uzman görüşü alındıktan sonra Vatandaşlık Bilinci Ölçeği'nde son düzeltmeler yapılmış ve Ankara'da 8. sınıfa devam eden 30 öğrenci üzerinde esas uygulama öncesi son bir pilot çalışma yapılmıştır. Öğrencilere sunulan yönergede anlamadıkları kelimelerin altını çizmeleri istenmiş, diğer taraftan da süre ölçümü yapılmıştır. Böylece öğrencilerin anlamakta zorluk çektiği ya da yanlış anladığı maddeler önceden tespit edilmek istenmiştir. Öğrencilerinden gelen veriler yeniden kontrol edilmiş ve sorun olmadığı anlaşıncıca nicel veri toplama aracı olan Vatandaşlık Bilinci Ölçeği'nin hazır olduğu anlaşılmıştır.

3.5. Nitel Verilerin Toplanması

Araştırmanın nitel verileri Sosyal Bilgiler öğretmenleri ve öğretim elemanlarından ile yüz yüze ve telefon görüşmeleri ile elde edilmiştir. Görüşme, “Önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci olarak tanımlanabilir (Stewart ve Cash, 1985'den akt: Yıldırım ve Şimşek, 2008: 119).

Araştırmaya katılan öğretmen ve öğretim elemanlarından öncelikle gönüllü olmaları şartı aranmış, daha sonra da kısaca araştırma hakkında bilgi verilmiş ve öğretmenlere hazırlanan sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerin tümü katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiştir.

3.5.1. Öğretmen Görüşme Formu

Araştırmada nitel verilerin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “Görüşme Formu Yaklaşımı” kullanılmıştır. “Görüşme formu yöntemi, benzer konulara yönelmek yoluyla değişik insanlardan aynı tür bilgilerin alınması amacıyla hazırlanır” (Patton, 1987: 111; Akt.: Yıldırım ve Şimşek, 2008: 122).

Görüşme formu, kişisel bilgiler ve konu ile ilgili soruların yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır. Bu sorular, açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Sorular

hazırlandıktan sonra, soruların geçerli ve güvenilir ölçüm yapabilmeleri için 2 alan uzmanından, 2 ölçme değerlendirme uzmanından ve 1 dil uzmanından görüş alınmıştır. Uzmanlardan gelen dönütler ile sorulara son şekli verilmiş ve 2 öğretmen ile ön uygulama yapılmıştır. Uygulamadan elde edilen olumlu sonuç ile görüşme formuna son şekli verilmiş ve esas uygulamaya geçilmiştir. Görüşme formuna ek-5’de yer verilmiştir.

3.6. Verilerin Analizi

3.6.1. Nicel Verilerin Analizi

Vatandaşlık Bilinci Ölçeği’nin bilişsel boyutunu oluşturan bölümde açık uçlu sorular kullanılmıştır. Açık uçlu sorular puanlamaya geçirilirken önceden hazırlanan ve uzman görüşü alınarak son hali verilen “Analitik Puanlama Anahtarı” kullanılmıştır. Analitik puanlama anahtarında açık uçlu sorulan soruların cevapları, örnekler ve önemli fikirler halinde yazılır. Bundan sonra her cevaba ve cevaplarına alt bölümlerine puanlar verilir. Böylece meydana getirilen puanlı cevap kâğıdına puanlama anahtarı veya analitik puanlama anahtarı denir. (Turgut ve Baykul, 2011: 155-156). Hazırlanan analitik puanlama anahtarı 2 ölçme değerlendirme uzmanı ve 2 alan uzmanına sunulmuş ve uzmanlardan gelen düzeltmeler ile son şekli verilmiştir. Açık Uçlu Soru Ölçeği’nden alınacak en düşük puan 0, en yüksek puan ise 100’dür. Analitik puanlama anahtarına ek-4’de yer verilmiştir. Öğrencilerden gelen cevapların objektif olarak değerlendirilebilmesi için rastgele seçilen kâğıtlar 3 alan uzmanına okutulmuş ve araştırmacının puanlaması ile alan uzmanlarının puanlamasının tutarlı olduğu görülmüştür. Ayrıca açık uçlu soru ölçeğinden elde edilen veriler üzerinden betimsel analizlere yer verilmiştir.

Vatandaşlık Bilinci Ölçeği’ni oluşturan boyutlardan duyuşsal eğilimler ölçeği 3’lü likert şeklinde oluşturulmuştur. Toplamda 25 maddeden oluşan ölçekte 19 adet olumlu, 6 adet olumsuz madde bulunmaktadır. Olumlu ve olumsuz maddelere verilen cevapların puanlama sistemi Tablo15’de verilmiştir.

Tablo 15: Vatandaşlık Bilincine İlişkin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinde
Kullanılan Puanlama Sistemi

	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum
Olumlu Maddeler	1	2	3
Olumsuz Maddeler	3	2	1

Buna göre ölçekten alınacak en düşük puan 25, en yüksek puan ise 75'tir.

Vatandaşlık bilincine ilişkin davranış eğilimlerinin ölçülmek istendiği davranış ölçeği de 3'lü likert tipinde hazırlanmıştır. 9 maddeden oluşan ölçeğin puanlama sistemi tablo16'da verilmiştir.

Tablo 16: Vatandaşlık Bilincine İlişkin Davranış Ölçeğinde
Kullanılan Puanlama Sistemi

	Yapmam	Kararsızım	Yaparım
Olumlu Maddeler	1	2	3
Olumsuz Maddeler	3	2	1

Davranış ölçeğinden alınacak en düşük puan 9'ken; en yüksek puan 27'dir.

Araştırmada istatistiksel analizler için SPSS 17.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılmış, analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır. Veriler girildikten sonra istatistik işlemler yapılmadan önce dağılımın normalliği ve varyansların homojenliği için Kolmogorov Smirnov ve Levene F testleri yapılmıştır. Elde edilen verilerin parametrik koşulların bir kısmını (Ural ve Kılıç, 2006: 83, Büyüköztürk, 2010, Baştürk, 2010) sağlamadığı anlaşıncaya yine ölçme ve değerlendirme uzmanlarından görüş alınarak nicel verilerin analizinde nonparametrik testler olan Mann Whitney U- Testi, Kruskal Wallis H-Testi ve Bonferoni düzeltme yöntemi kullanılmıştır. Bonferoni düzeltme yöntemi ile Kruskal Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık çıkması sonucunda farklılığın hangi gruba ait olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testi için yeni bir anlamlılık düzeyi oluşturulur. Kaç

adet karşılaştırma yapılacaksa anlamlılık düzeyinin bu sayıya bölünmesi ile elde edilen değer yeni anlamlılık düzeyi olarak alınır (Baştürk, 2010: 148).

3.6.2. Nitel Verilerin Analizi

Öğretmenlerden görüşme yolu ile elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde elde edilen veriler derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel yaklaşımla fark edilmeyen kavram ve temalar bu analiz sonucunda keşfedilir. Bu bağlamda, araştırmacı içerik analizi yoluyla verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri açığa çıkartmaya çalışır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 227).

Araştırmada öğretmenlerle yüz yüze ve telefonla gerçekleştirilen görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, daha sonra da ses kayıtları dinlenerek yazılı hale dönüştürülmüştür. Kodlamalarda görüş bildiren her bir Sosyal Bilgiler öğretmeni ve öğretim elemanı için Ö1, Ö2, Ö3, Ö4... şeklinde ifadelerle tanımlanmıştır. Tüm görüşme metinleri okunarak her soru için temalar belirlenmiştir. Kodlamaların ve temaların uygunluğunu, güvenilirliğini ve geçerliğini kontrol etmek amacıyla 2 alan uzmanından ve 2 nitel ölçme değerlendirme uzmanından görüş alınmıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde, problem cümlesi ve alt problemler doğrultusunda elde edilen verilerin analizlerine ve yorumlarına yer verilmiştir.

4.1. Öğrencilerin Vatandaşlık Bilinci Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

8. Sınıfa devam eden öğrencilerin vatandaşlık bilinci düzeyleri belirlenirken araştırmacı tarafından geliştirilen model kullanılmıştır. Bu modele göre vatandaşlık bilinci düşük, orta ve yüksek olmak üzere 3 kategoride değerlendirilmiştir. Her boyutta öğrencilerin alabilecekleri en yüksek ve en düşük puan arası üçe bölünerek kategoriler belirlenmiştir. Bu modele ilişkin öğrencilerin vatandaşlık bilinci düzeyleri tablo17’de verilmiştir.

Tablo 17: Öğrencilerin Vatandaşlık Bilinci Düzeyleri

Vatandaşlık Bilinci Alt Boyutları		Düşük	Orta	Yüksek	$\bar{X}$	S
Bilgi	Aralık	0-33	34-67	68-100		
	f	263	646	269		
					48,43	20,36
	%	22,4	54,8	22,8		
Duyuşsal eğilim	Aralık	25-41	42-58	59-75		
	f	60	133	985		
					65,07	9,75
	%	5,1	11,3	83,6		
Davranış	Aralık	0-9	10-18	19-27		

f	0	89	1089	22,72	2,66
$\%$	0	7,5	92,5		

Tablo 17’de görüldüğü üzere “Vatandaşlık Bilinci Ölçeği” açık uçlu soru ölçeğinde 0-33 puan arası düşük; 34-67 puan arası orta ve 68-100 puan arası yüksek düzey olarak belirlenmiştir. Buna göre 0-33 puan aralığında bulunan öğrencilerin oranı %22,4 (263); 34-67 puan aralığında bulunan öğrencilerin oranı %54,8 (646) ve 68-100 puan aralığında bulunan öğrencilerin oranı ise %22,8 (269)’dir. Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması ise $\bar{X}=48,43$ ’tür. Bu değere bakıldığında öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Duyuşsal eğilimler ölçeğinde 25-41 puan arası düşük, 42-58 puan aralığı orta, 59-75 puan aralığı ise yüksek düzey olarak belirlenmiştir. Buna göre 25-41 puan aralığında bulunan öğrencilerin oranı %5,1 (60), 42-58 puan aralığında bulunan öğrencilerin oranı %11,3 (133) ve 59-75 puan aralığında bulunan öğrencilerin oranı ise %83,6 (985)’dir. Öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması ise $\bar{X}=65,07$ ’dir. Bu değere bakıldığında öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Davranış ölçeğinde 0-9 puan arası düşük, 10-18 puan arası orta ve 19-27 puan arası yüksek düzey olarak belirlenmiştir. Buna göre 0-9 puan aralığında öğrenci bulunmamakla beraber, 10-18 puan aralığında bulunan öğrencilerin oranı %7,5 (89), 19-27 puan aralığında bulunan öğrencilerin oranı % 92,5 (1089)’dur. Öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması $\bar{X}=22,72$ ’dir. Bu değerlere bakıldığında öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranış eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlara bakıldığında öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgileri orta düzeyde, duyuşsal eğilimleri ve davranış eğilimleri ise yüksek düzeyde yer almaktadır.

4.2. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt problemi;

Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin açık uçlu soru ölçeği puanları;

- ✓ Cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Anne eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Baba eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Anne mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Baba mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Ailenin aylık gelir durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Bu alt problemlere ilişkin bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

4.2.1. Açık Uçlu Soru Ölçeğine İlişkin Betimsel Veriler

Tablo 18: Açık Uçlu Soru Ölçeğine Ait Betimsel Veriler

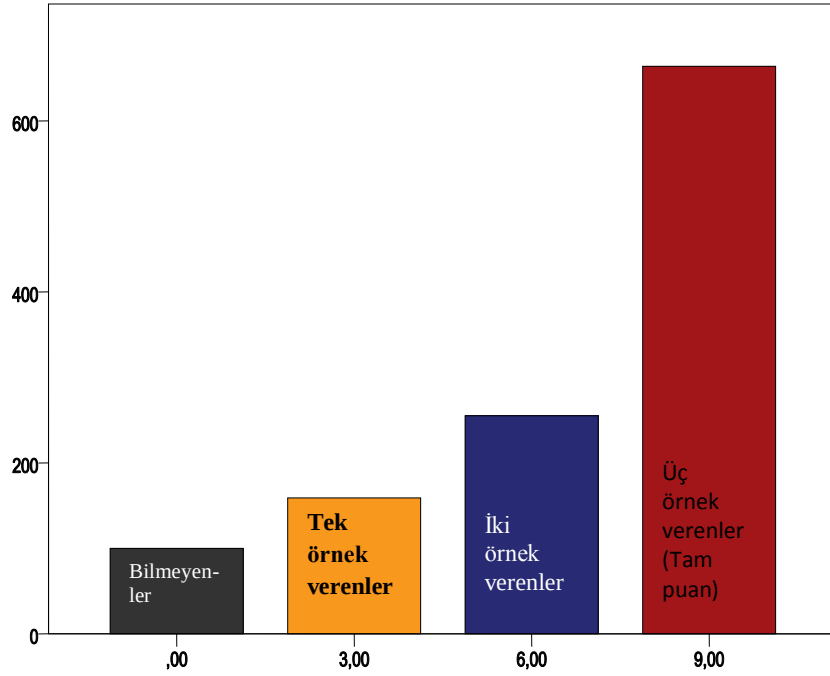
Bilgi	N	En Düşük Puan	En Yüksek Puan	$\bar{X}$	S
	1178	10	94	48,43	20,36

Tablo 18’de öğrencilerin açık uçlu ölçekten aldıkları puanlara ilişkin betimsel veriler verilmiştir. Buna göre en düşük puan 10, en yüksek puan ise 94’tür. Öğrencilerin ortalama puanları $\bar{X}=48,42$ ’dir. Buna göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin orta düzeyde olduğu görülmektedir.

1. Soruya Verilen Cevaplar

a. Sahip olduğunuz hak ve özgürlükleriniz nelerdir?

Grafik 2: 1. Sorunun a Şıkkına Verilen Cevaplar

Tablo 19: 1. Sorunun a Şıkkına Verilen Cevaplar

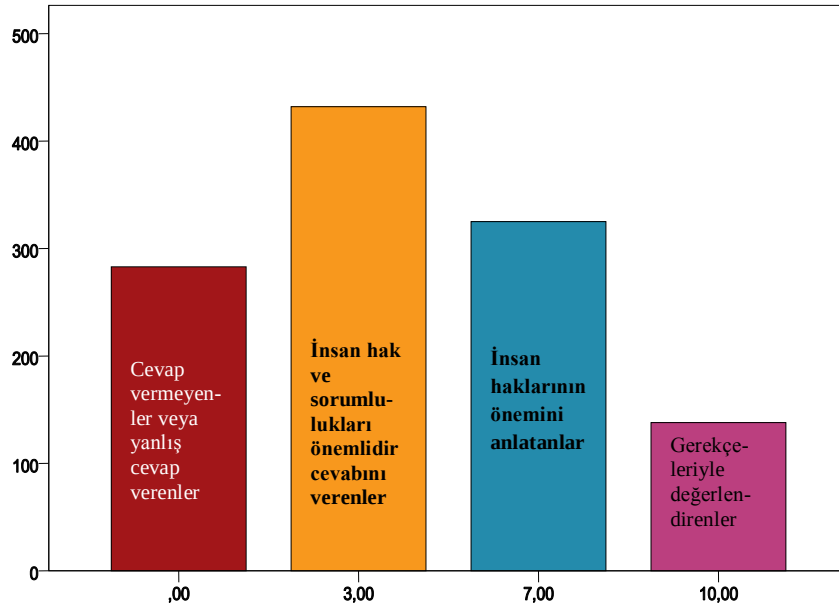
Soru 1a	f	%
0	100	8,5
3	159	13,5
6	255	21,6
9	664	56,4
Toplam	1178	100,0

Tablo 19’da görüldüğü üzere öğrencilerden %8,5’i (100 kişi) sahip oldukları hak ve özgürlüklerin neler olduğunu bilmemektedir. Öğrencilerden %13,5’i (159) sahip oldukları hak ve özgürlüklere bir örnek vermiş, %21,6’sı (255) iki örnek vermiş, %56,4’ü de (664) sahip oldukları hak ve özgürlüklere 3 ve daha fazla örnek

vermişlerdir. Öğrencilerin verdikleri örnekler içerisinde en çok, yaşama hakkı, seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı ve seyahat ve yerleşme özgürlüğü cevapları bulunmaktadır.

b. Sahip olduğunuz hak ve özgürlüklerinin önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Grafik 3: 1. Sorunun b Şıkkına Verilen Cevaplar

Tablo 20: 1. Sorunun b Şıkkına Verilen Cevaplar

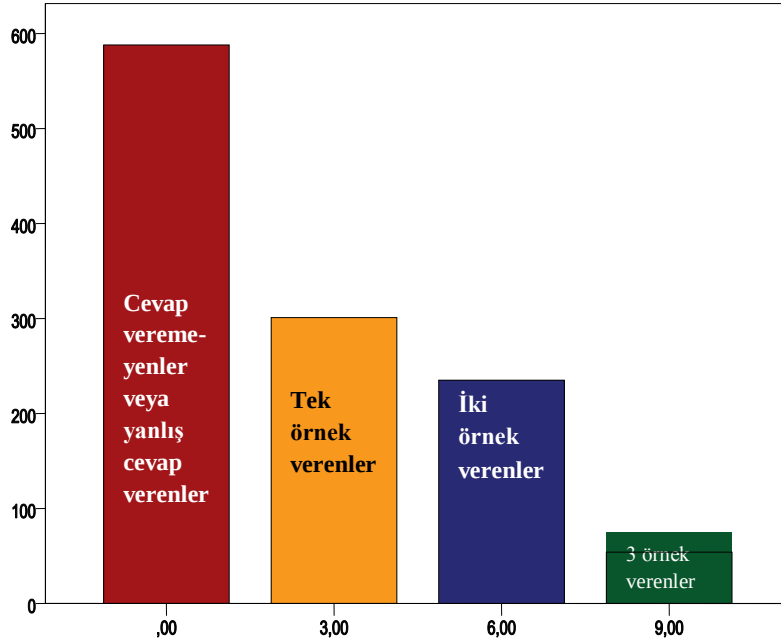
Soru 1b	f	%
0	283	24,0
3	432	36,7
7	325	27,6
10	138	11,7
Toplam	1178	100

Tablo 20 incelendiğinde öğrencilerin %24'ünün (283) insan hak, sorumluluk ve özgürlüklerinin önemini bilmedikleri görülmektedir. Öğrencilerden %36,7'si (432) sadece "İnsan hak ve sorumlulukları önemlidir" cevabını vermişler ve herhangi bir açıklama yapmamışlardır. %27,6'lık (325) bölüm ise insan hak ve sorumluluklarının

önemini örneklerle anlatmışlar, %11,7'lik bölüm ise insan hak, sorumluluk ve özgürlüklerinin önemini gerekçelerle değerlendirmişler ve tam puan almışlardır.

c. İnsan hak ve özgürlüklerini garanti altına alan ulusal ve uluslar arası belgelere neleri örnek verebilirsiniz?

Grafik 4: 1. Sorunun c Şikkına Verilen Cevaplar

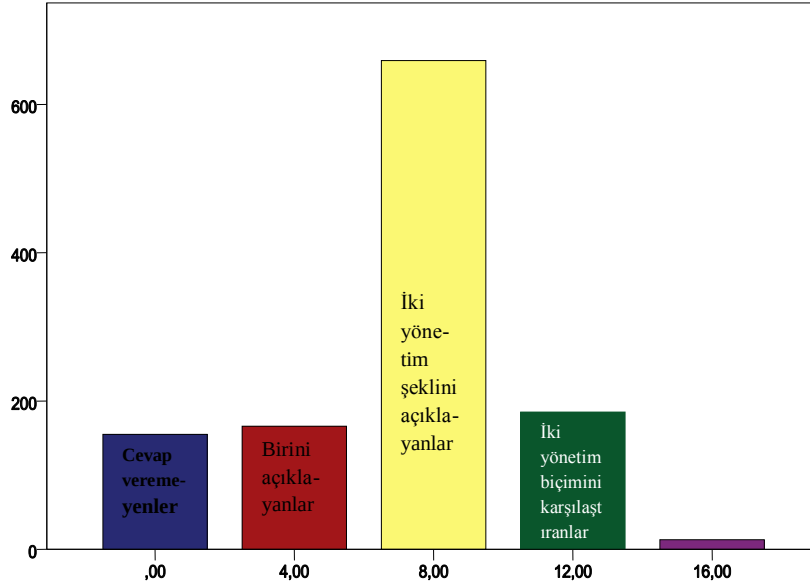
Tablo 21: 1. Sorunun c Şikkına Verilen Cevaplar

Soru1c	f	%
0	588	49,9
3	301	25,6
6	235	19,9
9	54	4,6
Toplam	1178	100

Tablo 21’de görüldüğü üzere öğrencilerden %49,9’u (588) bu soruya doğru cevap verememiştir. Öğrencilerden %25,6’sı (301) tek örnek, %19,9’luk (235) kesim iki örnek, %4,6’lık (54) kesim ise üç örnek vermişlerdir. Verilen cevaplar arasında en çok tekrarlananlar ise, çocuk hakları sözleşmesi ve insan hakları sözleşmesi ve anayasadır.

Soru 2. Krallıkla yönetilen bir ülke ile demokrasi ile yönetilen bir ülke arasında ne gibi farklılıklar vardır?

Grafik 5: 2. Soruya Verilen Cevaplar

Tablo 22: 2. Soruya Verilen Cevaplar

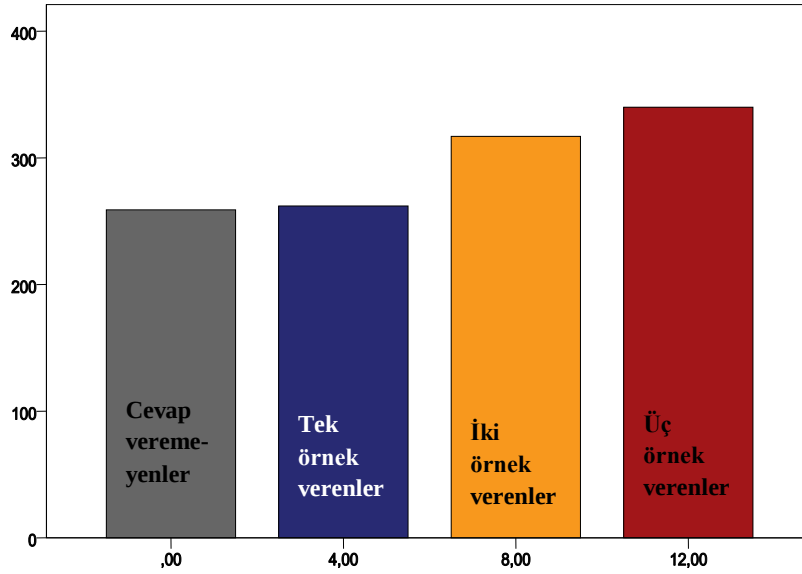
Soru 2	f	%
0	155	13,2
4	166	14,1
8	659	55,9
12	185	15,7
16	13	1,1
Toplam	1178	100

Tablo 22’de görüldüğü üzere öğrencilerin %13’lük bölümü (155) soruyu doğru cevaplayamamış, %14,1’lik bölüm sadece bir yönetim biçimini doğru cevaplamış, %55,9’luk bölüm iki yönetim şeklini de açıklamış, %15,7’lik bölüm demokrasi ve krallık yönetim şeklini açıklamış ve karşılaştırmıştır. %1,1’lik kesim de hem karşılaştırmış, hem de demokrasinin üstün bir yönetim şekli olduğunu gerekçeleri ile

açıklamışlardır. Verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin demokrasi ve krallık yönetimi arasındaki farkı daha çok, halkın kendi kendini yönetmesi veya bir kişinin ülkeyi yönetmesi şeklinde algıladıkları görülmüştür.

Soru 3. İnsanlar arası iletişimde, iletişimi olumsuz etkileyen davranışlara neleri örnek verebilirsiniz?

Grafik 6: 3. Soruya Verilen Cevaplar

Tablo 23: 3. Soruya Verilen Cevaplar

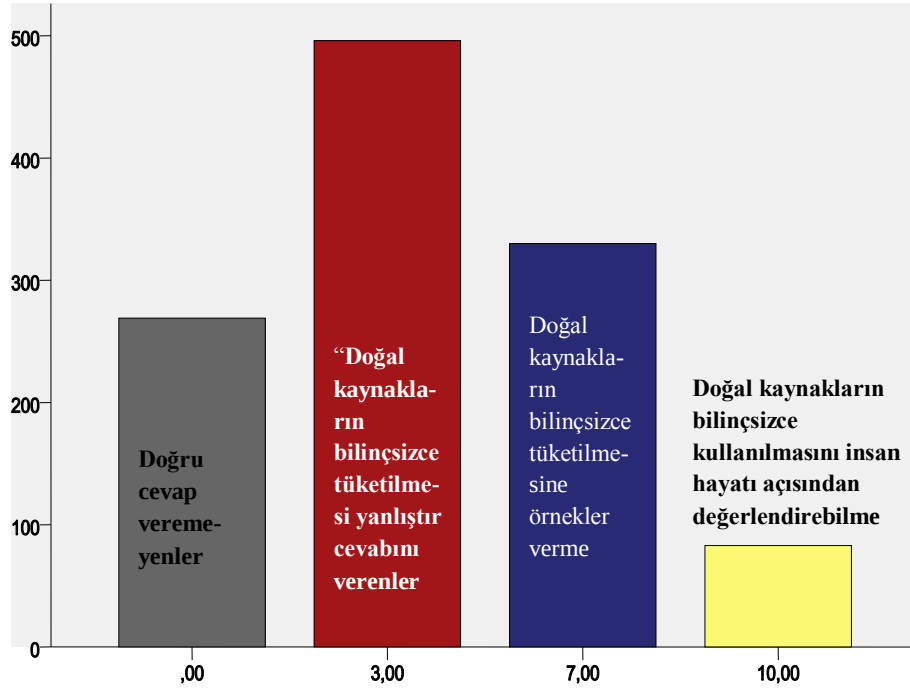
Soru 3	f	%
0	259	22,0
4	262	22,2
8	317	26,9
12	340	28,9
Toplam	1178	100

Tablo 23’de görüldüğü üzere öğrencilerin %22’lik (259) bölümü soruya doğru cevap verememiştir. Öğrencilerin %22,2’lik bölümü (262) tek örnek, %26,9’luk bölümü iki örnek, %28,9’luk bölümü (340) ise üç örnek vererek, tam cevap vermişlerdir. Öğrencilerin verdiği cevaplar içerisinde iletişimi olumsuz etkileyen davranışlar

içerisinde en sık tekrarlananlar ise “Sen dili kullanmak, empati kurmamak, bağırarak ve küfretmek” yer almaktadır.

Soru 4. Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Grafik 7: 4. Soruya Verilen Cevaplar

Tablo 24: 4. Soruya Verilen Cevaplar

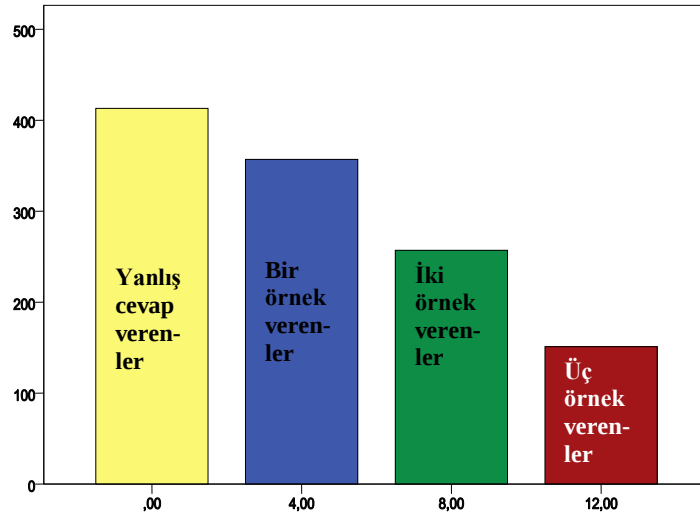
Soru 4	f	%
0	269	22,8
3	496	42,1
7	330	28,0
10	83	7,0
Toplam	1178	100

Tablo 24’de görüldüğü üzere öğrencilerin %22,8’lik bölümü (269) doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi hakkında doğru cevap verememişlerdir. %42,1’lik bölüm (496) “doğal kaynakların tüketilmesi zararlıdır” veya “doğal kaynaklarımızı bilinçsizce tüketmemeliyiz” cevabını vermiş, herhangi bir açıklama yapmamışlardır.

%28’lik bölüm (330) ise doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesine örnekler vermişlerdir. %7’lik bölüm ise (83) doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesine insan hayatına olabilecek zararlar açısından değerlendirmişlerdir. Öğrencilerin verdiği cevaplar değerlendirildiğinde “Doğal kaynakları yok edersen gelecek nesillere bir şey kalmaz” “Doğal kaynakları israf ederek kullanırsak, gelecekte onları bulamayabiliriz” cevapları sıklıkla yer almaktadır.

Soru 5. “Demokrasi ve okul” isimli bir panele konuşmacı olarak davet edildiniz. Söz sırası size geldiğinde okulunuzda demokrasi ile ilgili hangi faaliyetleri örnek verebilirsiniz?

Grafik 8: 5. Soruya Verilen Cevaplar

Tablo 25: 5. Soruya Verilen Cevaplar

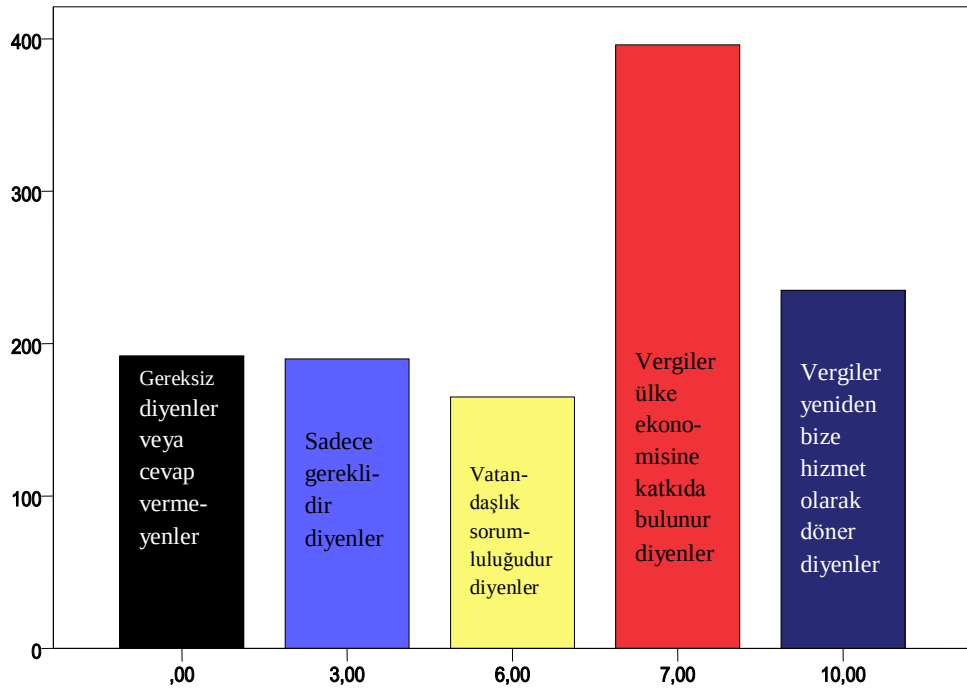
Soru 5	f	%
0	413	35,1
4	357	30,3
8	257	21,8
12	151	12,8
Toplam	1178	100

Tablo 25’de görüldüğü üzere öğrencilerin %35,1’i ya soruya cevap vermemişler ya da “Okulumuzda demokrasi yok” cevabını vermişlerdir. %30,3’lük bölüm (357) bir örnek, %21,8’lik bölüm (257) iki örnek, %12,8’lik bölüm (151) ise üç örnek vermişlerdir. Öğrencilerin verdiği cevaplar ağırlıklı olarak seçimlerle ilgilidir. Okul

temsilcisi, sınıf başkanı ve başkan yardımcısı seçimleri öğrencilerin sıklıkla verdikleri cevaplar arasındadır. Cevaplar değerlendirildiğinde öğrencilerin demokrasi algılarının daha çok seçim kavramı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerden az bir grup ise demokrasinin eşitlik olduğunu dolayısıyla da okulda görüşlerinin önemsenmesini, öğrenciler arasında adil davranılmasını demokrasi kavramı ile ilişkilendirmişlerdir.

Soru 6. Vergi vermek gerekli midir? Nedenleriyle anlatır mısınız?

Grafik 9: 6. Soruya Verilen Cevaplar

Tablo 26: 6. Soruya Verilen Cevaplar

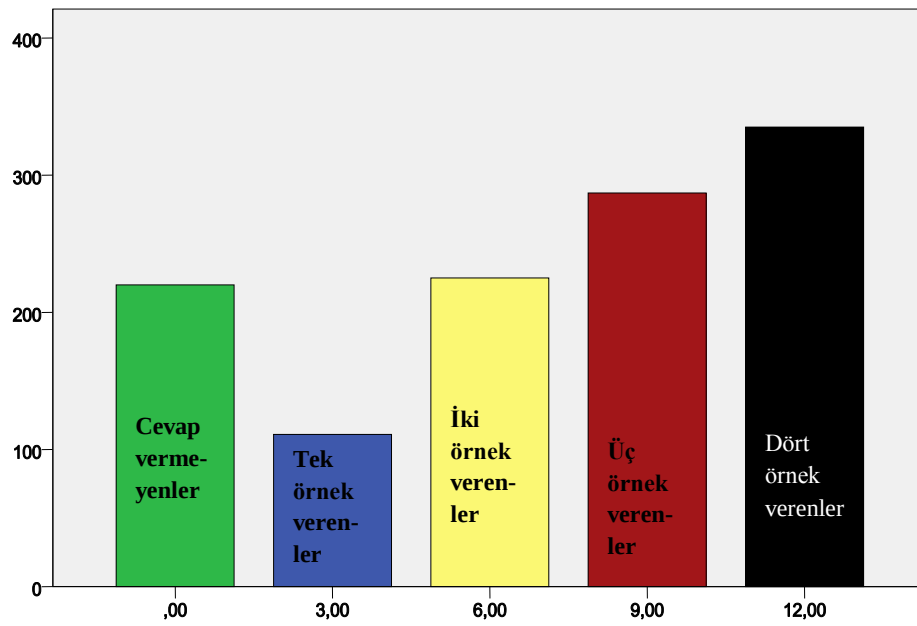
Soru 6	f	%
0	192	16,3
3	190	16,1
6	165	14,0
7	396	33,6
10	235	19,9
Toplam	1178	100

Tablo 27’de görüldüğü üzere öğrencilerin %16,3’lük bölümü (192) cevap vermemişler veya gereksizdir demişlerdir. %16,1’lik bölüm (190) vergi vermek

gereklidir demişlerdir. %14'lük bölüm (165) vergi vermenin bir vatandaşlık görevi olduğunu, %33,6'luk bölüm (396) vergi vermenin ülke ekonomisine katkı sağladığını belirtmişlerdir. %19,9'luk bölüm (235) ise verilen vergilerin hem vatandaşlık görevi olduğu hem de vergilerin hizmet olarak geri döneceği konusunda çeşitli örnekler vermişlerdir.

Soru 7. Öğretmeniniz sizden iyi bir vatandaşın özelliklerini tarif etmenizi isteseydi, iyi bir vatandaşta bulunması gereken özellikler hakkında neler söylediniz?

Grafik 10: 7. Soruya Verilen Cevaplar

Tablo 27: 7. Soruya Verilen Cevaplar

Soru 7	f	%
0	220	18,7
3	111	9,4
6	225	19,1
9	287	24,4
12	335	28,4
Toplam	1178	100

Tablo 27 incelendiğinde öğrencilerin %18,7’lik bölümü (220) cevap verememiş, %9,4’lük bölüm (111) tek örnek, %19,1’lik bölümü (225) iki örnek, %24,4’lük bölüm (287) üç örnek, %28,4’lük bölüm (335) ise dört örnek vermişlerdir. Verilen cevaplar arasında sıklıkla “vergi vermek, oy kullanmak, askere gitmek, dürüst olmak, yardımsever olmak” gibi cevaplar yer almaktadır.

4.2.2. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Tablo 28: Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılığı İçin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Vatandaşlık Bilinci-Bilgi	Kız	586	670,23	392.757	126.146	.000
	Erkek	592	509,58	301.674		

Kız ve erkek öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Mann Whitney U testi sonuçları tablo 28’de verilmiştir. Buna göre kız ve erkek öğrencilerin aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($U=126.146$ $p<0.05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında söz konusu farklılığın kız öğrencilerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgu, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

4.2.3. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanların anne eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H- testi yapılmıştır.

Tablo 29: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Anne Eğitim Durumu	n	Sıra ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci- Bilgi	1 Okuryazar değil	116	442,90	5	40,087	.000	6-1, 2-1, 2-3, 4-1,
	2 İlkokul	541	637,65				
	3 Ortaokul	187	545,30				
	4 Lise	223	595,46				
	5 Üniversite	96	544,58				
	6 Lisansüstü	15	736,33				
Toplam		1178					

Anne eğitim durumuna göre öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 29’da verilmiştir. Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlar anne eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır, χ^2 (sd=5, n=1178) =40,087, $p<.05$. Buna göre öğrencilerde vatandaşlık bilincinin bilgi boyutunun oluşmasında anne eğitim düzeyi farklı etkilere sahiptir. Bu farkın hangi grup ya da gruplar lehine olduğunu anlamak amacıyla gruplar arasında ikili Mann Whitney U testi karşılaştırmaları yapılmış ve Bonferoni düzeltme yöntemi kullanılmıştır. Sıra ortalamaları dikkate alındığında bu bulgu, anne eğitim düzeyleri lisansüstü (736,33), lise (595,46), ilkokul mezunu (637,65) öğrencilerin, annesi okuryazar olmayan (442,90) öğrencilere göre, annesi ilkokul mezunu (637,65) olan öğrencilerin annesi ortaokul mezunu (545,30) olan öğrencilere göre bilgi seviyelerinin daha yüksek olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

4.2.4. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanların baba eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H- testi yapılmıştır.

Tablo 30: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Baba Eğitim Durumu	n	Sıra ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci- Bilgi	1 Okuryazar değil	22	236,05	5	26,759	.000	6-1, 4-1, 2-1, 3-1, 5-1
	2 İlkokul	427	594,49				
	3 Ortaokul	255	575,93				
	4 Lise	262	618,65				
	5 Üniversite	188	590,58				
	6 Lisansüstü	24	642,29				
	Toplam	1178					

Baba eğitim durumuna göre öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 30’da verilmiştir. Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlar baba eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır, χ^2 (sd=5, n=1178) =26,759, $p<.05$. Buna göre öğrencilerde vatandaşlık bilincinin bilgi boyutunun oluşmasında baba eğitim düzeyi farklı etkilere sahiptir. Bu farkın hangi grup ya da gruplar lehine olduğunu anlamak amacıyla gruplar arasında ikili Mann Whitney U testi karşılaştırmaları yapılmış ve Bonferoni düzeltme yöntemi kullanılmıştır. Sıra ortalamaları dikkate alındığında bu bulgu, baba eğitim düzeyleri lisansüstü (642,29), üniversite (590,58), lise (618,65), ortaokul (575,93), ilkokul mezunu (594,49) öğrencilerin, babası okuryazar olmayan (236,05) öğrencilere göre bilgi seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, baba eğitim seviyesi yükseldikçe öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin arttığı şeklinde de yorumlanabilir.

4.2.5. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Mesleği Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanların anne mesleğine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-testi yapılmıştır.

Tablo 31: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Anne Mesleği	n	Sıra ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci-Bilgi	Ev hanımı	914	593,61	7	10,683	.153	–
	İşçi	42	589,57				
	Memur	90	590,06				
	Serbest meslek	27	575,91				
	Esnaf	19	585,92				
	Çiftçi	12	299,46				
	Emekli	18	497,97				
	Diğer	56	620,81				

Anne mesleğine göre öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 31’de verilmiştir. Buna göre anne mesleği ile öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir, χ^2 (sd=7, n=1178) =10, 683, $p>.05$. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışlarının anne mesleğine göre değişmediği şeklinde yorumlanabilir.

4.2.6. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Mesleğine Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanların baba mesleğine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-testi yapılmıştır.

Tablo 32: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

		Baba Mesleği	n	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci-Bilgi	1	Memur	213	641,56	7	37,216	.000	1-3, 4-3
	2	Esnaf	115	574,38				5-3, 6-3,
	3	Çiftçi	115	450,18				1-7, 6-7,
	4	Serbest meslek	234	591,94				
	5	İşçi	247	622,44				
	6	Emekli	83	636,00				
	7	İşsiz	19	359,42				
	8	Diğer	152	579,49				
		Toplam	1178					

Baba mesleğine göre öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 32’de verilmiştir. Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlar baba mesleğine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır, χ^2 (sd=7, n=1178) = 37,216, $p < .05$. Buna göre öğrencilerde vatandaşlık bilincinin bilgi boyutunun oluşmasında baba mesleği farklı etkilere sahiptir. Bu farkın hangi grup ya da gruplar lehine olduğunu anlamak amacıyla gruplar arasında ikili Mann Whitney U testi karşılaştırmaları yapılmış ve Bonferoni düzeltme yöntemi kullanılmıştır. Sıra ortalamaları dikkate alındığında bu bulgu, baba mesleği memur (641,56), serbest meslek (591,94), işçi (622,44), emekli (636,00) olanların puanları, babası çiftçi (450,18) olan öğrencilere göre, baba mesleği memur (641,56) ve emekli (636,00) olan öğrencilerin puanları, babası işsiz (359,42) olan öğrencilere göre vatandaşlık bilinci seviyelerinin daha yüksek olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

4.2.7. Öğrencilerin Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanların ailenin aylık gelir durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 33: Katılımcıların Açık Uçlu Soru Ölçeğinden Aldıkları Puanların Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Aylık Gelir Durumu	n	Sıra ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci- Bilgi	1) 750'den az	264	529,73	4	13,484	.009	3-1, 2-1
	2) 751-1500	441	616,37				
	3) 1501-2500	238	618,18				
	4) 2501-4000	156	589,21				
	5) 4000'den fazla	79	553,45				

Aylık gelir durumuna göre öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 33'de verilmiştir. Buna göre aylık gelir durumu ile öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir, χ^2 (sd=4, n=1178) =13,484, p.05<. Buna göre, öğrencilerde vatandaşlık bilincinin bilgi boyutunun oluşmasında aylık gelir durumu farklı etkilere sahiptir. Bu farkın hangi grup ya da gruplar lehine olduğunu anlamak amacıyla gruplar arasında ikili Mann Whitney U testi karşılaştırmaları yapılmış ve Bonferoni düzeltme yöntemi kullanılmıştır. Sıra ortalamaları dikkate alındığında bu bulgu, aylık geliri 751-1500 (616,37) ve 1501-2500 TL (618,18) geliri olan ailelerin öğrencileri, aylık geliri 750'den az olan (529,73) ailelerin öğrencilerine göre vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin daha yüksek olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

4.3. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci alt problemi;

Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimler ölçeği puanları;

- ✓ Cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Anne eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Baba eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Anne mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Baba mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?

- ✓ Ailenin aylık gelir durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Bu alt problemlere ilişkin bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

4.3.1. Duyuşsal Eğilimler Ölçeğine İlişkin Betimsel Veriler

Tablo 34: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğine Ait Betimsel Veriler

Duyuşsal	N	En Düşük Puan	En Yüksek Puan	$\bar{X}$	S
	1178	25	75	65,07	9,75

Duyuşsal eğilimler ölçeğinden elde edilen puanlar için en düşük değer 25, en yüksek değer ise 75'tir. Öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğine verdikleri cevapların toplam ortalaması 65,07'dir. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 35: Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Maddelerine İlişkin Betimsel Veriler

İfadeler	$\bar{X}$	S
1. Karşılaştığım sorunlara getirdiğim çözümlerin insan haklarına uygun olmasına dikkat ederim.	2,52	,651
2. Satın aldığım kitapların ve cd'lerin bandrollü olmasına dikkat etmem.	2,36	,777
3. Doğal çevreye zarar veren birini gördüğümde üzülürüm.	2,58	,656
4. Demokratik yönetimlerde insanların haklarına önem verildiğine inanırım.	2,46	,719
5. Sorumluluklarımı yerine getirdiğimde kendimi iyi hissedirim.	2,76	,588
6. İstiklal Marşı'nı okumaktan gurur duyarım.	2,78	,569
7. Alışverişlerden sonra fiş almanın vatandaşlık sorumluluğu açısından önemli olduğunun bilincindeyim.	2,57	,662
8. Yediklerimin-içtiklerimin atıklarını çöpe atmaya dikkat ederim.	2,65	,595

9. Doğru sözlü olmak beni gururlandırır.	2,74	,585
10. Düşüncelerimi rahatça ifade edebileceğim bir ülkede yaşadığımı farkındayım.	2,34	,752
11. Arkadaşlarımın sahip olduğu haklar benim için önemli <u>değildir.</u>	2,57	,719
12. İnsanlarla olan iletişimimde kendi tutum ve davranışlarıma dikkat ederim.	2,64	,655
13. İnsanlara yardım etmekten <u>hoslanmam.</u>	2,73	,643
14. Vatanını en çok sevenin, vatanına en çok hizmet eden olduğuna inanırım.	2,52	,697
15. Duyarlı her vatandaşın vergi vermesi gerektiğine inanırım.	2,61	,663
16. Çöplerde ekmek görmek beni <u>rahatsız etmez.</u>	2,74	,630
17. Ortak miras öğelerinin korunması konusunda <u>ilgilenmem.</u>	2,43	,746
18. Sınavlarda kopya çekmekten rahatsız <u>olmam.</u>	2,50	,755
19. Eğitim hakkını kullanamayan çocukları gördüğümde üzülürüm.	2,67	,632
20. Vatandaşların vergilerini düzenli olarak vermelerinin devletin ekonomisini güçlendirdiğine inanırım.	2,58	,671
21. Başarı için çok çalışmanın önemli olduğuna inanırım.	2,75	,562
22. Ne zaman ağaçlara zarar veren birini görsem sinirlenirim.	2,53	,682
23. Üyesi olduğum milletimle gurur duyarım.	2,67	,619
24. Demokrasinin olduğu yerde insan hayatına önem verildiğinin bilincindeyim.	2,63	,641
25. Sorumlulukların insan hayatında çok önemli olduğuna inanırım.	2,74	,574

Tablo 35’de görüldüğü üzere öğrencilerin 25 maddelik ölçekğe verdikleri cevaplar içerisinde vatanseverlik, doğruluk, sorumluluk, yardımseverlik ve çalışkanlık değerine ilişkin daha olumlu tutum geliştirdiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber öğrencilerin ortak miras, düşünce özgürlüğü ve bandrollü ürün kullanımına ilişkin ifadelerine verdikleri cevap ortalamaları diğer ifadelerle göre daha düşüktür.

4.3.2. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Tablo 36: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılığı İçin Mann Whitney U testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Vatandaşlık Bilinci-Duyuşsal	Kız	586	659,79	386.639	132.263,5	.000
	Erkek	592	519,92	307.791		

Kız ve erkek öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Mann Whitney U testi sonuçları tablo 36’da verilmiştir. Buna göre kız ve erkek öğrencilerin aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($U=132.263$ $P < 0.05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında söz konusu farklılığın kız öğrencilerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgu, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerinin daha yüksek olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

4.3.3. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanların anne eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 37: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Anne Eğitim Durumu	n	Sıra ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci-Duyuşsal	1 Okuryazar değil	116	503,22	5	14,143	.000	2-1
	2 İlkokul	541	615,99				
	3 Ortaokul	187	582,17				
	4 Lise	223	581,47				

5 Üniversite	96	556,77
6 Lisansüstü	15	721,40
Toplam	1178	

Anne eğitim durumuna göre öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 37’de verilmiştir. Buna göre anne eğitim durumuna göre öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir, χ^2 (sd=5, n=1178) =14,143, $p<.05$. Bu farkın hangi grup ya da gruplar lehine olduğunu anlamak amacıyla gruplar arasında ikili Mann Whitney U testi karşılaştırmaları yapılmış ve Bonferoni düzeltme yöntemi kullanılmıştır. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, anne eğitim seviyesi ilkökul mezunu (615,99) olan öğrencilerin, annesi okuryazar olmayan (503,22) öğrencilere göre vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

4.3.4. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanların baba eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 38: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Baba Eğitim Durumu	n	Sıra ortalaması	sd	X²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci-Duyuşsal	Okuryazar değil	22	415,84	5	6,609	.251	–
	İlkokul	427	595,20				
	Ortaokul	255	580,34				
	Lise	262	603,67				
	Üniversite	188	586,97				
	Lisansüstü	24	609,81				
	Toplam	1178					

Baba eğitim durumuna göre öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 38’de verilmiştir. Buna göre baba eğitim durumu ile öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir, χ^2 (sd=5, n=1178) =6, 609, $p>.05$. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerin baba eğitim durumuna göre değişmediği şeklinde de yorumlanabilir.

4.3.5. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Mesleği Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanların anne meslek durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 39: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Anne Mesleği	n	Sıra ortalaması	sd	X^2	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci-Duyuşsal	Ev hanımı	914	597,71	7	10,312	.172	–
	İşçi	42	501,26				
	Memur	90	602,27				
	Serbest meslek	27	505,19				
	Esnaf	19	496,21				
	Çiftçi	12	406,08				
	Emekli	18	596,89				
	Diğer	56	610,35				
	Toplam	1178					

Anne mesleğine göre öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 39’da verilmiştir. Buna göre anne mesleği ile öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir, χ^2 (sd=7, n=1178) =10,312, $p>.05$. Bu bulgu,

öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerin anne mesleğine göre değişmediği şeklinde de yorumlanabilir.

4.3.6. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Mesleği Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanların baba mesleği durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 40: Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Baba Mesleği	n	Sıra ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci-Duyuşsal	Memur	213	616,81	7	10,707	.152	—
	Esnaf	115	566,07				
	Çiftçi	115	552,65				
	Serbest meslek	234	590,70				
	İşçi	247	589,21				
	Emekli	83	673,88				
	İşsiz	19	506,34				
	Diğer	152	559,77				
	Toplam	1178					

Baba mesleğine göre öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 40'da verilmiştir. Buna göre baba mesleği ile öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir, χ^2 (sd=7, n=1178) =10,707, $p>.05$. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerin baba mesleğine göre değişmediği şeklinde de yorumlanabilir.

4.3.7. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanların ailenin aylık gelir durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 41: Katılımcıların Duyuşsal Eğilimler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Aylık Gelir Durumu	n	Sıra ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci-Duyuşsal	750'den az	264	595,27	4	3,148	.533	–
	751-1500	441	598,41				
	1501-2500	238	600,65				
	2501-4000	156	550,34				
	4000'den fazla	79	564,20				
	Toplam	1178					

Aylık gelir durumuna göre öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 41'de verilmiştir. Buna göre aylık gelir durumu ile öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir, χ^2 (sd=7, n=1178) =10,312, $p>.05$. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerin aylık gelir durumuna göre değişmediği şeklinde de yorumlanabilir.

4.4. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt problemi;

Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranış ölçeği puanları;

- ✓ Cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Anne eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Baba eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Anne mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?

- ✓ Baba mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Ailenin aylık gelir durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Bu alt problemlere ilişkin bulgular ve yorumlar aşağıda verilmiştir:

4.4.1. Davranış Ölçeği Maddelerine İlişkin Betimsel Veriler

Tablo 42: Öğrencilerin Davranış Ölçeğine Ait Betimsel Verileri

Duyuşsal	N	En Düşük Puan	En Yüksek Puan	$\bar{X}$	S
	1178	12	27	22,72	2,66

Davranış ölçeğinden elde edilen puanlar için en düşük değer 12, en yüksek değer ise 27'dir. Öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğine verdikleri cevapların toplam ortalaması 22,72'dir. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öğrencilerin davranış ölçeğine verdikleri cevaplara ilişkin betimsel veriler aşağıda verilmiştir.

Tablo 43: Dürüstlük Değerine İlişkin Betimsel Veriler

Dürüstlük	f	%	$\bar{X}$
Dürüst davranmam	44	3,7	2,87
Kararsızım	68	5,8	
Dürüst davranırım	1066	90,5	
Toplam	1178	100,0	

Tablo 43'de görüldüğü üzere hazırlanan senaryoya ilişkin nasıl davranırsınız sorusuna öğrencilerin %3,7'lik kesim (44) dürüst davranmayacağını, %5,8'lik bölüm (68) kararsız kaldığını ve %90,5'lik bölüm (1066) ise dürüst davranacağını belirtmiştir.

Tablo 44: Yardımseverlik Değerine İlişkin Betimsel Veriler

Yardımseverlik	f	%	$\bar{X}$
Yardım Etmem	18	1,5	2,92
Kararsızım	60	5,1	
Yardım ederim	1100	93,4	
Toplam	1178	100,0	

Tablo 44’de görüldüğü üzere hazırlanan senaryoya ilişkin nasıl davranırsınız sorusuna öğrencilerin %1,5’lik kesim (18) yardım etmeyeceğini, %5,1’lik bölüm kararsız (60) kaldığını ve %93,4’lük bölüm (1100) ise yardım edeceğini belirtmiştir.

Tablo 45: Doğruluk Değerine İlişkin Betimsel Veriler

Doğruluk	f	%	$\bar{X}$
Doğru söylemem	55	4,7	2,71
Kararsızım	236	20,0	
Doğruyu söylerim	887	75,3	
Toplam	1178	100,0	

Tablo 45’de görüldüğü üzere hazırlanan senaryoya ilişkin nasıl davranırsınız sorusuna öğrencilerin %4,7’lik kesim (55) doğru söylemeyeceğini, %20’lik bölüm (236) kararsız kaldığını ve %75,3’lük bölüm (887) ise doğru söyleyeceğini belirtmiştir.

Tablo 46: Bandrollü Ürün Almaya İlişkin Betimsel Veriler

Bandrollü ürün	f	%	$\bar{X}$
Alırım	516	43,8	1,95
Kararsızım	206	17,5	
Almam	456	38,7	
Toplam	1178	100,0	

Tablo 46’de görüldüğü üzere hazırlanan senaryoya ilişkin nasıl davranırsınız sorusuna öğrencilerin %43,8’lik kesim (516) korsan kitap alabileceğini, %17,5’lik bölüm (206) kararsız kaldığını ve %38,7’lik bölüm (456) ise korsan ürün almayacağını belirtmiştir.

Tablo 47: Hakları Kullanmaya İlişkin Betimsel Veriler

Hakları kullanma	f	%	$\bar{X}$
Hakkımı aramam	435	36,9	2,08
Kararsızım	216	18,3	
Hakkımı ararım	527	44,7	
Toplam	1178	100,0	

Tablo 47’de görüldüğü üzere hazırlanan senaryoya ilişkin nasıl davranırsınız sorusuna öğrencilerin %36,9’luk kesim (435) hakkını kullanmayacağını, %18,3’lük bölüm (216) kararsız kaldığını ve %44,7’lik bölüm (527) ise hakkını kullanacağını belirtmiştir.

Tablo 48: Farklılıklara Saygı Değerine İlişkin Betimsel Veriler

Farklılıklara saygı	f	%	$\bar{X}$
Kızmam	607	51,5	2,24
Kararsızım	250	21,2	
Kızarım	321	27,2	
Toplam	1178	100,0	

Tablo 48’de görüldüğü üzere hazırlanan senaryoya ilişkin nasıl davranırsınız sorusuna öğrencilerin %51,5’lik kesim (607) arkadaşına kızmayacağını, %21,2’lik bölüm (250) kararsız kaldığını ve %27,2’lik bölüm (321) ise arkadaşına kızacağını belirtmiştir.

Tablo 49: Haklarını Kullanmaya İlişkin Betimsel Veriler

Haklarını kullanma	f	%	$\bar{X}$
Tüketici haklarımı kullanmam	167	14,2	2,63
Kararsızım	101	8,6	
Tüketici haklarımı kullanırım	910	77,2	
Toplam	1178	100,0	

Tablo 49’da görüldüğü üzere hazırlanan senaryoya ilişkin nasıl davranırsınız sorusuna öğrencilerin %14,2’lik kesim (167) tüketici haklarını kullanmayacağını, %8,6’lık bölüm (101) kararsız kaldığını ve %77,2’lik bölüm (910) ise tüketici haklarını kullanacağını belirtmiştir.

Tablo 50: Sorumlulukları Yerine Getirmeye İlişkin Betimsel Veriler

Sorumluluklarını yerine getirme	f	%	$\bar{X}$
Sorumluluklarımı yerine getirmem	84	7,1	2,67
Kararsızım	215	18,3	
Sorumluluklarımı yerine getiririm	879	74,6	
Toplam	1178	100,0	

Tablo 50’de görüldüğü üzere hazırlanan senaryoya ilişkin nasıl davranırsınız sorusuna öğrencilerin %7,1’lik kesim (84) sorumluluklarını yerine getirmeyeceğini, %18,3’lık bölüm (215) kararsız kaldığını ve %74,6’lık bölüm (879) ise sorumluluklarını yerine getireceğini belirtmiştir.

Tablo 51: Doğal Çevreye Duyarlılık Değerine İlişkin Betimsel Veriler

Doğal Çevreye Duyarlılık	f	%	$\bar{X}$
Çöpü yere atmam	910	77,2	2,65
Kararsızım	129	11,0	
Çöpü yere atarım	139	11,8	
Toplam	1178	100,0	

Tablo 51’de görüldüğü üzere hazırlanan senaryoya ilişkin nasıl davranırsınız sorusuna öğrencilerin %77,2’lik kesim (910) çöpleri atmayacağını, %11,0’lık bölüm (129) kararsız kaldığını ve %11,8’lik bölüm (139) ise çöpleri yere atacağını belirtmiştir.

4.4.2. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Davranış ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Mann Whitney U Testi yapılmıştır.

Tablo 52: Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılığı İçin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Vatandaşlık	Kız	586	658,82	386066	132.836	.000
Bilinci-Davranış	Erkek	592	520,89	308364		

Kız ve erkek öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Mann Whitney U testi sonuçları tablo 52’de verilmiştir. Buna göre kız ve erkek öğrencilerin aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($U=132.836$ $p < 0.05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında söz konusu farklılığın kız öğrencilerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgu, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre vatandaşlık bilincine ilişkin davranışlarının daha olumlu olduğu şeklinde yorumlanabilir.

4.4.3. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanların anne eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 53: Katılımcıların Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Anne Eğitim Durumu	n	Sıra ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık	Okuryazar değil	116	558,27	5	7,434	.190	–
	İlkokul	541	581,47				

Bilinci-Davranış	Ortaokul	187	562,29
	Lise	223	622,48
	Üniversite	96	646,61
	Lisansüstü	15	603,80
	Toplam	1178	

Anne eğitim durumuna göre öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 53'te verilmiştir. Buna göre anne eğitim durumu ile öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir, χ^2 (sd=5, n=1178) =7,434 p>.05. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışlarının anne eğitim durumuna göre değişmediği şeklinde de yorumlanabilir.

4.4.4. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanların baba eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 54: Katılımcıların Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Baba Eğitim Durumu	n	Sıra ortalaması	sd	X²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci-Davranış	Okuryazar değil	22	548,05	5	5,761	,330	–
	İlkokul	427	582,29				
	Ortaokul	255	565,13				
	Lise	262	591,61				
	Üniversite	188	636,41				
	Lisansüstü	24	624,06				

Baba eğitim durumuna göre öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 54'de verilmiştir. Buna göre baba eğitim durumu ile öğrencilerin duyuşsal eğilimler ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı

bir farklılık olmadığı görülmektedir, χ^2 (sd=5, n=1178) =5,761, $p>.05$. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışlarının baba eğitim durumuna göre değişmediği şeklinde de yorumlanabilir.

4.4.5. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Mesleği Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanların anne meslek durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 55: Katılımcıların Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Anne Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Anne Mesleği	n	Sıra ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci-Davranış	Ev hanımı	914	588,99	7	7,946	.337	–
	İşçi	42	522,27				
	Memur	90	666,34				
	Serbest meslek	27	551,70				
	Esnaf	19	570,76				
	Çiftçi	12	499,00				
	Emekli	18	544,64				
	Diğer	56	583,19				
	Toplam	1178					

Anne mesleğine göre öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 55’de verilmiştir. Buna göre anne mesleği ile öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir χ^2 (sd=7, n=1178) =10,312, $p>.05$. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışlarının anne mesleğine göre değişmediği şeklinde de yorumlanabilir.

4.4.6. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Mesleği Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanların baba mesleği durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 56: Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Baba Mesleğine Göre Farklılığı İçin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Baba Mesleği	n	Sıra ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci- Davranış	1 Memur	213	681,05	7	38,157	,000	1-3, 1-4
	2 Esnaf	115	573,89				1-8,
	3 Çiftçi	115	495,23				
	4 Serbest meslek	234	551,19				
	5 İşçi	247	612,82				
	6 Emekli	83	645,76				
	7 İşsiz	19	670,08				
	8 Diğer	152	524,64				
	Toplam	1178					

Baba mesleğine göre öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 56'da verilmiştir. Buna göre baba mesleği ile öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir χ^2 (sd=7, n=1178) =38,157, $p<.05$. Bu farkın hangi grup ya da gruplar lehine olduğunu anlamak amacıyla gruplar arasında ikili Mann Whitney U testi karşılaştırmaları yapılmış ve Bonferoni düzeltme yöntemi kullanılmıştır. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası memur (681,05) olan öğrencilerin ortalaması babası çiftçi (495,23), serbest meslek (551,19) ve diğer (524,64) olan öğrencilere göre daha olumludur. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışlarının baba mesleğine göre değiştiği şeklinde de yorumlanabilir.

4.4.7. Öğrencilerin Davranış Ölçeğinden Aldıkları Puanların Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanların ailenin aylık gelir durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır.

Tablo 57: Katılımcıların davranış ölçeğinden aldıkları puanların aylık gelir durumuna göre farklılığı için Kruskal Wallis H-Testi sonuçları

	Aylık Gelir Durumu	n	Sıra ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Vatandaşlık Bilinci-Davranış	750'den az	264	577,99	4	4,041	.400	–
	751-1500	441	593,57				
	1501-2500	238	593,15				
	2501-4000	156	561,24				
	4000'den fazla	79	650,03				
	Toplam	1178					

Aylık gelir durumuna göre öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 57'de verilmiştir. Buna göre aylık gelir durumu ile öğrencilerin davranış ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir, χ^2 (sd=7, n=1178) =10,312, p>.05. Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışlarının aylık gelir durumuna göre değişmediği şeklinde de yorumlanabilir.

4.5. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü alt problemi;

- ✓ Vatandaşlık bilincini oluşturan bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanlar arasındaki ilişki ne düzeydedir?

4.5.1. Vatandaşlık Bilinci Bileşenleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Öğrencilerin vatandaşlık bilincini oluşturan bileşenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla basit korelasyon yapılmıştır. Analiz sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 58: Vatandaşlık Bilincini Oluşturan Boyutlar Arasındaki İlişki İçin Korelasyon Sonuçları

Bileşenler		Bilgi	Duyuş	Davranış
Bilgi	r		,312**	,307**
	p		,000	,000
	n		1178	1178
Duyuş	r	,312**		,324**
	p	,000		,000
	n	1178		1178
Davranış	r	,307**	,324**	
	p	,000	,000	
	n	1178	1178	

Vatandaşlık bilincini oluşturan boyutlar arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla basit korelasyon yapılmıştır. Bu sonuçlara göre bilgi ve duyuş arasında pozitif yönde alt sınıra yakın orta düzeyde anlamlı bir ilişki ($r=312$; $p<.05$.), bilgi ile davranış arasında pozitif yönde alt sınıra yakın orta düzeyde anlamlı bir ilişki ($r=307$; $p<.05$.), duyuş ile davranış arasında pozitif yönde alt sınıra yakın orta düzeyde anlamlı bir ilişki ($r=324$; $p<.05$.) bulunmaktadır. Bu bulgu, vatandaşlık bilinci boyutları bilgi, duyuş ve davranış arasında pozitif yönde alt sınıra yakın orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır şeklinde de yorumlanabilir.

4.6. Nitel Boyuta İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi için elde edilen veriler nitel olarak analiz edilmiş ve aşağıda yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık bilinci kazandırmasına ilişkin görüşleri nelerdir?

4.6.1. Sosyal Bilgiler Dersinin İyi Vatandaş Yetiştirmeye Katkısına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Kavramsal çerçevede değinildiği üzere Sosyal Bilgiler dersinin ortaya çıkış amaçlarından en önemlisi iyi vatandaş yetiştirmektir. Ülkemizde de zaman zaman isim değişikliği olsa da eğitim programları içerisinde iyi vatandaş yetiştirmek içerikli bir ders muhakkak olmuştur. Öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşumuna Sosyal Bilgiler dersinin etkilerini çeşitli açılardan tartışmak amacıyla öğretmenlere “Sosyal Bilgiler dersinin iyi vatandaş yetiştirmeye katkısını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde temaların şunlar olduğu görülmektedir: Sosyal Bilgiler programı, ders kitapları, akademik kaygı. Aşağıda bu temalara ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

a. Sosyal Bilgiler Programı

Sosyal Bilgiler programı 2005 yılında yeni bir anlayış ve yeni bir yaklaşımla ülkemizde bütün ilköğretim okullarında ortak bir program çerçevesinde uygulanmaya başlanmıştır. Yeni program ile beraber yapılandırmacı yaklaşıma geçilmiştir. Öğrencilere sadece bilgi aktarmaktan ziyade, öğrencilerin bilgileri bizzat kendilerinin yapılandırması ve içselleştirmesi programın temel amaçlarından biridir. Öğretmenler Sosyal Bilgiler programını vatandaşlık bilinci açısından değerlendirdiklerinde, öğretmenlerden 4’ü Sosyal Bilgiler dersinin iyi vatandaş yetiştirmeye katkı sağladığını, öğretmenlerden 4’ü programda bu konuda çeşitli kazanım ve değerlerin olduğunu ancak bunların dağınık olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. 2 Öğretmen ders saatinin yetersizliği ve sınav kaygısının vatandaşlık eğitimini olumsuz etkilediği, yine 2 öğretmenimiz de Sosyal Bilgiler içerisinde tarih ve coğrafya konularının ağırlıklı olmasının vatandaşlık eğitimi açısından olumsuz bir durum teşkil ettiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Sosyal Bilgiler dersinin iyi vatandaş yetiştirmeye katkı sağladığına ilişkin öğretmen görüşlerine katılımcıların şu cümleleri örnek gösterilebilir.

“Sosyal Bilgiler dersi kazanımları gereği bireyi hayata hazırlama noktasında öğretim programları içinde önemli bir yere sahiptir. Çocukların toplumsal yapıyı anlama, kültürümüzü tanıma, geçmişi görüp geleceği yönlendirme ve iyi bir tüketici

olma anlamında gereken becerileri sağladığı için etkili vatandaş yetiştirdiğini düşünüyorum.”Ö11

“İlköğretim programları içerisinde iyi vatandaş yetiştirme misyonunu üslenen derslerin başında Sosyal Bilgiler dersi gelmektedir. Programın genel amaçlarına ve kazanımlarına bakıldığı zaman etkili ve iyi vatandaş yetiştirmede en önemli görev Sosyal Bilgiler dersine düşmektedir. Disiplinler arası yaklaşım bu durumu daha etkin kılmaktadır. Diğer branşlara nazaran hayatın her alanına, toplumun her alanına yansıyan öğrenme alanları sayesinde gerçekleştirebildiği açıktır. Tabi ki uygulamalar Sosyal Bilgiler dersinin niteliğine, özelliğine uygun olursa.”Ö4

“Sosyal Bilgiler dersi ortaya çıkış amacı da düşünüldüğünde vatandaşlık eğitimi açısından temel bir derstir. Çünkü vatandaşlık eğitiminde bazı temel konular bu derste veriliyor. Bu dersle beraber öğrencilerin etkin ve üretken vatandaş olabilmelerine yardımcı olunmaya çalışılıyor. Ülkemizin de en büyük sıkıntısının iyi vatandaş yetiştirme olduğunu düşünüyorum.” Ö7

“Vatandaş yetiştirme sorumluluğu bu derse verilmiş. Diğer derslerle kıyasladığınız zaman bu anlamda en iyi ders Sosyal Bilgiler dersidir. Özellikle 2005 programından itibaren iyi vatandaş yetiştirme sürecinde bu derse ilişkin somut örnekleri de görebiliyoruz, uygulamada eksikleri bulunmasına rağmen. 6. Sınıftaki demokrasi konularının soyut kaldığını düşünüyorum, öte taraftan da günlük hayata dönük konularda örneğin tüketici hakları konusunda öğrencilerin bilinçlendiğini de görüyorum.”Ö2

Öğretmenler Sosyal Bilgiler programı içerisinde yer alan vatandaşlık ve insan hakları konularının yeteri düzeyde ve bir arada olmadığından kaynaklanan sıkıntılar olduğunu şu cümlelerle belirtmişlerdir:

“Programda yer alan vatandaşlık konularının olumlu olduğunu düşünüyorum. Günlük hayatta kullanabileceği, ailesiyle, arkadaşlarıyla konuşabileceği şeyler açısından Sosyal Bilgiler dersinin olumlu etkiler yarattığını düşünüyorum. Bununla beraber örneğin tarih konuları arasında pat diye birden bilim ve sanat özgürlüğü çıkınca çocuk bunu algılayamıyor. Bu konuda sıkıntı yaşıyoruz. Bence vatandaşlığa ilişkin konular ayrı bir ünite olsa daha iyi olur, böyle tarih veya coğrafya konularının arasında yer aldığı zaman öğrenciler anlamakta zorluk çekebiliyor.”Ö3

“Sosyal bilgiler programı içerisinde vatandaşlık ile ilgili konular var ama yeterli değil. 6. ve 7. sınıflarda mesela hak ve özgürlükler ile ilgili konular var ama program bütün olarak değerlendirildiğinde konuların yeterli düzeyde programa serpiştirildiğini söyleyemem.” Ö6

“Konuların çok dağınık olduğunu düşünüyorum. Mesela Osmanlı devleti ile ilgili bir konu anlatılıyor. Oradan geçiyor askerlik görevimiz diye, yani konular çok dağınık olduğu için öğrenci onu artık böyle konu anlatılmış da gereksiz bir kısma geçilmiş gibi artık dersin sonunda böyle oyalanmak için sanki bir şeyler söylüyoruz gibi algılıyorlar aslında.” Ö1

“Bir önceki programla karşılaştırıldığında bu programın daha ileri bir vatandaşlık eğitimi anlayışına sahip olduğunu söyleyebilirim. Bu programda sadece bilgi boyutu değil, uygulama ve duyuşsal boyuta da yer veriliyor. Sonuç itibariyle baktığınız zaman bu program geçmişe göre iyi sıkıntıların olduğunu düşünüyorum. Tabi bunun programdan kaynaklanan, öğretmenlerden ve ders kitabından kaynaklanan sorunlar var. Ben genel olarak öğretmenlerimizin yeni programa adapte olamadıklarını görüyorum. Eski ve klasik bakış açıları ile bu programın başarılı olma şansı zayıf.” Ö9

Öğretmenlerimiz ders saatinin az olması ve sınav kaygısından dolayı vatandaşlık eğitimine yeterince zaman ayıramamanın vatandaşlık eğitimi açısından sıkıntı yarattığını şu şekilde ifade etmişlerdir.

“Uygulamada 3 saat yeterli değil. Aslında 4 saat olsa belki de uygulama için uygun şartlar olabilir ama şimdi daha çok yılsonuna kadar programı yetiştirmeye çalışıyoruz. Bu anlamda sosyal bilgiler içerisinde vatandaşlık konuları yer yer serpiştirilmiş. Ama iletişim konusu öyle değil. Çünkü iletişim tamamıyla ders olarak değil, SBS de çıkacak diye değil, günlük yaşamda karşılarına çıkar diye bakıp derslerimiz yapıyoruz. Ayrıca günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri konuların yer alması öğrencilerde problem çözme becerilerini artırıyor. Ama genel anlamda değerlendirmem gerekirse yeterli olduğunu düşünmüyorum.” Ö8

“Yeni program ve ders kitapları çok iyi niyetle hazırlansa da sınav kaygısı öğretmenlerin belini büken bir kaygı. Velilerin beklentileri de bu yönde oluyor. Veliler de öğrencilerin daha çok soru çözmesini istiyor. Sınav kaygısı olmakla beraber öğrencilerin bu program uygulanırken, dersler işlenirken dolaylı yoldan da olsa bu

verilmek istenen değerleri ve becerileri alıyorlar diye düşünüyorum. Mesela tüketici hakları konusunda haklarını öğrencilerin kullandığını görüyoruz yani.”Ö2

Öğretmenler Sosyal Bilgiler programında tarih ve coğrafya derslerine ağırlıklı olarak yer vermenin vatandaşlık eğitimi açısından olumsuz bir durum teşkil ettiğini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Şu an ki program tamamen tarih ve coğrafya derslerinin egemenliği altında kalmış durumda. Sosyal bilgiler dersinin iyi vatandaş yetiştirmeye yönelmesi gerekirken daha çok tarih ve coğrafya öğretmeye odaklandığını görüyorum. Bence bu program eskinin biraz daha makyajlanmış hali. Milli tarih ve milli coğrafyadan çok da farkı yok. Ayrıca bu tarih ve coğrafya konularına da iyi vatandaş yetiştirme açısından yaklaşılmamış. Amaç tarih öğretmek. Halbuki yeri geldiğinde bir ekonomi disiplini tarihin önüne geçmelidir. Bugün öğrenci bakkala gittiğinde eğer para üstü fazla alınca bunu geri vermiyorsa burada Sosyal bilgiler dersi sorumludur. Biz ise bunun yerine Türkiye’nin iklimini öğretiyoruz.”Ö5”

“İyi vatandaş deyince benim aklıma günlük yaşamında insanlara saygı duyan haklarının ve sorumluluklarının bilincinde olan kişiler geliyor. Sosyal Bilgiler dersi ile bunu tam olarak gerçekleştirebildiğimizden emin değilim. Mesela Osmanlı tarihi öğretmenin vatandaşlık bilincine etkisi olacağını düşünmüyorum. Ben sosyal bilgiler dersinde daha çok örnek olaylar arıyorum ama göremiyorum daha çok bilgi var. Paralel ve meridyen yetişmekle iyi vatandaş yetişmensin bir alakası var mı bilemiyorum. Verilen bilgileri gündelik yaşamdan kopuk buluyorum.” Ö10

b. Ders Kitapları

Yeni Sosyal Bilgiler programının uygulanmaya başlamasıyla beraber önceden 1 olan ders kitabı; ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabı olmak üzere 3’e yükselmiştir. Öğretmen kılavuz kitabı öğretmenlere ders içerisindeki etkinliklere ve sınıf içi ve dışı süreçlere ilişkin rehber olmak amacıyla hazırlanmıştır. Öğrenci çalışma kitabı ise ders içerisinde işlenen konuların öğrencilerde daha pekişmesi ve daha iyi öğrenilebilmesi amacıyla etkinliklerden oluşan bir kitaptır. Ders kitabı, derslerin işlendiği ana kitap olarak, öğretmen ve öğrenci arasında köprü konumunda yer alır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinden 3’ü programın ders kitabına yansıdığını, 8’i ise programın ders kitabına yansımadığı şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Öğretmenler vatandaşlık ve insan haklarına ait kazanımların ve değerlerin ders kitabına yansımalarına ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Programda vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili konular aslında var. Ders kitaplarında değil de çalışma kitaplarında vatandaşlık ile ilgili daha çok etkinlikler var bana göre.” Ö1

Ben ders kitaplarının programdaki değerleri yansıttığını düşünüyorum. Zaten ders kitapları kazanımlara göre yazılıyor (Ö4).

“2005 yılında yürürlüğe giren programın yine de en beğendiğim kısmı vatandaşlık konuları. Çocukların da hoşuna gidiyor. Ancak kitapta verilen örneklerin öğrencilerin günlük yaşamda görebileceği örnekler olursa daha kolay anlaşılacağını düşünüyorum. Çünkü öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştıkları konuları ders kitabında görmeleri onların çok dikkatini çekiyor.” Ö3

Öğretmenlerden yukarıda ifade edilen görüşlerin aksine, Sosyal Bilgiler programının ders kitabına yansımadağı konusunda görüşlerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

“Ders kitapları programı yansıtması açısından eksik.” Ö2

Öğretmen kılavuz kitapları kesinlikle öğretmene kılavuzluk etmiyor. Kılavuz kitabının kenarlarına notlar koyarak kılavuzluk edilmez. Öğretmeni de araştırmaya yönlendirmesi lazım. Mantık şu: Eğer zorlanırsan buradaki bilgilerden yararlan.” (Ö5)

“Programlara baktığımızda kazanımların disiplinler arası bir anlayışla verilmesi gerektiği görülmektedir. Ancak tarih ve coğrafya gibi vatandaşlık konularının da kitaplara yansıtılmasının bu anlayıştan uzak ayrıştırılmış şekilde verildiği görülmektedir.” Ö11

“Programdaki değerlerin ve kazanımların ders kitabına bariz olarak yansıdığını düşünmüyorum. Burada iş öğretmen kalıyor. Ders kitapları daha çok okuma parçalarıyla vermeye çalışıyor. Sadece okumak sınırlı bir şey. Öğrenciler yaparak yaşayarak öğrenebilecekleri bir ders olursa daha yararlı olur. Öğrenci sosyal çevresinde uygulayarak daha kolay öğreniyor.” Ö7

“Sosyal bilgiler programının ders kitabına yansımadağı ne yeterli ne de yetersiz. Ders kitapları ideal düzeyde değil ama gene de güzel örnekler var.” Ö8

“Özel yayınevlerini görmedim ama devlet kitapların da yazımla ilgili, konuların ele alınış şekli ile ilgili sıkıntılar var. Ben kitap yazarlarının programın felsefesini anlayamadıklarını görüyorum.” Ö9

“Programda öğrencilere kazandırılmak istenen değerlere ve becerilere bakarsan mükemmel. Ama uygulamada yetersiz. Ders kitapları öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşturma anlamında genel olarak bu değerleri ve kazanımları yansıtmıyor. Zaten bu kadar kısa sürede bu kadar beceri ve değer kazanılması biraz zor.” Ö10

c. Akademik Kaygı

Her okul yöneticisi ve öğretmeni, öğrencilerinin başarıları ile gurur duymak ister. Bu bağlamda başarı için genel olarak sınavlar ölçüt alınmaktadır. Özellikle, “Seviye Belirleme Sınavı” sonrası elde edilen istatistikî veriler ile ortaokullarda okullar arası sınav başarısı değerlendirilmektedir. Aileler için de bu başarı büyük önem arz etmektedir, çünkü SBS’den alınacak yüksek bir puan iyi bir lise, iyi bir lise de iyi bir üniversite ve iyi bir iş anlamına gelmektedir. Dolayısıyla da bu sınav türünde başarılı olan okullar ve öğretmenler de büyük ilgi görmektedir. Öğretmenlerin tamamı sınav konusunda üzerlerinde baskı hissettiklerini ve sınavın vatandaşlık eğitimi açısından olumsuz sonuçlar doğurduğuna ilişkin şu görüşleri dile getirmişlerdir:

“Önce MEB müdürü geliyor okul müdürüne baskı yapıyor, okul müdürü de bize baskı yapıyor. Şimdi bakıyorsunuz ben değeri kazandıracağım ama orada kaç net yaptırdığına bakılıyor. Bu sefer herkes test çözmeye yöneliyor, öğretmende boş bulduğu anda test çözdürüyor, mecbursun, onu yapmazsak geliyorlar sen şu değeri kazandırmışsın ve iyi vatandaş yetiştirmişsin demiyor kimse. Niye bunun neti daha yüksek değil diye ona bakıyorlar.” Ö1

“İdarenin temel kaygısı öğrencilerin SBS’deki başarısıdır. Veliler de bizlerden daha çok soru çözmemizi bekliyor.” Ö5

“Öğretmen derste SBS’ye dönük faaliyetler yapmak için okul ve aile tarafından zorunlu bırakılıyor. Çünkü okulun ve öğrencinin başarısı tamamıyla SBS’ye odaklı. Kimsenin çocuklarının davranışlarına baktığı yok. Bence bu öğretmenlerin tercihi değil, mecbur bırakılıyorlar. Ayrıca öğretmenlerin bu durumdan hoşnut olduklarını düşünmüyorum. Bu baskıyı ben de gördüm. Son sınıfta sürekli test çözdürmemiz

gerekiyor. Hâlbuki çocuklardaki davranış problemi daha önemli. Derste tarih ve coğrafya konularına daha çok zaman ayrılıyor ama öğrencilerin onları da tam öğrendikleri şüpheli.” Ö10

“Amacımız aslında iyi vatandaşlar yetiştirmek ama milli eğitim ve öğretmenler olarak öğrencilerin sınavlardan başarılı olmasına yöneldik. Velinin de okul idaresinin de milli eğitiminde öğretmen hakkındaki kıstası sınav başarısı olduğu için öğretmenler olarak sınava daha çok yöneldik. İyi vatandaş yetiştirme konusunda SBS gibi kıstasların olması öğrencilere yararımızı %50 düşürdü. Sınavda sayısal dersler daha önemli görüldüğü ve sosyal bilgiler basit görüldüğü için dersimiz çok geri planda kalıyor.” Ö6

“Sınav konusu aslında toplumsal bir şey. Mesela sen kaç puan aldın 450. Sen çok zeki bir öğrencisin, akıllısın ve ahlaklısın deniyor. 250 puan aldın, senin zekâ sorunun var, aptalsın gibi etiketler vuruluyor. Tabi bu durum çocuklarda olumsuz bir etki yaratıyor. Dolayısıyla da çocuklar kendi yeteneklerini geliştiremiyorlar. Sınav öğrencilerin yeteneklerini geliştirebilecekleri farklı alanlara dair bir sınav değil. Temel bilgileri ölçen bir sınav. Çocuklar at yarışı modunda, hangi at daha önde finiş görecektir. Bu durumda öğrencilerin sağlıksız yetişmesine zemin hazırlıyor.” Ö7

“Örneğin bir sınıfım var, çok zeki çocuklar var. Deneme sınavlarında netleri çok yüksek, neredeyse ful yapıyorlar. Ancak yaşam içerisinde bunların iyi vatandaşlar olduklarını kesinlikle söyleyemem. Çocukların davranışlarına baktığımda inanılmaz sorunlar görebiliyorum. Ama diğer sınıfımın başarısı bunlara göre daha düşük ama davranışları daha düzgün. Öğretmenler olarak da veliler olarak da sınav başarısı yüksek olan bu sınıf daha çok destekleniyor. Çocuk mesela yere tükürmüş, arkadaşları ile kavga etmiş, yerlere çöp atmış. Bu durumu velilere aktardığımızda ama benim öğrencim çok çalışkan diyor.” Ö3

“Yapılandırmacı yaklaşıma geçiyorsanız diğer aşamada sınavı kaldırmanız gerekiyor. Şimdi program değişti ama ölçme değerlendirme eskisi gibi kaldı. Böyle olunca da programın bir ayağı güdük kaldı. Öğretmen iyi vatandaş yetiştirme ile neden sıkıntıya girsin ki, sınıfta soruları çözüyor. Bu arada SBS den yüksek almak ile vatandaşlık arasında bir bağ yok bence. Biz daha çok öğrencileri bilgi yüklemeye teşvik ediyoruz, iyi vatandaş olmaya değil. Her senenin sonunda sbs ye ait grafikler yayınlanıyor. Bu grafiklerle ilgili bütün okul müdürleri toplantıya çağrılıyor ve herkesin gözü önünde okullar her alanda sıralamaya sokuluyor. Her okul kaçınıcı olmuş sıralama

yapılıyor. Burada öğretmenin başarısı SBS ye göre ölçülüyor. Benim kafamda çeşitli projeler var ama yapamıyoruz çünkü zaman yok. Zaten öğrencilerde aynı şeyi söylüyor. Benim SBS den daha yüksek puan almam gerekir diyor.” Ö9

4.6.2. İyi Vatandaş Yetiştirme Sürecinde Ailelerin Önemine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğrencilerde vatandaşlık bilincinin oluşmasında en önemli unsurlardan biri de aile faktörüdür. Okul içinde ve dışında öğretmenler, aileler ile iletişim kurmakta, dolayısıyla da öğrencilerin gelişimi üzerinde aile faktörünün önemini görmektedirler. Bu bağlamda öğretmenlere ve öğretim elemanlarına “Ailelerin öğrencilerde vatandaşlık bilincinin oluşmasına etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltmiştir.

Aile Faktörü

Aile, bir bireyin yetişmesi ve eğitim alması sürecinde temeli ve başlangıcı oluşturmaktadır. Çocuk konuşmayı, duygusal paylaşımı ve toplumsal dünyayı ilk olarak aile içinde görmeye ve öğrenmeye başlar. Çocuklar benzer şekillerde öğrenirler; ancak öğrendikleri şeyler aileden aileye değişiklikler gösterir. Çünkü her ailenin kendine has bir hayat görüşü vardır ailelerin çocuklarından ve hayattan bekledikleri şeyler de birbirinden farklıdır (Bozkurt, 2010: 123).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamı öğrencilerde vatandaşlık bilinci kazandırma noktasında ailenin önemine vurgu yapmışlardır. Öğretmenlerden 5’i öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşmasında ailelerin eğitim ve sosyo-ekonomik düzeylerinin önemli olduğunu şu şekilde vurgulamışlardır:

“Eğitimli ailelerin ve sosyo ekonomik düzeyi yüksek ailelerin çocukları tabii ki haklar ve sorumluluklar konusunda daha bilinçli oluyorlar. Nedeni de ailenin çocuklara okula gelene kadar verdikleri eğitim ve yaklaşım tarzlarındaki hakkaniyetli davranışlar diye düşünüyorum. Ailenin her konuda olduğu gibi vatandaşlık konularında da anlamlı bir etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir.”Ö11

“Ben öğrencilerin iyi vatandaş olarak yetişebilmelerinde aile ve çevre faktörünün çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bir kere öğrenci ailenin çizdiği

çerçevenin çok etkisinde kalıyor. Doğal olarak nasıl bir ailede yetişiyorsa o ailenin şekillendirmesiyle sınıfa geliyor. Bu etkiyi birebir gözlemliyorsunuz. Öğrencinin ailesinden aldığı bilgi ile okulda aldığı bilgi çakışıyor. Bu durumda iyi bir öğretmen iseniz düzeltmek söz konusu olabiliyor. Ayrıca öğrencilerin sosyo-ekonomik seviyesinin de önemli olduğunu düşünüyorum. Mesela adamın geçim derdi var doğal olarak da çocukların iyi vatandaş yetişebilmeleri geri planda kalıyor. Bu tarz sorunların olduğu yerde öğrencilere programın istediği değerleri ve kazanımları kazandırmakta sıkıntı çekebiliyoruz. Sadece sosyo-ekonomik seviyesi düşük olan yerlerde değil, yüksek olan yerlerde de sıkıntılar olabiliyor. Ebeveynleri en azından okuryazar olan ailelerin dünyaya ve hayata bakış açıları da biraz değişebiliyor.” Ö2

“Ailelerde sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe öğrencilerde vatandaşlık bilincinin arttığını görebiliyorum.” Ö5

“Ailenin sosyo ekonomik düzeyinden ziyade eğitim düzeyi daha önemli, bunu gördüm. Eğitim düzeyi yüksek ailelerden gelen öğrencilerin hak ve sorumluluklar noktasında daha duyarlı öğrenciler olduklarını gördüm. Eğitim düzeyi düşük olan ailelerden gelen çocukların ise haklarını yeterince bilmediklerini ve sorumluluk bilincinin de zayıf olduğunu söyleyebilirim genel olarak. Tabi burada eğitim derken sadece diplomayı kastetmiyorum, bununla beraber kendilerini geliştiren ve eğiten aileleri kastediyorum.” Ö6

6 Öğretmen ise ailelerin eğitim ve sosyo-ekonomik düzeylerinden ziyade aile yapısının ve ailenin vatandaşlık değerlerine verdiği değerın öğrenci üzerinde daha etkili olduğuna ilişkin görüş bildirmişlerdir. Bu görüşlerden bazıları şunlardır:

“Bir çocuğun anne ve babasının üniversite mezunu olmasıyla veya bir çocuğun ailesinin hayvancılıkla uğraşmasıyla vatandaşlık bilinci arasında ilişki olmadığını düşünüyorum. Çok öğrencim oldu bunlara bakınca vatandaşlık bilinci yüksek olan öğrencilerin aileleri çok çeşitli meslek kollarında çalışıyorlar veya işsiz de olabilirler hatta okuma yazma bilmeyebilirler de. Bunlar da önemli değil. Çünkü çok zengin ailelerin çocuklarında veya eğitim düzeyi yüksek ailelerin çocuklarında çok büyük sorunlar gördüm. Önemli olan ailenin terbiye vermesi. Ailenin bu konuda bilinçli olması ve çocuğunun iyi bir vatandaş olmasını istemesi ile ilgili. Yani diploma ve paradan ziyade ailenin niteliği önemli diye gözlemliyorum.” Ö10

“Bence ekonomiden de eğitimden de önce ailelerin sosyal yaşayışları daha önemli. Bunu veli toplantılarında çok rahat görebiliyorum. Öğrencinin ahlaksal bir sorunu var veya bir şey çalmış. Bunu veliye söylediğimde bana iyi de çocuğum daha iyi nasıl ders çalışabilir diye soruyorlar. Aile daha çok öğrencinin sınav başarısı ile ilgileniyor. Ailenin vatandaşlık bilinci çok daha önemli. Öğrencilerde vatandaşlık bilincinin oluşabilmesi için daha çok ailelerin eğitilmesi gerekiyor. Aile çocukla ilgilenmeyince yalancılık çok önemsenmiyor. Eğer biz çocukları okullarda 8-9 saat tutabilirsek okul kesinlikle daha etkili olabilir. Şimdi öğrenci okulda 4-5 saat bir aradayız. Dolayısıyla çocukla az vakit geçirdiğimiz için onu yeterince etkileme şansımız yok. Onun içinde çocuk ailede ne varsa onu kapıyor.”Ö3

“Ben ailelerin özelliklerinin okuldan da önemli olduğunu düşünüyorum. Mesela aşırı korumacı veya otokratik ailelerin çocuklarında vatandaşlık bilincinin zayıf olduğunu görüyoruz. Bunlarda vatandaşlık bilinci oluşturmak son derece güçleşiyor. Ama demokratik aile tipinden gelen çocuklar sürekli aile içerisinde karar alırken katıldıkları için onlar da beklediğimiz etkileri yaratabiliyoruz, zorluk çekmiyoruz. Okulda vermek istediğimiz kazanımları onlara daha çok kazandırdığımızı söyleyebilirim. Ekonomik düzeyi düşük ailelerde bu bilinç biraz daha zayıf oluyor ve çocuklarına da o bilinci veremiyorlar. Veli toplantılarında ailelere bu konuda çeşitli uyarılarımız oluyor ama aileler dikkate almıyorlar kendi mevcut yaşam biçimlerini devam ettiriyorlar. Bu noktada okul ile aile arasında iletişim sıkı olursa ancak olabilir. Sadece veli toplantıları ile sınırlı kalmamalıdır.”Ö4

“Velilerin yaşam kalıpları çok önemli. Öğrenciler evde çok tv seyredilmesinden şikayetçiler. Şimdi siz ailelere tvyi kapat ve 1 saat çocuklarıyla ilgilenin sorunlarını konuşun, dediğin zaman zor geliyor çünkü ailelerin alıştığı bir kalıp var onu kıramıyorlar.”Ö10

“Aileler çocukları diğer çocuklar ile kıyaslıyor. Mesela diyorlar ki ablan veya komşunun kızı sbs’den şu kadar puan aldı sen alamadın aptal senden bir şey olmaz diyorlar. Oysa o çocukta bir resim veya müzik yeteneği olabileceğini düşünmüyorlar. Ama aile bilinçli bir aile ise sınavdan önce başka değerleri düşünebiliyorlar. Ailenin tutumu çocuğu doğrudan etkiliyor.”Ö7

“Şimdi sıkıntı şurada, öğrencilere soruyorum. Demokratik bir ailede mi yaşıyorsunuz? Hayır. Okulunuz demokratik mi? Kısmen. Toplumunuz demokratik mi?

Kısmen. Buradan da çıkan o ki toplum olarak biz de demokrasi kültürü daha tam manasıyla oturmuş değil. Bundan dolayı biz ne kadar dersi etkili yapmaya çalışırsak çalışalım, iş biraz havada kalıyor. Biz okulda demokrasinin sadece seçim olmadığını toplum içerisinde de bir otobüse binerken, fırından ekmek alırken bile demokratik davranışlarda bulunup insanların haklarına saygı duymamız gerektiğini anlatıyoruz. Ama çocuk okulda öğrendiği bu bilgiyi ne okulda ne ailede ne de toplumda genel olarak göremiyor, tabi genel olarak.” Ö8

“Sen burada ne anlatırsan anlat ailede tatbik edilmiyorsa bizim yaptığımız iş havada kalıyor. Ben burada diyorum ki her birey değerlidir. Eve gidiyor “gel lan buraya eşek sıpası” deniyor. Çocuğun öğrendikleri ile yaşadıkları birbirini tutmuyor. Ben şunu iddia ediyorum. Bir toplumun ilerleyebilmesi için okul, aile ve öğrenci sacayağı bir arada olmalı. Ben aile eğitiminin çok az olduğunu düşünüyorum. Ehliyet alırken bile bir sürü sınav ve prosedür var. Evlenirken, yuva kurarken ise sadece tahlil veriyoruz.” Ö8

4.6.3. Öğrencilerin Vatandaşlık ve İnsan Hakları Tutumlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Tutum bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alan olmak üzere 3 boyuttan oluşmaktadır. Öğrencilerde vatandaşlık bilincine ilişkin tutumlarının oluşması konusunda öğretmen ve öğretim elemanlarına “Öğrencilerin vatandaşlık ve insan haklarına ilişkin bilgilerini, ilgilerini ve davranışlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar doğrultusunda temalar “öğrencilerin ilgisi, bilgilerin davranışa dönüşmesi” şeklinde iki temadan oluşmaktadır.

a. Öğrencilerin İlgisi

Tutum objesine karşı gözlenebilen sinirlenmek, sevmek, hoşlanmamak, kızmak, nefret etmek, heyecanlanma gibi duygusal tepkiler tutumun duygusal boyutunu oluşturmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2010: 113). Katılımcılar, öğrencilerin vatandaşlık ve insan haklarına ilişkin tutumlarını konusunda şunları söylemişlerdir:

“Sosyal Bilgiler dersinde geçen tarih konularına göre vatandaşlık konularında daha çok ilgili olduklarını düşünüyorum, daha güncel olduğu için, daha çok hayatın içinden. Gündemde olan bir şeyi kullandığımızda öğrenciler daha çok sorguluyor bu

neden oldu diye. Bana göre bilgi düzeyinde kalan konulardansa vatandaşlıktaki güncel konulara daha çok ilgi gösteriyorlar.”Ö1

“Ben öğrencilerin vatandaşlık ve insan hakları konularına diğer konulardan daha çok ilgili olduklarını düşünüyorum. Hayatın içerisindeki konuları tartıştığımız için çocuklar kesinlikle çok daha ilgili. Sosyal Bilgiler içerisinde bir tarih konusuna göre vatandaşlık konularına daha ilgili olduklarını rahatlıkla söyleyebilirim.”Ö4

“Kitapta bahsedilen konular öğrencilerin günlük hayatına hitap ediyorsa ya da günlük hayatında karşılaşabileceği şeyler ise öğrencilerin dikkatini çekiyor. Bu her konu için geçerli. Mesela demokrasi konusunu anlatırken oligarşi, monarşi diye anlatırsanız öğrenciler için soyut kalıyor. Ama seçim, siyasi partiler felan deyince öğrenciler anlayabiliyor çünkü tv’de görebiliyorlar. Ayrıca bu ilgilendiği alanlarda öğrenciler bilgilerini ve tutumlarını daha çabuk davranışa geçirebiliyorlar. Oligarşi ne ki? Bu nasıl davranışa geçer milattan önce bilmem ne zaman varmış. Şimdi örneği ile öğrenci karşılaşmıyor ki. Ama günlük yaşamışta karşılaştığı şeyleri bu demokrasi ile ilgili mi diye sorabiliyor.”Ö2

“Öğrencilerin hak ve özgürlükler konusuna ilgilerinin yüksek olduğunu söyleyebilirim. Bununla ilgili bilmedikleri bir şeyi öğrenince mutlu oluyorlar. Tüketici haklarının kullanımına ilişkin sahip oldukları hakları öğrenince çok şaşırmışlardı. Hatta bu konuyu anne ve babalarına öğretecekleri için çok heyecanlanmışlardı.” Ö6

“Vatandaşlık konularına ilişkin öğrencilerin ilgileri bence öğretmene bağlı olarak değişiyor. Eğer öğretmen açın şurayı okuyun şeklinde yaklaşıyorsa, öğrencilerde doğal olarak sıkılıyor. Öğretmen tarihçiyse tarihe, coğrafyacıysa coğrafyaya ağırlık veriyor. Ayrıca ders kitaplarının görsel ve içerik olarak cazibelerinin artması da öğrencilerin ilgisini çekiyor.”Ö9

“Öğrenciler vatandaşlık konularını teorik olarak görmediklerinden olsa gerek bu konulara daha ilgililer. Çünkü bu konuları öğrenciler günlük yaşamlarında görebiliyorlar ve kendilerine daha yakın görebiliyorlar.”Ö10

Öğretmenlerden bir tanesi ise öğrencilerin ilgileri ile seviye belirleme sınavı arasında bağlantıyı şu şekilde değerlendirmiştir:

“Öğrencilerde not ve sınav kaygısı daha ağır basıyor. İyi vatandaşlık konusunda çok ilgili olduklarını düşünmüyorum. Ayrıca bilgileri zayıf, bilgiler bazı noktalarda olsa

da davranışa geçme konusunda sıkıntılar oluşuyor. Mesela sınavlarda vatandaşlık konuları ile ilgili soru gelecekse ilgililer.” Ö5

b. Bilginin Davranışa Dönüşmesi

Tutumların bilişsel öğeleri, tutum objeleri ile ilgili gerçeklere dayanan bilgi ve inançlardan oluşmaktadır. Tutum ögesi ile ilgili bilgi, bireyin bu konu ya da konular grubu ile ilgili deneyim geçirmesi sonucu elde edilir (Tavşancıl, 2010: 73). Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersi içerisinde yer alan vatandaşlık bilincine ait bilgileri öğrenciler daha çok, öğretmenlerinden, ders kitaplarından ve ailelerinden aldıkları bilinmektedir.

Tutumun davranış ögesi, bireyin belli bir uyarıcı karşısında davranış eğilimlerini yansıtır (Tavşancıl, 2010: 77). Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin konuları davranışa geçirme konusunda öğretmenlerin çoğunluğu olumsuz görüş bildirmiş ve şunları ifade etmişlerdir.

“Öğrencilerin sahip oldukları bilgiler de yine öğretmenin dersi ele alışı, kullandığı yöntem ve tekniklere göre değişebiliyor. Dersler sıradanlıktan çıkarsa bilgiler kalıcı hale gelebiliyor.” Ö9

“Davranışa geçme daha uzun süreçli diye düşünüyorum. Böyle birkaç ayda veya bir iki eğitim döneminde kazandırılacak bir şey değil. Yani çocuk ilkokula başladığı andan itibaren, ailesinden gördüğü şeylerle başlayarak çok uzun süreç. Tek bir ders aldı ya da birkaç ay geçti vatandaşlık becerilerini kazandı diyemeyiz o yüzden.” Ö1

“Maalesef bazen ilgiler ve bilgiler davranışa dönüşmüyor. Nöbetlerimiz sırasında, kantinde, spor salonunda öğrenciler üzerinde yaptığımız gözlemlere baktığımızda rahatlıkla birbirlerinin haklarını gasp edebildiklerini, birbirlerine karşı hoşgörüsüz davrandıklarını görebiliyoruz. Davranışa dönüşmeyince de kalıcı tutum oluşmadığını anlıyoruz. Bunun en önemli nedeni ise çocuk sınıfta konuyu özümseyiyor ama evine gittiği zaman ya da sokağına gittiği zaman eski hayatına geri dönüyor. Süreklilik sağlayamıyoruz. Sadece derste bu konuları vermeye çalışıyoruz. Ders dışında vatandaşlık ile ilgili konuları verebilecek bir okul kültürü yaratamadığımız için kalıcı bir tutuma, davranışa dönüşmüyor. Ben okul kültürünün vatandaşlık bilinci oluşmasında çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bazen öğretmenlerle ortak bir dil konuşamıyoruz. Bir kural konulduğu zaman bunun okulda oturması için çalışan birkaç

öğretmen oluyor diğer öğretmenler uğraşmadığı zaman kalıcı hale gelmiyor. Çünkü eğitim sadece sınıfın içerisinde olan bir faaliyet değil. Çocuk okul bahçesinden içeri girdiği andan itibaren çıkana kadar o süre içerisinde bu bilinci kazandırılabilmesi için her şey bir fırsata dönüştürülmelidir. Bunun içinde idarecisi, öğretmeni, hizmetlisi ve kantincisi ile hep beraber ortak hareket etmek gerekiyor. Okulda ortak bir şablon tasarlanmazsa bilgiler davranışa dönüşmüyor.”Ö4

“Ben öğrencilerin bilgilerini davranışa yansıtabildiklerini düşünmüyorum. Çünkü toplum içerisinde öğrencilerin yaptığı davranışlarının pekiştirilmesi lazım. Mesela öğrenci arkadaşına yardım etmiş ve mutlu bir şekilde eve gidiyor. Evde de arkadaşına yardım ettiğini anlatıyor. Anne baba da sen aptal mısın neden paylaşıyorsun derse, çocuktaki yarım değeri sönebiliyor. Aslında çocuklarda ciddi bir potansiyel var ama çevre bunu kısıtlıyor. Ancak aileler, öğretmenler ve okul idaresi aynı paralelde aynı tepkileri verirlerse öğrencilerde istenilen davranışların daha kolay çıkacağına inanıyorum.”Ö7

“Bilgileri ile davranışları arasındaki ilişki tek kelime ile tutarsız. Dersten 5 alan öğrenci ile dersi zor geçen öğrenci arasında vatandaşlık bilinci açısından anlamlı bir farklılık olmadığını görüyorum. Bak bu öğrenci dersten 5’le geçmiş zaten davranışlarından da belli diyemiyorsun. Bunun da sebebini gerçek hayat ile okul arasındaki kopukluğa bağlıyorum.” Ö8

“Her vatandaşımızda olduğu gibi maalesef bildiğimiz şeyleri uygulamak konusunda çocuklarında sorun yaşadığını gözlemlemek zor değil. Yani çoğu zaman bilgi davranışa dönüşmekte zorlanıyor diyebiliriz.”Ö11

“Ders kitaplarında öğrencilere verilmek istenen bilgi boyutunun eksik kaldığını düşünüyorum.”Ö1

Öğretmenlerden bir tanesi ise öğrencilerin tüketici haklarına ilişkin konularda bilgilerin davranışa geçebildiğini şu şekilde belirtmiştir:

“Öğrenciler daha çok haklar konusunda bilgileri davranışa geçirebiliyorlar. Özellikle tüketici hakları konusunda haklarını kullanabiliyorlar. Sorumluluklar noktasında bazen bilgilerin davranışa geçmediğini de görebiliyorum.” Ö6

4.6.4. İyi Vatandaş Yetiştirme Sürecinde Yapılan Etkinliklere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Okulda yürütülen eğitim faaliyetleri sınıf içi ve sınıf dışı faaliyetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sınıf dışı etkinlikler de okul içi ve okul dışı etkinlikler olmak üzere ikiye ayrılabiliriz. Öğrencilerde vatandaşlık bilincinin gelişmesi sürecinde okul içinde ve dışında yapılan faaliyetler ve bunların niteliği öğrencilerde çeşitli etkiler doğurmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlere ve öğretim elemanlarına öğrencilerde vatandaşlık bilincinin oluşmasına ilişkin sınıf içinde ve dışında yaptıkları etkinlikler ve aldıkları sonuçlar sorulmuştur. Alınan cevaplar doğrultusunda “Sınıf içi ve sınıf dışı etkinlikler olmak üzere iki tema oluşturulmuştur.

a. Sınıf İçi Etkinlikler

Katılımcılar, öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşumu için ders içerisinde yaptıkları etkinlikleri şu şekilde değerlendirmişlerdir:

“Öğrenciye proje ödevi verirken araştırma gibi klasik ödevler yerine öğrencinin toplumun içinde yer aldığı konuları daha iyi anlıyor ve vatandaşlık bilinci de gelişiyor. Güncel olayların kullanılması da etkili olabiliyor... Sınıf içinde bazen örnek olayları kullanabiliyorum. Bir öykü verip, sizce iyi bir vatandaş böyle bir durumda ne yapabilir şeklinde etkinlikler olabiliyor. Yalnız bana göre en büyük sorun ders saatinin yeterli olmaması. Ders saati yeterli olmadığı için sadece bilgi boyutunu kazandırmaya dönük şeyler yapılıyor, müfredatı yetiştirmemiz gerektiği için.” Ö1

“Daha çok Drama ve canlandırma şeklindeki etkinlikler ile sınıf içerisinde kullandım. Örneğin demokrasi konusunda sınıf içerisinde sandıklar kuruldu.” Ö4

“Vatandaşlık eğitimi ile ilgili daha çok tartışma yöntemini kullanmaya gayret ediyorum. Böylece herkes fikirlerini rahatça ifade edebiliyor. Bazı konularda da drama yöntemini kullanıyoruz. Dramada öğrenci kendini başkasının yerine koyabiliyor. Ayrıca öğrencilere grup olarak araştırma veriyorum. Bilgisayar destekli eğitim yaparak geçmişten günümüze durumu da öğrencilerle beraber izliyoruz. Görsellikten yararlanmanın faydalı olduğunu düşünüyorum.” Ö6

“Sınıfta daha çok gündelik yaşamda karşımıza çıkmış konuları kullanmaya çalışıyorum. Mesela yakın bir zamanda bir deprem olmuşsa bununla ilgili dersi güncel

olarak işliyoruz. Bu konuda başarıyı yakaladığımı görüyordum. Bir de örnek olayları sınıfta kullanmaya çalışıyorum. Mesela paylaşma, yardımlaşma değerine ilişkin, kantinden bir şeyler alacaksın ama arkadaşının da parası olmadığını görüyorsun. Böyle bir durumda ne yaparsın, parayı paylaşır mısın, diye sınıf içerisinde öğrencilerle tartışarak bir bilinç oluşturmaya çalışıyoruz. Örnek olayda bizzat çocuğun yaşadığı şeyler olunca yararlı oluyor. Değer yaşamla ilgili bir şey. Yapılan etkinliklerle çocuğun bu değeri içselleştirmesini sağlamaya çalışıyoruz.”Ö7

“Valla bizim de yeterince etkinlik yaptığımızı söyleyemem. Ama genel olarak öğrencilere kazandırmak istediğimiz değerleri yaşayarak göstermeye çalışıyoruz. Mesela iletişim kurarken onlarla empati kurmaya çalışıyoruz, onların fikirlerine saygı duyduğumuzu göstermeye çalışıyoruz. Okul veya sınıf kurallarını belirlerken onların da görüşlerine önem veriyoruz.”Ö8

“Çocuklara verdiğim proje ve performans görevlerini verirken etkili tüketicilik, çevre bilincini geliştirme, hak ve sorumluluklar gibi konulara yönelmelerini sağlıyorum. Ders içi etkinliklerde ise drama yöntemi, rol yapma ve örnek olay inceleme gibi toplumsal konuları işleyebileceğim etkinliklere yer vermeye gayret ediyorum.”Ö11

b. Sınıf Dışı Etkinlikler

Öğretmenler genel olarak vatandaşlık eğitimine ilişkin sınıf dışı etkinlikleri yine okul içerisinde kulüp çalışmaları ile yürüttüklerini ifade etmişler ancak sınıf dışı etkinliklerde kendilerini yetersiz gördüklerini şu cümlelerle belirtmişlerdir.

“Ders dışı etkinliklerde ise biraz pasif kaldım diyebilirim.”Ö4

“Özellikle sosyal kulüp çalışmalarında iyi vatandaş kavramı üzerinde durmaya çalışıyoruz.” Ö5

“Kulüp bünyesinde yapılan çalışmalarda bunarla dikkat ediyoruz. Ancak bunlar bazen kâğıt üzerinde kalınca etkisiz kalabiliyor.” Ö8

“Belli kavramlar çocuklarda soyut kalıyor, onları somutlaştırmakta sıkıntı çekiyoruz. Sadece sınıf içerisinde öğrettiklerimiz vatandaşlık bilinci için yeterli olmuyor. Bunun sınıf dışına çıkması gerekiyor, ders dışı etkinliklerin daha fazla olması gerekiyor.” Ö4

Bir öğretmenimiz ise sınıf dışında bulduğu bütün imkânları kullandığını şöyle ifade etmiştir.

“Ben Sosyal Bilgiler dersi için her yerin bir etkinlik alanı olduğunu söyleyebilirim. Müzeler, sokaklar, parklar ve insanlarla iletişime geçilen her yer bize malzeme olabiliyor. Mesela müzelerde drama yöntemini kullanmanın öğrenciler üzerinde özellikle de vatandaşlık açısından yararlı olduğunu gözlemleyebiliyorum, en azından kendi uygulamalarıma bakarak. Öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmesi için bizzat okul dışı ödevler verdim. Sınıf içerisinde farklı materyaller kullanmadan yapılan derslerin eski programdan farkı kalmayacağını düşünüyorum.” Ö9

Ayrıca öğretmenlere Milli Eğitim Müdürlüğü, okul idaresi veya kendilerinin iyi vatandaş yetiştirmeye yönelik projelerin olup olmadığı sorulmuştur. Öğretmenlerin tamamı bununla ilgili herhangi bir örneğe rastlamadıklarını belirtmişlerdir.

4.6.5. İyi Vatandaş Yetiştirmeye İlişkin Öğretmenlerin Önerileri

Bu bölüme kadar öğretmenlerden öğrencilerde vatandaşlık bilincinin oluşmasına ilişkin çeşitli faktörlere ilişkin tecrübe ve tespitleri alınmıştır. Son bölümde ise öğretmen ve öğretim elemanlarından öğrencilerin iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişmelerine ilişkin önerileri sorulmuş ve alınan cevaplara ilişkin görüşlere aşağıda yer verilmiştir:

“Program ve ders kitabı açısından öğrencilerin daha günlük yaşayışına dönük, karşılaşılabileceği konular verilmeli. Bununla ilgili etkinliklere ağırlık verilmeli. Vatandaşlıkla ilgili uygulamalara ağırlık verilmeli.” Ö2

“Ailelere aile eğitimi verilmeli ama bu Türkiye şartlarında ne kadar gerçekleşir bilmiyorum. Aile çok önemli, öğrenci geliyor okula ve 6 saatini geçiriyor. Burada güzel örnekler görebiliyor. Mesela küfür etmenin kötü olduğunu, şiddetin kötü olduğu biz burada anlatıyoruz. Ama çocuk akşam eve gidince babasının annesini dövdüğünü görünce film orada kopuyor. Sizin 6 saatte vermeye çalıştığınız şeyi geri kalan 18 saat alıp götürüyor. Sorunlu ailelerde özellikle bu değerleri vermek çok zor. Ama ailelere bir şekilde ulaşmak gerekiyor. Bu anlamda aile ziyaretleri olabilir. Burada ailelerin özellikler tespit edilir ve ona göre de çareler üretilebilir. Ben aile ziyareti yaptığımda bunları görebiliyorum.” Ö2

“Bence iyi vatandaş yetiştirmek ülkemizin sorunu. Öncelikle sorunlu öğrencilerin aileleri düzeltilmeli. Ailelere vatandaşlık bilinci aşılamadan dersle ve kitapla vatandaşlık bilinci oluşturulabileceğine inanmıyorum. Annesinden ve babasından olumsuz örnekler gören çocuğa hangi etkinlikleri yaparsanız yapın etkili olmaz. Konular günlük yaşamdan görebildiği konulara ağırlık verilirse daha başarılı olunacağını düşünüyorum.”Ö3

“Beceri ve değer ayağının ihmal edildiğini düşünüyorum. Beceri ve değer eğitime değer verilmeli ve dersler de buna göre yapılandırılmalıdır.”Ö4

“Okulda tüm sınıflarda her hafta veya her ay bir vatandaşlık teması belirlenip farkındalık oluşturacak şekilde işlenmesinin faydalı olacağını düşünüyorum.”Ö4

“Ailelerle sürekli etkileşim içerisinde olmamız gerekiyor. Öğrencilere vermek istediğimiz değerleri aileler ile paylaşp onları da bilgi sahibi yapmamız gerekiyor. Ailelere öğrencilere nasıl davranmaları gerektiğini onlara anlatmalıyız.” Ö4

“Okulun içinde bulunduğu sosyal yapı düzey dikkate alınarak etkinlikler düzenlenmeli.” Ö4

“Sosyal bilgiler programının sosyal bilgiler alanında kendini geliştirmiş uzmanlar tarafından yeniden yapılandırılması gerektiğine inanıyorum.” Ö5

“Sosyal çalışmalar bağlamında çocuklara hayatı, toplumun gerçeklerini öğretmek, topluma adaptasyonlarını sağlamak zorundayız.” Ö5

“Kitaplarda buna göre yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine inanıyorum.” Ö5

“Sadece programdaki etkinlikler değerlerin kazanılmasına yeterli değil. Öğretmenler olarak biraz daha özverili olmalıyız.”Ö6

“Öğrencilerin kendilerini ifade edebileceği konulardan yararlanılırsa etkili olacağı kanaatindeyim. Bilgi yüklemek yerine öğrencilerin hayatından kesitler kitaplarda yer almalıdır.” Ö6

“Ailelere hayatın sadece sınavdan olmadığı gerçeğine ilişkin semineler verilmeli.” Ö6

“Davranış biraz daha ön plana çıkarılmalı ve öğrenciler ödülleriyle teşvik edilmelidir.”Ö7

“Öğretmene değer eğitimi konusunda eğitim verilmelidir. Seminerler öğretmenlerin ilgisini çekecek şekilde hazırlanmalıdır, yapmış olmak için yapılmamalıdır.” Ö7

“Ailesiz vatandaşlık eğitimi yarım kalır. Aileler bu süreçte dahil edilmeli ve bilinçlendirilmelidir.” Ö7

“Bizim öğrencilere kazandırmak istediğimiz değerleri ve demokrasi kültürünü ailenin yaşaması gerekiyor.” Ö8

“Sadece sosyal Bilgiler dersinde değil, diğer derslerde de vatandaşlık eğitimine ilişkin konular yer almalı. Ders içeriklerinde teoriden çok uygulamaya ağırlık verilmeli. Hatta bir ders sadece bununla ilgili olmalı ve öğrencilere bildiklerini tatbik etme şansı verilmeli.” Ö8

“Okul dışında da öğrencilere bu değerlerin yaşanacağı ortamlar hazırlanmalıdır.” Ö8

“Yazın öğretmenler için hizmet içi eğitim yerine kamplar yapılabilir. Farklı çevrelerden gelen öğrenciler bir araya gelebilir ve onlar birbirlerini tanırlar hem de eğitimler yapılabilir. Hatta yurt dışından gelen öğrenciler de dâhil edilebilir.” Ö9

“Derslerde teoriden ziyade pratiğe de ağırlık verilmeli diye düşünüyorum.” Ö9

“Öğrenciler sosyal medyadan daha çok etkileniyor. Sosyal medyayı da kullanabiliriz.” Ö9

“Ders kitaplarının tamamıyla öğretmenlere yıkılmasından yana değilim. Kılavuz kitaplar daha çok öğretmenlere rehberlik yapabilmeliler. Öğretmen daha iyisini yapabilir o başka. Ama öğretmenlerin hepsi aynı ayar değil ki. Sırada oturan öğrencinin kabahati ne?” Ö10

V. BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın problem cümlesi, amacı ve yöntemi kısaca özetlenmiş, elde edilen bulgular ve sonuçlar genel olarak değerlendirilmiş ve önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuçlar

Bu araştırmanın amacı 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlar ile bir değerlendirmesini ortaya koymaktır. Araştırma nicel ve nitel ölçme araçlarının bir arada kullanıldığı, karma yöntem olarak tasarlanmıştır. Araştırmada nicel boyutta kişisel bilgi formu, açık uçlu soru ölçeği, duyuşsal eğilimler ölçeği ve davranış ölçeği olmak üzere 4 bölümden oluşan ve araştırmacı tarafından geliştirilen “Vatandaşlık Bilinci Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçek Türkiye’de 12 farklı ilde 8. sınıfa devam eden 1178 öğrenciye uygulanmıştır. Nitel boyutta ise öğrencilerde vatandaşlık bilincinin oluşmasına etkisi olan faktörler hakkında öğretmenlerin görüşünü almak amacıyla görüşme formu yaklaşımı kullanılmış ve toplamda 11 öğretmen ve öğretim elemanının bu konuda görüşleri alınmıştır. Bu bağlamda sonuçlar, nicel bulgulara ilişkin sonuçlar, nitel boyuta ilişkin sonuçlar ve nicel-nitel bulgulara ilişkin sonuçların karşılaştırılması olmak üzere üç alt başlık altında sunulmuştur. Aşağıda bu sonuçlara yer verilmiştir.

5.1.1. Nicel Bulgulara İlişkin Sonuçlar

Nicel bulgular, öğrencilerin vatandaşlık bilinci düzeylerine ilişkin sonuçlar, vatandaşlık bilinci ölçeğini oluşturan açık uçlu ölçek puanlarına ilişkin sonuçlar, duyuşsal eğilimler ölçeği puanlarına ilişkin sonuçlar, davranış ölçeği puanlarına ilişkin sonuçlar ve bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanlardaki puanlar arasındaki ilişkiye ilişkin elde edilen sonuçlar olmak üzere 5 boyutta değerlendirilmiştir.

5.1.1.1. Öğrencilerin Vatandaşlık Bilinci Düzeylerine İlişkin Sonuçlar

Öğrencilerin vatandaşlık bilinci düzeyleri, vatandaşlık bilinci ölçeğini oluşturan açık uçlu soru ölçeği, duyuşsal eğilimler ölçeği ve davranış ölçeğine verdikleri cevaplar sonucunda aldıkları puanlara göre hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin orta düzeyde, duyuşsal eğilimlerinin ve davranış eğilimlerinin ise yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Vatandaşlık bilinci seviyeleri değerlendirildiğinde öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin özellikle bilgi seviyelerinin orta düzeyde olmasına rağmen yeterli olmadığı görülmektedir. Öğrencilerde istenilen davranışların oluşması açısından doğru ve yeterli bilgilerin verilmesi ve bu bilgilerin kazanılması davranışın ortaya çıkması açısından önem taşımaktadır. Diğer taraftan ise vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerin ve davranış eğilimlerinin yüksek olması ise olumlu bir durum olarak kabul edilmektedir.

5.1.1.2. Öğrencilerin Açık Uçlu Ölçek Puanlarına İlişkin Sonuçlar

Vatandaşlık bilincine ilişkin bilgi boyutunu ölçmek amacıyla öğrencilere 7 soru yöneltilmiştir. Öğrencilerin açık uçlu soru ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 100 üzerinden 48,43'tür. Bu sonuç, öğrencilerin bilgilerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Ortalamalar değerlendirildiğinde vatandaşlık bilincine ilişkin bilgi düzeylerinin yeterli olmadığı görülmektedir. Zira öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşmasında bilgi boyutu temeli oluşturmaktadır. Aşağıda öğrencilerin açık uçlu sorulara verdiği cevaplara ilişkin sonuçlara yer verilmiştir:

1. Sorunun a şıkında "Sahip olduğunuz haklar ve özgürlükler nelerdir?" sorusuna öğrencilerin %8,5'i (100) haklarının ve özgürlüklerinin neler olduğu ile ilgili cevap verememişler ya da yanlış cevap vermişlerdir. %35'lik bir grup (404) ise hak ve özgürlüklere ilişkin 2'den fazla örnek verememiştir. Ortaokul 8. sınıfa devam eden öğrencilerden 3 ve daha fazla hak ve sorumluluk örneği veren öğrenci oranı %56,4'tür (664). Bu oran öğrencilerin neredeyse yarıya yakınının hak ve sorumluluklarını tam olarak bilmediğini göstermektedir. Öğrencilerin verdikleri örnekler içerisinde en çok,

“Yaşama hakkı, seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı, seyahat ve yerleşme özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü” bulunmaktadır.

1. Sorunun b şıkında “Sahip olduğun hakların ve sorumlulukların önemi hakkında neler söyleyebilirsin?” sorusuna öğrencilerin %24’ü (283) soruya cevap verememiş veya yanlış cevap vermiş, %36,7’si (432) sadece önemlidir cevabı vermiş ama herhangi bir gerekçe yazmamış, %27,6’sı (325) hak ve sorumluluklarını önemine örnekler vermiş, %11,7’lik bölüm (138) ise insan hak ve sorumluluklarının önemini gerekçelerle açıklamışlardır. Soruyu cevaplayamayanlar ve sadece önemlidir cevabını veren öğrencilerin oranlarına bakıldığında %60,7’lik bölümünün insan hak ve sorumluluklarının önemini gerekçeleriyle bilmediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda öğrencilerin hak, sorumluluk ve özgürlükler hakkında üst düzey bilişsel bir seviyede olmadıkları anlaşılmaktadır. Sönmez, Kaymakçı ve Merey (2010: 135)’in yaptığı çalışmada da öğretmen adaylarının genellikle insan hak ve özgürlüklerini tam olarak anlamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

1. Sorunun c şıkında “İnsan hak ve özgürlüklerini garanti altına alan ulusal ve uluslar arası belgeler nelerdir?” sorusuna öğrencilerin %49,9’u (588) bu soruya doğru cevap verememiştir. Öğrencilerden %25,6’sı (301) tek örnek, %19,9’luk (235) bölüm iki örnek, %4,6’lık (54) bölüm ise üç örnek vermiştir. Verilen cevaplar arasında en çok tekrarlananlar ise, çocuk hakları sözleşmesi, insan hakları sözleşmesi ve anayasadır. Bu cevaplar içerisinde de anayasa öğrenciler arasında daha az cevaplanmıştır. Oysa öğrencilerin haklarını ve özgürlüklerini temelde ve ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti anayasasının koruduğu ve güvence altına aldığı düşünüldüğünde öğrencilere ilk olarak anayasanın hakları ve özgürlükleri güvence altına aldığı bilgisi öğretilmelidir.

Hak ve özgürlüklerle ilgili olan 1. soruya verilen cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin yarıya yakınının hak ve sorumluluklarını bilmediği, insan hak ve sorumluluklarının önemini değerlendiremediği ve insan haklarını garanti altına alan ulusal ve uluslar arası belgelere örnek veremediği anlaşılmaktadır. Bu durum insan hak ve özgürlükleri ile ilgili bilgilerin öğrenciler tarafından yeterince kazanılamadığı, kazanımlardan istenilen sonuçların alınamadığını göstermektedir. Vatandaşlık bilincinin temelini oluşturan haklar ve sorumluluklar konusunda öğrencilerin bilgi seviyelerinin yetersiz kalması, öğrencilerin günlük yaşamlarında da

bu hak ve sorumluluklarını kullanmaları açısından sıkıntılar yaratacağı sonucunu ortaya koymaktadır.

2. Soruda “Krallık ile demokrasi arasında ne gibi farklılıklar vardır?” sorusunu öğrencilerin %13’lük bölümü (155) doğru cevaplayamamış veya cevap vermemiş, %14,1’lik bölüm sadece bir yönetim biçimini doğru tanımlamış, %55,9’luk bölüm iki yönetim şeklini de tanımlamış, %15,7’lik bölüm demokrasi ve krallık yönetim şeklini açıklamış ve karşılaştırmışlardır. %1.1’lik kesim de her iki yönetimi karşılaştırmış hem de demokrasinin üstün bir yönetim şekli olduğunu vurgulamışlardır. Verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin demokrasi ve krallık yönetimi arasındaki fark için daha çok, halkın kendi kendini yönetmesi veya bir kişinin ülkeyi yönetmesi şeklinde cevap verdikleri görülmüştür. Buradan hareketle öğrencilerin demokrasi temalı kazanımları yeterince öğrenemedikleri, demokrasi kavramını içselleştiremedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

3. Soruda “İnsanlar arası iletişimde, iletişimi olumsuz etkileyen davranışlara neleri örnek verebilirsiniz?” sorusuna öğrencilerin %22’lik (259) bölümü cevap vermemiş veya doğru cevap verememiştir. Öğrencilerin %22,2’lik bölüm (262) tek örnek, %26,9’luk bölüm iki örnek, %28,9’luk bölüm (340) ise üç ve daha fazla örnek vererek tam cevap vermişlerdir. Bu sonuçlara bakıldığında öğrencilerin neredeyse yarısının insanlar arası ilişkilerde iletişimi olumsuz etkileyen davranışları bilmediği ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç, öğrencilerde vatandaşlık bilinci açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir. Zira insanların bir toplum içerisinde yaşadıkları ve çevreleriyle iletişim kurdukları düşünüldüğünde öğrencilerde iletişim becerilerine ilişkin bilgilerinin zayıf olması insan ilişkileri açısından düşündürücü bir tablo ortaya koymaktadır. Öğrencilerin verdiği cevaplar içerisinde iletişimi olumsuz etkileyen davranışlar içerisinde en sık tekrarlananlar ise “Sen dili kullanmak, empati kurmamak, bağırarak ve küfretmek” yer almaktadır. Çelikkaya (2011: 987) yaptığı çalışmada öğrencilerin iletişim becerilerini “kısmen” kazandıkları sonucuna ulaşmış, dolayısıyla bu iki araştırma sonuçları birbirine benzerlik göstermektedir.

4. Soruda “Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi hakkında neler söyleyebilirsiniz” sorusuna öğrencilerin %22,8’lik bölümü (269) doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi hakkında ya cevap vermemiş ya da doğru cevap

verememişlerdir. %42,1'lik bölüm (496) “Doğal kaynakların tüketilmesi zararlıdır” veya “doğal kaynaklarımızı bilinçsizce tüketmemeliyiz” cevabını vermişlerdir. %28'lik bölüm (330) ise doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin yanlış olduğunu belirtmiş ve bu duruma örnekler vermişlerdir. %7'lik bölüm ise (83) doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin insan hayatında yaratabileceği zararları çeşitli açılardan değerlendirmiştir. Bu sonuçlara bakıldığında çalışmaya katılan öğrencilerden 1/4'inin doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi konusunda bilgilerinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bu soruyu sadece %35'lik bir dilimin doğru veya doğruya yakın cevapladığı, dolayısıyla da öğrencilerin çoğunun bu kazanıma ulaşamadığı görülmektedir. Öğrencilerin verdiği cevaplar değerlendirildiğinde “Doğal kaynakları yok edersen gelecek nesillere bir şey kalmaz ve biz onlara muhtaç oluruz” “Doğal kaynakları israf ederek kullanırsak, gelecekte onları bulamayabiliriz” cevapları sıklıkla yer almaktadır. Gömleksiz ve Cüro (2011: 95) yaptıkları çalışmada Sosyal Bilgiler dersinin ilköğretim öğrencilerinin çevre ve doğaya yönelik olumlu tutum geliştirmelerine katkısı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

5. Soruda “Demokrasi ve okul isimli bir panele konuşmacı olarak davet edildiniz. Söz sırası size geldiğinde okulunuzda demokrasi ile ilgili hangi faaliyetleri örnek verebilirsiniz?” sorusuna öğrencilerin %35,1'i ya cevap vermemiş ya da “Okulumuzda demokrasi yok” cevabını vermişlerdir. %30,3'lük bölüm (357) bir örnek, %21,8'lik bölüm (257) iki örnek, %12,8'lik bölüm (151) ise üç örnek vermiştir. Öğrencilerin verdiği cevaplar ağırlıklı olarak seçimlerle ilgilidir. Buradan hareketle öğrencilerin demokrasi hakkındaki bilgilerinde seçimin ağırlıklı payı olduğu görülmektedir. “Okul temsilcisi, sınıf başkanı ve başkan yardımcısı seçimleri” öğrencilerin sıklıkla verdikleri cevaplar arasındadır. Cevaplar değerlendirildiğinde öğrencilerin %65'ten fazla bir bölümünün okullarındaki demokrasi ile ilgili uygulamalar hakkında bilgi sahibi olamayışları iki nedene bağlanabilir. Birincisi, gerçekten okullarında demokratik faaliyetlere yer verilmemekte, ikincisi ise öğrenci demokrasi kavramını tam olarak bilmediği için neyin demokratik, neyin ise demokratik olmadığını bilmediğinden örnek verememiş olabilir. Öğrencilerden az bir grup ise demokrasinin eşitlik olduğunu dolayısıyla da okulda görüşlerinin önemszenmesini, öğrenciler arasında adil davranılmasını demokrasi kavramı ile ilişkilendirmişlerdir. Bu duruma benzer olarak Sarı ve Sadık (2011: 76) yaptıkları araştırmada öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun okullarında demokrasiyle ilgili hiçbir etkinlik

yapılmadığını, etkinlik yapıldığını belirten öğretmen adayları da demokrasi hakkında bilgi aktarıldığını belirtmişlerdir. Kuş (2012: 169) yaptığı araştırmada öğrencilerin demokrasi dendiğinde seçim, eşitlik ve özgürlük kavramlarını dile getirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Thianthai (2012) ise öğrencilerin demokrasi algılarının daha çok seçim ve oy kullanma, haklar ve özgürlükler, eşitlik ve adalet kavramları odaklı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

6. Soruda “Vergi vermek gerekli midir, nedenleriyle anlatır mısınız?” sorusuna öğrencilerin %16,3'lük bölümü (192) cevap vermemiş veya gereksizdir cevabını vermiştir. %16,1'lik bölüm (190) vergi vermek gereklidir demiş, herhangi bir açıklama yapmamıştır. %14'lük bölüm (165) ise vergi vermenin bir vatandaşlık görevi olduğunu, %33,6'luk bölüm (396) vergi vermenin ülke ekonomisine katkı sağladığını belirtmiştir. %19,9'luk bölüm (235) ise verilen vergilerin vatandaşlık görevi olduğunu, ülkeye katkı sağladığını ve hizmet olarak millete geri döneceği cevabını çeşitli örneklerle açıklamışlardır. Öğrencilerin cevaplarına bakıldığında %32,4'lük bir bölümün vergi vermenin neden gerekli olduğu konusunda yeterince bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerden bir bölümünün bu dönemde kendileri ile doğrudan ilgili olmayan vergi vermek konusunda bilgilerinin eksik olduğu görülmektedir.

7. Soruda “Öğretmeniniz sizden iyi bir vatandaşın özelliklerini tarif etmenizi isteseydi, iyi bir vatandaşta bulunması gereken özellikler hakkında neler söylerdiniz” sorusuna öğrencilerin %18,7'lik bölümü (220) cevap vermemiş, %9,4'lük bölüm (111) tek örnek, %19,1'lik bölümü (225) iki örnek, %24,4'lük bölüm (287) üç örnek, %28,4'lük bölüm (335) ise dört örnek vermiştir. Verilen cevaplar arasında sıklıkla “vergi vermek, oy kullanmak, askere gitmek, dürüst olmak, yardımsever olmak” gibi cevapları yer almaktadır. Öğrencilerin cevapları değerlendirildiğinde özellikle “vergi vermek ve askere gitmek” cevaplarının öğrencilerin seviyelerine, daha doğrusu ortaokul çağındaki öğrencilerin görev ve sorumluluklarına tam olarak uygun olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla da öğrencilere yaşlarına uygun olarak görev ve sorumluluklarının bilgisinin verilmesi daha önemli kabul edilmektedir. O'brien ve Smith (2011: 28) yaptıkları çalışmada öğrenciler iyi vatandaşlığın özelliklerine ilişkin, toplumsal katılım, kanunlara uymak, politik olarak aktif olmak, oy kullanmak, başkalarına saygılı olmak ve güncel olayları takip etmek cevaplarını verdiği sonucuna ulaşmışlardır. Arrowood Schultheis (2011) ise öğrencilerin iyi vatandaş kavramına

ilişkin saygılı olma, kurallara uyma, dürüstlük, oy kullanmak ve vergi vermek cevaplarını verdiğini ortaya koymaktadır. Alazzi (2012: 226-227) öğrencilerin iyi vatandaş kimdir sorusuna, başkalarına saygı duyan, vatansever, çevreyi temiz tutan ve kurallara uyan şeklinde cevap verdikleri sonucuna ulaşmıştır.

Öğrencilerin açık uçlu ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması orta düzeyde yer almasına rağmen yukarıdaki detaylar değerlendirildiğinde öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin sahip oldukları bilgilerin yeterli olmadığı sonucuna varılmaktadır. Özellikle vatandaşlık bilinci ile ilgili konularda öğrenci bilgilerinin değerlendirme ve gerekçeleriyle açıklama konusunda zayıf olduğu görülmektedir. Bu bağlamda öğrencilere yeterli ve içi bilimsel olarak doldurulmuş kavramlar kazandırılmaması, beraberinde öğrencilerin istenilen davranışları gösteremeyeceği gerçeğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla vatandaşlık bilincinin temelini oluşturan bilgi boyutunun eksik kalması karşımıza çözülmesi gereken bir sorun olarak çıkmaktadır.

Kız öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgileri, erkek öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Literatürde de pek çok çalışmada cinsiyet değişkeni açısından kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha başarılı olduğuna ilişkin araştırma sonuçları yer almaktadır (Sağlam: 2000, Öcal, 2011: 146, Keskin, 2008: 499, Gömleksiz ve Kan, 2008: 60, Büyükkaragöz ve Kesici, 1996: 353, Aktaş, 2010: 54, Şimşek, 2011: 199).

Anne eğitim düzeyine göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgileri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Anne eğitim düzeyleri lisansüstü, lise, ilkokul mezunu olan öğrencilerin, annesi okuryazar olmayan öğrencilere göre, annesi ilkokul mezunu olan öğrencilerin, annesi ortaokul mezunu olan öğrencilere göre bilgileri daha yüksek çıkmıştır. Bu bağlamda, anne eğitim düzeyinin öğrencilerin vatandaşlık bilinci bilgi boyutunu etkilediği görülmektedir. Literatürde anne eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencilerin başarıları artacağı yönünde ulaşılmış araştırma sonuçları bulunmaktadır (Öcal, 2011). Ancak annesi ilkokul mezunu olan öğrencilerin annesi ortaokul mezunu olan öğrencilere göre bilgi seviyelerinin daha yüksek olduğu şeklinde bir sonuca rastlanmamıştır.

Baba eğitim düzeyleri lisansüstü, üniversite, lise, ortaokul, ilkokul mezunu öğrencilerin, babası okuryazar olmayan öğrencilere göre, bilgi seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Baba eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgileri anne mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir; ancak baba mesleğine göre öğrencilerin puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuş, baba mesleği memur, serbest meslek, işçi ve emekli olan öğrencilerin puanları babası çiftçi olan öğrencilere göre ve baba mesleği memur ve emekli olan öğrencilerin puanlarının babası işsiz olanların ortalamalarına göre daha olumlu olduğu görülmüştür.

Aylık gelir durumuna göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgileri anlamlı bir fark oluşturmuştur. Ailesinin aylık geliri 1501-2501 ve 751-1500 TL arası olan öğrencilerin ortalamaları ailesinin aylık geliri 750 TL'den az olan öğrencilerin ortalamalarına göre daha olumludur. Öcal (2011: 146) araştırmasında ailelerin maddi durumu iyileştikçe öğrencilerin hak ve özgürlük puanlarında artış olduğu sonucuna ulaşmış, Güven Tertemiz ve Bulut (2009) ise vatandaşlık bilincinin oluşmasında ekonomik sıkıntıların olumsuz bir etki yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla bu iki çalışmanın sonucunu araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

5.1.1.3. Öğrencilerin Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Puanlarına İlişkin Sonuçlar

Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerini ölçek amacıyla hazırlanan ve 25 maddeden oluşan duyuşsal eğilimler ölçeğinin ortalaması 75 üzerinden 65,07 olarak hesaplanmıştır. Bu ortalama dikkate alındığında öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ulusoy (2007)'un orta öğretim öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada da öğrencilerin değerlere ilişkin duyuşsal eğilimleri yüksek düzeyde çıkmıştır.

Öğrencilerin 25 maddelik duyuşsal eğilimler ölçeğine verdikleri cevaplar içerisinde öğrencilerin vatanseverlik, doğruluk, sorumluluk, yardımseverlik ve çalışkanlık değerine ilişkin daha olumlu tutum geliştirdiği anlaşılmaktadır. Bununla

beraber öğrencilerin ortak miras, düşünce özgürlüğü ve bandrollü ürün kullanımına ilişkin ifadelerle verdikleri cevap ortalamaları diğer ifadelerle göre daha düşüktür.

Öğrencilerin duyuşsal eğilimleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermiş, kız öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimleri, erkek öğrencilere göre daha olumlu çıkmıştır. Büyükkaragöz ve Kesici (1996)'nın yaptıkları çalışmada kadın öğretmenlerin demokrasiye ilişkin tutumları erkek öğretmenlere göre daha yüksek çıkmıştır. Literatürde var olan pek çok çalışmada kız öğrencilerin bilgilerinin ve tutumlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğuna ilişkin araştırma sonuçları bulunmaktadır (Sağlam, 2000, Öcal, 2011: 146, Keskin, 2008: 499, Gömleksiz ve Kan, 2008: 60, Aktaş, 2010: 54, Şimşek, 2011: 199).

Anne eğitim düzeyine göre öğrencilerin duyuşsal eğilimleri arasında anlamlı bir fark oluşmuş, anne eğitim düzeyi ilköğretim mezunu öğrencilerin, annesi okuryazar olmayan öğrencilere göre vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimlerinin daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak baba eğitim düzeyine göre öğrencilerin duyuşsal eğilimleri arasında anlamlı farklılık çıkmamıştır. Öcal (2011: 147) yaptığı çalışmada öğrencilerin anne baba eğitim durumuna göre eğitim seviyeleri yükseldikçe öğrencilerin vatandaşlık haklarına yönelik tutumlarında pozitif yönlü bir artışın olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Anne ve baba mesleğine göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Aylık gelir durumuna göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık oluşmamıştır. Ancak literatürde ailenin ekonomik seviyesi arttıkça vatandaşlık bilincinin pozitif yönde etkileneceği sonucuna ulaşan çalışmalar da vardır (Öcal, 2011: 146, Şimşek, 2011: 199). Ayrıca Güven, Tertemiz ve Bulut (2009) vatandaşlık bilincinin oluşmasında ekonomik sıkıntıların olumsuz bir etki yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

5.1.1.4. Öğrencilerin Davranış Ölçeği Puanlarına İlişkin Sonuçlar

Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranış eğilimlerini ölçek amacıyla hazırlanan ve 9 kısa olaydan oluşan davranış ölçeğinin ortalaması 27 üzerinden 22,72 olarak hesaplanmıştır. Bu ortalama dikkate alındığında öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranış eğilimlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin %90,5'i (1066) karşılaştıkları bir olayda dürüst davranacaklarını, %93,4'ü (1100) insanlara yardım edeceklerini, %75,3'ü (887) doğruyu söyleyeceklerini, %43,8'i (516) bandrollü ürünleri tercih edeceklerini, %44,7'si (527) sahip oldukları hakları kullanacakları, %51,5'i (607) kendinden farklı düşünenlere anlayış göstereceklerini, %77,2'si (910) tüketici haklarını kullanacaklarını, %74,6'sı (879) sorumluluklarını yerine getireceklerini, %77,2'si (910) de doğal çevreye duyarlı davranıp, yerlere çöp atmayacaklarını belirtmişlerdir. Buna göre öğrencilerin dürüstlüğü, yardımseverliğe, doğruluğa, farklılıklara saygıya, tüketici haklarına, sorumluluğa ve doğal çevreye duyarlılığına ilişkin davranış puanlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bununla beraber bandrollü ürün tercih etme, haklarını kullanmaya ilişkin davranış ortalamalarının ise daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yiğittir ve Öcal (2011: 122) orta öğretim öğrencilerinde ilköğretim Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılmak istenen değerlerin gözlemlendiği sonucuna ulaşmışlardır. Gömleksiz ve Cüro (2011: 125) öğrencilerin sorumluluk duygusunu kazanmalarında Sosyal Bilgiler dersinin etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Karaduman (2011) yaptığı yarı deneysel çalışma sonucunda kullandığı etkinliklerle öğrencilerde fikri mülkiyet ve telif hakkı tutumlarının olumlu yönde değiştiği sonucuna ulaşmıştır. Buradan, öğrencilere uygulanan etkinliklerin, kazanımların elde edilmesinde önemli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin davranış eğilimleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermiş, kız öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranış eğilimleri, erkek öğrencilere göre daha olumlu çıkmıştır. Demirhan İşcan (2007: 311), yaptığı çalışmada kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre değerlere ilişkin daha fazla olumlu nitelikte davranış sergilediği sonucuna ulaşmıştır. Literatürde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre değerlere ilişkin bilgileri, tutumları ve davranışları yüksek olan pek çok araştırma sonucu

bulunmaktadır (Sağlam, 2000, Öcal, 2011: 146, Keskin, 2008: 499, Gömleksiz ve Kan, 2008: 60, 170, Aktaş, 2010: 54, Şimşek, 2011: 199).

Anne ve baba eğitim durumuna göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışları arasında anlamlı bir fark oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anne mesleğine göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışları arasında anlamlı bir fark oluşmadığı görülmekteyken; baba mesleğine göre öğrencilerin puanları arasında anlamlı bir fark oluştuğu görülmüş, babası memur olan öğrencilerin ortalaması, babası çiftçi, serbest meslek ve diğer olan öğrencilere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aylık gelir durumuna göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışları arasında anlamlı bir fark oluşmadığı görülmektedir.

Öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşumuna ilişkin bağımsız değişkenlere ilişkin sonuçlar araştırmacı tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir:

Cinsiyet açısından kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha başarılı olmasında sahip olduğumuz geleneksel kültürün kız öğrencilere biçtikleri roller önemli kabul edilmektedir. Toplumumuzda genel olarak hâkim olan geleneksel kültür, erkeklerin yaptığı pek çok davranışı normal kabul ederken; benzeri davranışları kızlar gösterdiğinde yanlış kabul edilmektedir. Toplumun ve kültürün etkileri ile kız öğrencilerde pozitif yönlü eğilimlerin yüksek olduğu görülmektedir.

Her çocuğun ilk öğretmenin annesi olduğu düşünüldüğünde annenin eğitim düzeyinin yetişecek iyi vatandaş, iyi insan modeliyle de yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. Burada eğitim seviyesinden kastedilen sadece diploma değil; aynı zamanda annenin vatandaşlık bilinci açısından da duyarlı olmasıdır. İdeal olan annenin hem eğitim seviyesinin yüksek olması, hem de bilinçli olmasıdır. Ne kadar da çocuk eğitiminde annenin, babadan daha önemli olduğu kabul edilse de ailenin temel direklerinden biri de babadır. Yukarıda anne için istenilen şartlar baba için de geçerlidir. Ne kadar da anne çocuklarla daha çok zaman geçirirse de Türk aile sisteminde babanın da

önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşumunda hem annenin hem de babanın önemli rolleri vardır.

Baba mesleği ve aylık gelir durumuna göre vatandaşlık bilincinde farklılık çıkması ise ailelerin en azından geçinebilecekleri bir işe sahip olmaları ve yaşadıkları yerle beraber değerlendirilmektedir. Zira ihtiyaçlar hiyerarşisinde de temel fizyolojik ihtiyaçlar karşılanmadan insanlardan daha üst davranışlar beklenilemez gerçeği yer almaktadır. Ayrıca özellikle baba mesleği çiftçi olan öğrencilerin vatandaşlık bilincinin düşük olmasının daha çok yaşanan kırsal yerleşim yeri ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Kırsal kesimde sosyo-kültürel faaliyetlerin sınırlı olması, grupların, kurumların ve örgütlerin yeterince faaliyet gösterememesine bağlanmaktadır.

5.1.1.5. Vatandaşlık Bilinci Ölçeği Boyutları (Bilişsel, duyuşsal, davranışsal) Arasındaki İlişkiye İlişkin Sonuçlar

Elde edilen sonuçlara göre bilgi ve duyuş arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki ($r=312;p<.05.$), bilgi ile davranış arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki ($r=307;p<.05.$), duyuş ile davranış arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki ($r=324;p<.05.$) bulunmaktadır. Bilgi tutum ve davranış arasında bir ilişkinin olması vatandaşlık bilinci açısından önemli kabul edilmekle beraber, bu ilişkinin alt sınıra yakın bir seviyede ve orta düzeyde olması beklentilerin altında kalmaktadır. Vatandaşlık bilinci üç boyutlu düşünüldüğünde öğrenciler hem gerekli bilgileri edinmeli, hem vatandaşlık değerlerine yüksek düzeyde ilgi göstermeli hem de bilgilerini ve ilgilerini davranışa dönüştürebilmelidir. Yani bilgi, tutum ve davranış aynı paralelde ve yüksek düzeyde olmalıdır.

5.1.2. Nitel Bulgulara İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın nitel bulgularına ilişkin sonuçlar, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ve öğretim elemanlarının öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşmasına yönelik görüşlerini almak amacıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın nitel bulgularına ilişkin sonuçları şu şekildedir:

Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilerde vatandaşlık bilinci kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri genel olarak üç tema altında toplanmıştır. Bunlar, Sosyal Bilgiler programı, ders kitabı ve akademik kaygıdır. Öğretmenler genel olarak Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf programı içerisinde vatandaşlık bilincine ilişkin değerlerin ve kazanımların olduğunu ancak bunların yeterli seviyede olmadığını ve konular arasına serpiştirildiğini söylemişlerdir. Ayrıca programın ders kitabına yansımaları konusunda da öğretmenler ders kitabını yetersiz görmüşlerdir. Özellikle kitaplarda yer alan vatandaşlık konularının soyut kalması ve günlük hayat ile yeterince ilişkilendirilmemesi öğretmenler tarafından vurgulanmıştır.

Diğer taraftan bazı çalışmalarda öğretmenlerin bir bölümü ise ders kitaplarının programı yansıttığı konusunda görüş bildirmişlerdir (Öcal ve Yiğittir, 2007: 60). Gömleksiz ve Cüro (2011: 123) yaptıkları çalışmada Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının kültürel değerlere ilişkin olumlu tutum geliştirmede etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Katılımcılar tarafından özellikle sınav sisteminin (SBS) vatandaşlık eğitimi açısından büyük bir engel olduğu görüşü dile getirilmiştir. Veliler ve okul yönetiminin öğretmenlere öğrencilerin netlerini yükseltmeleri konusunda baskı yapıldığı da ifade edilmiştir. Öğretmenler iyi vatandaş yetiştirmekten ziyade çok net yapan vatandaş yetiştirdiklerine vurgu yapmışlardır. Ayrıca akademik başarı ile öğrencilerin iyi vatandaş olmaları arasında bir bağlantı olmadığı tespitinde bulunmuşlardır.

İyi vatandaş yetiştirme sürecinde ailelerin önemine ilişkin öğretmen görüşleri de genel olarak ailelerin yapısı etrafında toplanmıştır. Bütün öğretmenler vatandaşlık eğitimi sürecinde ailenin okuldan daha önemli olduğu konusunda hem fikir görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar ailelerin eğitim ve sosyo-ekonomik seviyelerinin önemli olduğunu ayrıca bunlarla beraber ailelerin vatandaşlık değerine olan ilgilerinin, aile yapısının da önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun da nedenini öğrencilerin ilk eğitimi ailelerinde almalarına, onlarla çok zaman geçirmelerine ve okulda verilen değerlerin aileler tarafından pekiştirilip pekiştirilmemesine bağlanmaktadır. Öğrencilerin ev ortamında var olan değerleri daha çok benimsedikleri belirtilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin bazıları da ailelerde var olan geçim derdinin çocukların eğitimlerine yansıdığı tespitinde bulunmuşlardır. Öcal (2011: 146) yaptığı çalışmada

açlık sınırının altında yaşayan bireylerin vatandaşlık ile ilgili kavramları ve değerleri içselleştirmesinin rasyonel bir yaklaşım olmayacağı sonucuna ulaşmıştır. Güven, Tertemiz ve Bulut (2009) da vatandaşlık bilincinin oluşmasında elde ettikleri bulgulara dayanarak aile ve okulun en önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin vatandaşlık ve insan hakları tutumlarına ilişkin öğretmen görüşleri de öğrencilerin ilgisi ve bilginin davranışa dönüşmesi olmak üzere iki kategori de toplanmıştır. Öğretmenlerin çoğunluğu Sosyal Bilgiler dersi içerisinde geçen vatandaşlık ve insan hakları konularına öğrencilerin büyük ilgi gösterdiklerini, özellikle konuların günlük hayattan seçilmesi durumunda ilgilerinin çok daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlerden bazıları ise öğrencilerin ilgilerinin öğretmenden, ders kitabından veya öğretmenin kullandığı öğretim yöntemlerinden dolayı farklılık gösterdiği tespitinde bulunmuşlardır. Özellikle kullanılan farklı öğretim yöntemlerini öğrencilerin büyük ilgi ile takip ettiği, öğretmenin öğrencilere olan olumlu tutumunun da öğrencilerin bu konulara ilişkin ilgilerini yükselttiğini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin tamamı öğrencilerin bilgilerini davranışa geçirmeleri konusunda sıkıntılar olduğunu belirtmişlerdir. Bunun da nedenini öğretmenler davranışların aile, okul ve sosyal çevre tarafından yeteri kadar ödüllendirilmemesine, ders saatinin yeterli olmamasına ve bilginin davranışa kısa sürede geçmemesine bağlamaktadırlar. Öğretmenlerin bir kısmı ise öğrencilerin özellikle tüketici haklarını kullanma konusunda hem yeni bilgiler elde etmeye istekli olduklarını, hem de tüketici haklarını çarşıda, markette kullandıkları yönünde görüş bildirmişlerdir.

Sosyal Bilgiler dersinde öğretmenlerin yaptıkları sınıf içi ve dışı etkinliklere ilişkin öğretmen görüşleri ise sınıf içi etkinlikler ve sınıf dışı etkinlikler olmak üzere iki kategoride toplanmıştır. Öğretmenlerin bir kısmı sınıf içerisinde drama, örnek olay yöntemi ve tartışma yöntemini sıklıkla kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bir bölümü de özellikle sınav kaygısından dolayı dersleri sınavda çıkacak konulara göre ayarladıklarını belirtmişlerdir. Ancak öğretmenler kendi ifadeleri ile sınıf dışı etkinlikler için kendilerini yetersiz gördüklerini belirtmişlerdir. Sınıf dışı yapılan etkinliklerin daha çok sosyal kulüplerde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Ersoy (2007) öğretmenlerle yaptığı çalışmada öğretmenlerin sınıf içerisinde en çok drama etkinliklerine yer verdiklerini en az ise gezi etkinliklerinden yararlandıkları sonucu bu araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Bunlarla beraber öğretmenlere “Görev yaptığınız okullarda Milli Eğitim Müdürlüğü, okul idaresi veya sizin yaptığınız vatandaşlık bilinci geliştirmeye yönelik etkinlik veya proje çalışmanız var mı?” yönelik soruya öğretmenlerin tamamı okul idaresi veya Milli Eğitim bünyesinde proje çalışmalarının olduğunu; ancak vatandaşlık eğitimine ilişkin böyle bir proje duymadıklarını ve görmediklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda sadece okulda ve sınıf içinde vatandaşlık eğitimi vermek, belirlenen vatandaşlık bilinci hedeflerine ulaşılması açısından yetersiz kalacağı şeklinde değerlendirilmektedir.

Öğretmenlerin öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşmasına ilişkin önerileri de genel olarak okul ve aile olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Okula yönelik yapılan önerilerde özellikle Sosyal Bilgiler dersi programında yeni bir yapılandırmaya gidilmesi, tarih ve coğrafya konularının ağırlığının düşürülmesi ve bunların yerine gündelik yaşamı ilgilendiren konulara daha çok yer verilmesi, sınav sisteminin kaldırılması, vatandaşlık konularının dağınık verilmemesi gibi öneriler yer almaktadır. Aile başlığı altında ise özellikle ailelerin vatandaşlık bilinci konusunda yetersiz kaldığı öğretmenler tarafından vurgulanmış ve öğretmenlerin tamamı iyi vatandaş yetiştirmenin aileleri eğitmekten geçtiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla katılımcılar ailelerin eğitilmesi konusunda özellikle devlet eliyle yapılacak olan eğitimler konusunda önerilerde bulunmuşlardır.

5.1.3. Nicel ve Nitel Bulgulara ilişkin Sonuçların Karşılaştırılması

Araştırmanın ilk aşaması olan ve nicel verilerin toplandığı kısımda öğrencilerin vatandaşlık bilinci boyutlarına göre verdiği cevaplar sonucunda öğrencilerin bilgilerinin orta düzeyde, duyuşsal eğilimlerinin ve davranışlarının ise yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum öğretmenler ile paylaşıldığında öğretmenlerin görüşü ise öğrencilerin duyuşsal eğilimlerinin yüksek olduğu ancak bilgileri davranışa geçirme konusunda sıkıntılar olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda öğrencilerin vatandaşlık bilinci duyuşsal eğilimler ölçeğine verdikleri cevapların yüksek olması ile öğretmenlerin sınıf içerisinde yaptıkları gözlemlere dayanarak duyuşsal eğilimlerinin yüksek olması sonuçları benzerlik gösterirken; öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin karşılaştıkları olaylarda davranış eğilimleri yüksek düzeyde çıkarken öğretmenler ise

öğrencilerin davranışlarının düşük olduğunu vurgulamışlardır. Bu anlamda öğretmenler ile öğrencilerin cevapları birbirine terstir; ancak katılımcılar genel olarak öğrencilerin tüketici haklarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerde tüketici haklarını kullanmaya ilişkin yüksek düzeyde cevap vermişlerdir. Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranış eğilimlerinin öğretmenler tarafından pek gerçeği yansıtmadığı şeklinde değerlendirilmiştir. Çünkü bu değerlerin çoğu evrensel değerlerdir. Dolayısıyla öğrencilerin verdiği cevaplar, yani bu değerleri kâğıt üzerinde gösterebileceklerini belirtmiş olmaları, onların eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermekle birlikte katılımcıların görüşleri doğrultusunda davranış açısından çeşitli sıkıntılar olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin davranışları ise anne ve baba eğitim durumu anne mesleği ve ailenin aylık gelir durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşma göstermezken, baba mesleğine göre anlamlı farklılaşma görülmektedir. Öğretmenler genel olarak ise öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşumunda ailenin gelir durumu, eğitim ve sosyo-kültürel seviyenin önemli olduğunu, ayrıca ailelerin çocukları ile olan ilgisini ve bu değerlere verdikleri kıymete göre değiştiği şeklinde olmuştur. Bu anlamda bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanda öğrencilerin verdikleri cevaplar ile öğretmenlerin verdikleri cevapların birbirine benzer yönleri bulunmaktadır.

Vatandaşlık bilincini oluşturan boyutlar arasındaki ilişki bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanda orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir benzerlik göstermiştir. Öğretmenler ise öğrencilerde yeterli bilgi ve duyuşsal eğilim olsa da bunların davranışa dönüşmeleri konusunda eksiklikler olduğunu belirtmişlerdir. Bu hususta araştırmanın nicel ve nitel bulgularına ilişkin sonuçlar davranış boyutunda zıtlıklar göstermektedir.

5.2. Öneriler

Araştırma sonuçlarına dayanarak öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşumuna katkısı olacağı düşünülen şu somut ve uygulanabilir önerilerde bulunulabilir:

1. Temel eğitimde Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarında geçen "iyi vatandaş yetiştirme" konusunda en önemli görev Sosyal Bilgiler dersine düşmektedir. Dolayısıyla da öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşturmaya ilişkin ilk çalışmalar

Sosyal Bilgiler programı içerisinde yapılmalıdır. Bu bağlamda araştırma sonuçları içerisinde öğretmenlerin de önerileri dikkate alınarak Sosyal Bilgiler dersi baştan sona iyi vatandaş yetiştirmek üzere tasarlanmalıdır. Sosyal Bilgiler programı içerisinde bir revize yapılmalı, vatandaşlık ve insan haklarına ilişkin konular, üniteler içerisine serpiştirilmeden müstakil bir ünite oluşturularak ve diğer disiplinlerden de bu alanda yardım alınarak hazırlanmalıdır.

2. Okullarda Sosyal Bilgiler dersi içerisinde insan hakları ve sorumluluklarının neler olduğu ve bunların neden önemli olduğu konusunda daha detaylı durulması vatandaşlık bilincinin temelini oluşturan haklar ve sorumlulukların kazanılması açısından önemli kabul edilmektedir. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler programında ve ders kitaplarında haklar ve sorumlulukların önemine ilişkin etkinliklere daha çok yer verilmelidir. Özellikle bu etkinliklerde öğrencilerin yaş seviyeleri dikkate alınmalı ve daha çok hayata geçirebilecekleri haklara yer verilmelidir. Bunlara tüketici hakları, düşünce ve ifade özgürlüğü örnek verilebilir.
3. Vatandaşlık ve insan hakları konusunda sadece ezbere dayanan bilgiler vermek öğrencilerde istenen vatandaşlık bilincini oluşturmakta yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler dersi kapsamında bu konular, analiz, sentez ve değerlendirme basamağına göre hazırlanarak sunulmalıdır. Böylece öğrenciler bu konuları içselleştirme fırsatı yakalayabilirler.
4. Demokrasi sadece seçimlerle ilgili bir kavram olarak düşünülmemelidir. Günümüzde demokrasi daha çok bir yaşam tarzı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla okullarda yapılan etkinliklerde demokratik değerlere vurgu yapılmalı ve verilen örnekler seçimlerle sınırlı kalmamalıdır. Örneğin okul içerisinde tüm öğrencilerin eşit imkânlarla sahip olması, öğrencilerin görüşlerine önem verilmesi konuları muhakkak demokrasi kavramı ile ilişkilendirilerek ve vurgulanarak verilmelidir.
5. Vatandaşlık bilinci açısından en önemli kavramlardan biri de iletişimdir. Öğrenciler hayatın pek çok yerinde örneğin, alışverişte, kamu kurumlarında, okullarda ve ailelerinde insanlarla iletişim kurmaktadır. Dolayısıyla insanlar arası iletişim büyük önem taşımaktadır. Bu sebeptendir ki Sosyal Bilgiler

dersinde insanlar arası iletişim konusunda iletişimi olumlu ve olumsuz etkileyen konulara örnekleriyle beraber daha çok yer verilmeli ve iletişimin günlük yaşamda ve insanlar arası ilişkilerde önemi üzerine etkinliklere yer verilmelidir.

6. Sosyal Bilgiler dersi içerisinde “İyi vatandaş” kavramı üzerinde sıklıkla durulmalı ve iyi vatandaşın hangi özelliklere sahip olması gerektiği konusunda etkinliklere yer verilmelidir. Böylece öğrenciler kendilerinden somut olarak neler beklendiği konusunda fikir sahibi olacaklar ve zihinlerinde iyi vatandaş kavramı belirgin bir konuma gelecektir.
7. Vatandaşlık bilinci içerisinde toplumsal duyarlılık aynı zamanda insanların bir doğal çevrede yaşadıkları düşünülürse doğal çevreye duyarlı olmak ve doğal kaynakları israf etmeden kullanmakla da ilgilidir. Dolayısıyla öğrencilerin en yakından başlayarak doğal kaynakların kullanımı konusunda çeşitli eğitim seminerleri düzenlenebilir.
8. Sanatçı ve yazarların büyük emeklerle oluşturdukları albümler ve kitaplar haksız bir şekilde korsan olarak sokaklarda satılmaktadır. Bu durum telif hakları açısından olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Öğrencilere bu anlamda emeğe saygı konusunda özellikle korsan yayın almamaları için gerekli eğitim seminerleri verilmelidir. Ayrıca derslere sanatçı veya yazarlar çağırıp, bir sanatçının bir ürün çıkartırken neler yaşadığı, o ürün satılırken kimlerin kazançlı olduğu ve devlete verilen vergiler konusuna vurgu yapıp, korsan yayınlar ile karşılaştırma yapılarak öğrenciler aydınlatılabilir.
9. Okullarda hak arama konusunda öğrenciler cesaretlendirilmelidir. Bu görev de daha çok öğretmenlere ve okul idaresine düşmektedir. Dolayısıyla öğretmenler ve okul idaresi bu konuda daha özverili olmalıdır.
10. Programlar derslerin anayasası gibidir; ancak programlar ne kadar mükemmel olursa olsun eğer bu programlar ders kitaplarına yansımıyorsa, belirlenen hedeflere ulaşılması konusunda engellerle karşılaşılacağı muhakkaktır. Çünkü öğretmenler ve öğrenciler dersleri ders kitaplarından takip etmektedir. Dolayısıyla da ders kitabı, Sosyal Bilgiler programında geçen vatandaşlık bilinci

konularını tam karşılayacak şekilde hazırlanmalıdır. Bununla beraber çalışma kitapları amacına uygun şekilde, ders içeriklerine uygun ve öğrencinin ilgisini çekecek şekilde oluşturulmalıdır. 2005 yılından itibaren öğretmenlere kolaylık olsun diye hazırlanan öğretmen kılavuz kitaplarının ise hali hazırdaki duruma göre yetersiz olduğu görülmektedir. Öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmenlere "Şunu okut, şurada şu soruyu sor" şeklindeki yönlendirmenin ötesinde, gerçekten öğretmenlere vatandaşlık eğitimi kapsamında rehberlik edecek şekilde ve etkinlik örnekleri ile zenginleştirilerek tasarlanmalıdır.

11. Günümüzde artık bilgiye ulaşmak oldukça kolaylaşmıştır. Öğrencilerin topluma uyum sağlayabilmeleri, toplum içerisindeki yerlerini alabilmeleri ve yeteneklerine uygun şekilde toplumlarına hizmet edebilmeleri için Sosyal Bilgiler dersi konularında güncel konulara ağırlık verilmelidir. Özellikle Sosyal Bilgiler dersi içerisinde öğrencilerin günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri vatandaşlık ve insan hakları konularına daha çok yer verilmelidir. Böylece öğrenciler günlük yaşamdan kopuk değil; bizzat etkin ve üretken vatandaşlar olarak yetişme şansı yakalayacak ve iyi vatandaş, iyi insan olarak yetişeceklerdir.
12. Öğrencilerde vatandaşlık bilincinin gelişebilmesi için bir şekilde ortaokuldan liselere geçişte sınav faktörünün etkisi azaltılmalıdır. Zira öğretmenler ve aileler sınava yoğunlaştıkları için, öğrencilerin edindikleri bilgiler de daha çok sınavlarda çıkacak konularla sınırlı kalmaktadır. Sınıfını geçen, SBS'yi kazanan öğrencinin iyi insan, iyi vatandaş olduğu iddia edilemez. Bu, sınavlarda sorulacak kapsam içerisine vatandaşlık konuları dâhil edilerek vatandaşlık eğitimine verilen önem biraz olsun artırılabilir.
13. İyi vatandaş olmak için sadece bilgi yeterli değildir. Öğrencilerde duyuşsal gelişimin sağlanması ve vatandaşlık değerlerinin davranışa dönüşebilmesi de büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda özellikle Sosyal Bilgiler programı kapsamında vatandaşlık bilincine ilişkin duyuşsal ve davranışsal temalara da yer verilmelidir.

14. Pek çok okul, çeşitli programlar kapsamında projeler üretmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı ve okul idareleri okul, şehir veya ülke genelinde öğrencilerin iyi vatandaş olabilmeleri için çeşitli projeler ve etkinlikler düzenlenmesine teşvikte bulunabilir. Sadece ders içerisinde birkaç hafta da bir saat ders işlemekle iyi vatandaş yetiştirilemeyeceği düşünülmektedir. Dolayısıyla iyi vatandaş yetiştirmeye yönelik yarışmalar ve projelere ağırlık verilmesi önerilmektedir.
15. Öğretmenlerden öğrencilerin iyi vatandaş olarak yetişebilmeleri için biraz daha özveri beklenmektedir. Özellikle öğrencilere verilmek istenen vatandaşlık değerlerini öğretmenlerin uygulayarak onlara örneklik etmesi ve gerek ders içinde gerekse ders dışında bu değerleri somutlaştırarak sunmaları önerilmektedir. Öğretmenler özellikle ders dışı etkinliklere de daha çok ağırlık vermelidir. Zira sadece derste öğrencilere vatandaşlık bilinci verilmesi zor görünmektedir. Okulda ders dışında öğrencilerin toplu katılacağı eğitim seminerleri verilebilir.
16. Öğrencilerin iyi vatandaş olarak yetişebilmeleri sürecinde sadece dersi, öğretmeni ve okulu suçlamak ve onlarda eksik aramak sorunu ortadan kaldırmadığı gibi problemi giderek büyütebilir. Eğitimde istenilen hedeflere ulaşabilmek için okul ve aile işbirliğine büyük önem verilmeli ve bu anlamda aile de eğitim sürecinin içerisine aktif olarak katılmalıdır. Bu bağlamda görev okul idarelerine ve öğretmenlere düşmektedir. Ailelerle sadece veli toplantılarında değil; düzenlenen çeşitli sosyal faaliyetlerde ve eğitim seminerlerinde bir araya gelinerek görüş alışverişinde bulunulmalı ve aileler bu istikamette yönlendirilmelidir. Özellikle vatandaşlık değerlerinin öğrencilerin kişilik gelişimi açısından önemi gibi konular hakkında ailelere seminerler verilebilir.
17. Günümüzde aile eğitimi konusunda alanında pek çok uzman ve kitap bulunmaktadır. Burada aileler kendileri okusunlar ve yardım alsınlar gibi bir tutum doğru değildir. Ancak, bunlar ailelerin kendi inisiyatifine bırakılmadan bizzat devlet tarafından organize edilen eğitimlerle ailelere ulaştırılmalı ve aile eğitimine azami derecede önem vermek gerekmektedir. Sadece okulda yapılan etkinlikler yeterli görülmemelidir. Aileler bu etkinliklere katılır ve öğrenciyi

desteklerse öğrencilerde vatandaşlık bilinci daha çabuk oluşacak, toplumda huzur da daha kolay inşa edilecektir. Bu sebeple aile ve okul etkileşimine önem verilmelidir.

18. Bu çalışma da dâhil pek çok çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha başarılı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin cinsiyetlerine göre çıkan bu farklılığı araştırmak için derinlemesine bir araştırma yapılmalıdır.
19. Son önerimiz ise Milli Eğitim Müdürlüğü ve okul idaresinedir. Öğretmenlere bir baskı yapılacaksa bu, sınav başarısı için değil; iyi vatandaş yetiştirme konusunda olmalıdır. Dolayısıyla Milli Eğitim Bakanlığı'ndan beklenen, öğretmenlere ve okul idaresine iyi vatandaş yetiştirmek konusunda projelerle destek olmasıdır.

KAYNAKÇA

Adeyemi, M. B. Boikhutso, K. and Moffat, P. (2003). Teaching and Learning of Citizenship Education at Junior Secondary Level in Botswana. *Pastoral Care Education*, 21(2), 35-40.

Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniveristesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akbaş, O. (2008). Sosyal Bilgilerde Değerler ve Öğretimi. B. Tay ve A. Öcal. (Editörler) *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Akbaşlı, S. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi. R. Turan. A. M. Sünbül ve H. Akdağ. (Editörler) *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Akdeniz, S. (1982). *Toplumumuz ve Eğitimimiz*. İstanbul: İstanbul Matbaası.

Aktaş, N. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Programında Verilen Değerleri Edinme Düzeyleri (Erzincan Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Alazzi, K. (2012). Students Perceptions of Good Citizenship: A Study of Middle and High School Students in Jordan. *European Journal of Social Sciences*. Vol.31 No.2 (2012), pp. 223-230.

Altunya, N. (2003). *Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.

Arrowood Schultheis, C. M. (2011). Citizenship Knowledge And Perceptions Of Exiting Middle School Students. Unpublished master's thesis, The Faculty of the College of Education Ohio University, Ohio.

Avcı, N. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Bacanlı H. (1999). *Duyuşsal Davranış Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Barr, R. Barth, J. L. and Shermis, S. S. (1978). *The Nature of Social Studies*. California: ETC Publications.
- Barth, J. ve Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: YÖK Yayınları.
- Baştürk, R. (2010). *Nonparametrik İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bilgili, A. S. (2010). Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler. A.S. Bilgili. (Editör). *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Bilgiseven, A.K. (1992). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- Bozkurt, V. (2010). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. (5. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Branson, M. S. (1998). *The Role of Civic Education*. 10.05.2012 tarihinde http://www.civiced.org/papers/articles_role.html adresinden alınmıştır.
- Büyükkaragöz, S. ve Kesici, Ş. (1996). Öğretmenlerin Hoşgörü ve Demokratik Tutumları. *Eğitim Yönetimi*. Yıl 2, Sayı 3, Yaz 1996, s. 353-365.
- Büyüköztürk, Ş. Kılıç Çakmak, E. Akgün, Ö. E. Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi el Kitabı*. (12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Civek, B. D. (2008). *Yeni Sosyal Bilgiler 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Vatandaşlık Eğitimi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Cogan, J. J. and Derricott, R. (2000). *Citizenship For The 21. Century*. London: Kogan Page.

Creswell, J. W. (2003). *Research Design*. The USA: Sage Publication.

Creswell, J. W. and Clark, V. L. P. (2011). *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. The USA: Sage Publications.

Cüceloğlu, D. (2003). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çam, E. (1975). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Elektronik Ofset.

Çelik, H. (2008). Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Eğitiminde Önemli Adımlar. http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2008_1/2008_1_25.pdf adresinden 15.12.2012 tarihinde alınmıştır.

Çelik, H. (2009). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatandaşlık Eğitiminin Bugünkü Durumu ve Geleceğine İlişkin Görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Çelikkaya, T. (2011). Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Becerilerin Kazandırılma Düzeyi: Öğretmen görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Cilt:19. Eylül 2011, No:3, 969-990.

Çiftçi, A. (2008). *Vatandaşlık Bilgisi Demokrasi ve İnsan Hakları*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Çokluk, Ö. Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Çok Değişkenli İstatistik*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Daver, B. (1993). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Demirhan İşcan, C. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DeVellis, F. D. (2003). *Scale Development*. California: Sage Publications.

Dewey, J. (2008). *Okul ve Toplum*. (Çev: H. Avni Başman). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Doğan, İ. (2007). *Vatandaşlık ve İnsan Hakları*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Doğanay, A. (2004). Sosyal Bilgiler Öğretimi. C. Öztürk ve D. Dursun. (Editörler). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Dönmez, C. (2003). Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler. Cemalettin Ş. (Editör). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Dönmez, C. ve Yazıcı, K. (2008). T.C. *İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.

Duman, T. Yavuz, N. ve Karakaya, N. (2011). *İnsan Hakları ve Demokrasi (Vatandaşlık Bilgisi)*. (2. Baskı). Ankara: Data Yayınları.

Dursun, D. (2006). *Siyaset Bilimi*. (3. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Edwards, J. and Fogelman. K. (2000). Citizenship Education and Cultural Diversity. *Politics, Education and Citizenship*. M. Leicester, C. Modgil and S. Modgi. (Editors). London: Falmer Press.

Erden, M. (Tarihsiz). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Alkım Yayıncılık.

Ergün, M. (1994). *Eğitim Sosyolojisine Giriş*. (4. Baskı). Ankara: Ocak Yayınları.

Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Esen, H. (2011). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki İnsan Hakları ve Vatandaşlık Bilinci ile İlgili Konuların Öğretmen Görüşlerine Göre Belirlenmesi*. Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Foerster, Fr. W. (1993). *İyi İnsan İyi Vatandaş*. (Çev: Müşerref Hekimoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Garcia, J. and Michaelis, J. (2001). *Social Studies For Children*. USA: Allyn and Bacon.

Gömleksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, Yıl:2011.

Gömleksiz, M. N. ve Kan, A. Ü. (2008). Eğitim Fakültesi ve Tezsiz Yüksek Lisans Programlarına Kayıtlı Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumlarının Değerlendirilmesi: Fırat Üniversitesi Örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 178, Bahar/2008. s. 44-64.

Göz, L. (2010). *İlköğretimde Demokrasi ve Vatandaşlık*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Güler, N. (2011). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Gündüz, M. ve Gündüz, F. (2002). *Yurttaşlık Bilinci*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Gürbüz, G. ve Gürbüz, S. (2011). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Demokrasi Unsurları İle İlgili Görüşleri: Bolu İli Gazipaşa İlköğretim Okulu Örneği. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*. Cilt: 3, Sayı: 12, Sonbahar 2011, s.17-30.

Güven, S. (2010). *İlköğretim Birinci Kademedeki Vatandaşlık eğitimi Üzerine Bir Durum Çalışması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Güven, S. Tertemiz, N. ve Bulut, P. (2009). Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimine Yönelik Öğretmen Görüşleri. <http://www.eab.org.tr/eab/oc/egtconf/pdfkitap/pdf/181.pdf> adresinden 05.02.2013 tarihinde alınmıştır.

Halstead, J. and M. Pike, M. A. (2006). *Citizenship and Moral Education*. New York: Routledge Taylor & Fransic Group.

Ichilov, O. (1998). *Citizenship and Citizenship Education In a Changing World*. London: The Woburn Pres.

Johnson, B. and Christensen, L. (2004). *Educational Research*. The USA: Pearson Education.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kalkınma Bakanlığı. (2013). İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması. <http://www.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC26F032470459B0B> adresinden 18.03.2013 tarihinde alınmıştır.

Kapani, M. (2004). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Karaduman, H. (2011). *6. Sınıf Sosyal Silgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Ortamdaki Tutumlarına Etkisi ve Öğrenme Öğretme Sürecine Yansımaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karaman Kepenekçi, Y. (2008). *İnsan Hakları ve Vatandaşlık*. Ankara: Ekinoks Yayınevi.

Kerr, D. (1999). *Citizenship Education: an International Comparison*. 15.07.2012 tarihinde http://www.inca.org.uk/pdf/citizenship_no_intro.pdf adresinden alınmıştır.

Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişimin, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması*.

Yayınlanmamış Doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kıncal, R. (2007). *Vatandaşlık Bilgisi*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.

Kuş, Z. (2012). *İlköğretim Öğrencilerinin Demokrasi Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Levin Goldberg, J. (2008). *The Impact of a Human Rights Education on Student Attitudes and Behaviors*. Unpublished Doctoral Dissertation, Northcentral University, Arizona.

Logan, H. H. (2008). *Conceptions of Citizenship Education in Preservice Elementary Social Studies Education*. Unpublished Doctoral Dissertation. University of Kansas, Kansas.

Logan, H. H. (2011). Perceptions of Citizenship in Preservice Elementary Social Studies Education. *Journal of Peace Education and Social Justice*. Volume 5, Number 2, (2011). 150-178.

McCovan, T. (2009). *Rethinking Citizenship Education*. London: Continuum International Publishing Group.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). Milli Eğitim İstatistikleri-Örgün Eğitim.

Nas, R. (2003). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (2. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.

NCSS (2011). *Creating Effective Citizens*. National Council for the Social Studies. <http://www.ncss.org/positions/effectivecitizens> adresinden 21.12.2011 tarihinde alınmıştır.

Nomer, E. (2010). *Türk Vatandaşlık Hukuku*. (18. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.

O'brien, J. L. and Smith J. M. (2011). Elementary Education Students' Perceptions of "Good" Citizenship. *Journal of Social Studies Education Research*. 2011, 2(1), pp. 21-36.

Öcal, A. ve Yiğittir, S. (2007). İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Kırıkkale Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1*, s. 51-61.

Öcal, A. (2011). İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Vatandaşlık Hakları Konusundaki Görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, 2011 Sayı 35*, s. 134-149.

Özdemir Özden, D. (2011). *İlköğretim Okullarında Çevresel Vatandaşlık Eğitimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özmen, C. (2011). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Vatandaşlık Aktarımı Yaklaşımına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8. Yıl: 2011 Sayı: 15*, s. 435-455.

Öztürk, H. (1993). *Eğitim Sosyolojisi*. (8. Baskı). Ankara: Hatiboğlu Yayınları.

Öztürk, C. (2009). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış. Cemil Ö. (Editör). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Preston, R.C. and Herman, W. L. (1974). *Teaching Social Studies In The Elementary Scholl*. Usa: Holt, Rinehart And Winston, Inc.

Ragan, W. B. and McAulay, J. D. (1964). *Social Studies for Today's Children*. New York: Meredith Publishing Company.

Ross, E.W. (2006). *The Social Studies Curriculum*. New York: State University of New York Press.

Russel, B. (1976). *Eğitim ve Toplum Düzeni*. (Çev: Nail Bezel) İstanbul: Varlık Yayınevi.

Sabancı, O. (2008). *İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Vatandaşlık Konularıyla İlgili Kavramsal Anlamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Safran, M. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. B. Tay ve A. Öcal. (Editörler.) *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Sağlam, H. İ. (2000). Sosyal Bilgiler Dersinin Demokratik Tutum Geliştirmedeki Rolü. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/146/saglam.htm adresinden 01.05.2013 tarihinde alınmıştır.

Sağlam, H.İ. (2011). Öğretmen Adaylarının Etkili Vatandaşlık Yeterlik Düzeyleri, *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Cilt:19, Ocak 2011, No:1. s. 39-50.

Sarı, M. ve Sadık, F. (2011) Öğretmen Adaylarının Demokrasi Algıları (Çukurova Üniversitesi Örneği). *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2. s. 67-82.

Savage, T.V. and Armstrong, D. G. (2000) *Effective Teaching In Elementary Social Studies*. The USA: The Prentice Hall.

Schugurensky, D. (2010). Citizenship and Immigrant Education. Kjell R. (Editor). *Adult Learning and Education*. USA: Elsevier Academic Press.

Sigauke, A. T. (2012). Young People, Citizenship and Citizenship Education in Zimbabwe. *International Journal of Educational Development*. 32 (2012), p.p. 214–223.

Sönmez, Ö. F. Kaymakçı, S. ve Merey, Z. (2010). 1998 ve 2006 Sosyal Bilgiler Lisans Programlarına Göre Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Vatandaşlık Bilgisi Öğretiminde Kullanılan Bazı Kavramları Anlama Düzeyi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 1, 2010. s. 126-138.

Sunal, C.S. and Haas, M. A. (2010). *Social Studies For The Elementary And Middle Grades*. (Second Edition). The USA: Pearson Education.

Şahbudak, E. (2010). *Yurttaşlık Bilinci: Cumhuriyet Üniversitesi Öğretim Üyeleri Örneğinde*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Şimşek, N. (2011). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilerin Demokratik Kazanımlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, sayı 190, s. 188-202.

Talim ve Terbiye Kurul Başkanlığı. (2012). *İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Kılavuz Kitabı*. <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> adresinden 15.10.2012 tarihinde alınmıştır

Tan, Ş. (2005). *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*. (7. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Türk Dil Kurumu. (2012). <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden 18.06.2012 tarihinde alınmıştır.

Thianthai, C. (2012). Perceptions of Democracy among Thai Adolescents. <http://www.southeastasianstudies.uni-freiburg.de/Content/files/occasional-paper-series/op9-chulanee-feb2012.pdf> adresinden 05.02.2013 tarihinde alınmıştır.

Turgut, M. F. ve Baykul, Y. (2011). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. (3. Baskı). Ankara Pegem Akademi Yayınları.

Turner, T. N. (2004). *Essential of Elementary Social Studies*. Boston: Pearson Education, Inc.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2013). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. 18.03.2013 tarihinde http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf adresinden alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). 06.11.2012 tarihinde <http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=164> adresinden alınmıştır.

Ulusoy, K. (2007). *Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Üstel, F. (2009). *Makbul Vatandaşın Peşinde*. (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Williams, M. and Humphrys, G. (2003). Introduction. *Citizenship Education and Lifelong Learning*. M. Williams and G. Humphrys. (Editors). New York: Nova Science Publishers.

Yazıcı, S. ve Yazıcı, F. (2010). Yurtseverlik Eğitimi: Tarih ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Algı, Tutum ve Eğitimsel Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 3/10. s.649-660.

Yeşil, R. (2002). *Okul ve Ailede Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yeşilyaprak, B. (2005). *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*. (11. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (7. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, D. (2002). *Vatandaşlık Bilgisi*. (2. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.

Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2011). Lise Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerler Eğitimi Konusundaki Görüşleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20): s. 117-124.

Yücel, H. A. (1978). *İyi İnsan İyi Vatandaş*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EK-1 İzin Belgesi

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
 Temel Eğitim Genel Müdürlüğü

Sayı : B.08.0.TEG.0.05/605/110505

09/10/2012

Konu: Deniz TOLGA'nın Araştırma İzni Hakkında

GAZİ ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜNE

İlgi: 24.09. 2012 tarihli ve 7116 sayılı yazı.

İlgi yazı ile Genel Müdürlüğümüze sunulan Deniz TOLGA tarafından yürütülecek olan "Sosyal Bilgiler Eğitiminin Vatandaşlık Bilincine Etkisinin Belirlenmesi" konulu doktora tezi araştırma önerisi incelenmiş olup, söz konusu araştırmanın yapılması Genel Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Funda KOCABIYIK
 Bakan a.
 Genel Müdür

EK-2 Araştırma Kapsamı İçin Uzman Görüşü

Değerli Öğretim Üyesi,

“8. Sınıf Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilinci Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi” isimli doktora çalışması için uzman görüşüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Aşağıda İlköğretim 6. ve 7. Sosyal Bilgiler dersine ait kazanımlar, değerler verilmiştir. Size göre bu kazanımlardan ve değerlerden hangileri vatandaşlık bilincine sahip ilköğretim öğrencilerinde olması gereken özellikler arasındadır? Lütfen kutuları (X) işaretleyiniz. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Kazanımlar	İlgili	Kısmen İlgili	İlgili Değil
1. Yakın çevresindeki bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu fark eder.			
2. Olgu ve görüşü ayırt eder			
3. Bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak araştırma yapar.			
4. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.			
5. Sosyal bilgilerin, Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak gelişimine katkısını fark eder.			
6. Atatürk’ün ülkemizde sosyal bilimlerin geliştirilmesi için yaptığı uygulamalara örnekler verir.			
7. Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirerek, bunların ülke ekonomisindeki yerini ve önemini değerlendirir.			
8. Türkiye’nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak, yatırım ve pazarlama proje önerileri tasarlar.			
9. Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur.			
10. Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin insan yaşamına			

etkilerini tartışır.			
11. Nitelikli insan gücünün Türkiye ekonomisinin gelişmesindeki rolünü değerlendirir.			
12. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği eğitim, beceri ve kişilik özelliklerini araştırır.			
13. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.			
14. Değişik dönem ve kültürlerde demokratik yönetim anlayışının tarihsel gelişimini tartışır.			
15. Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur.			
16. Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder.			
17. Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar.			
18. Sosyal bilimlerdeki çalışma ve bulgulardan hareketle sosyal bilimlerin toplum hayatına etkisine örnekler verir.			
19. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin yaratıcı fikirler ileri sürer.			
20. Tıp alanındaki buluş ve gelişmelerle insan hayatı ve toplumsal dayanışma arasındaki ilişkiyi fark eder.			
21. Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur.			
22. Uygulama ve eserlerinden yola çıkarak Atatürk'ün akılcılığa ve bilime verdiği önemi fark eder.			
23. İletişimi, olumlu olumsuz etkileyen tutum ve davranışları fark ederek kendi tutum ve davranışlarıyla karşılaştırır.			
24. İnsanlar arasında kurulan olumlu ilişkilerde iletişimin önemini fark eder.			
25. Doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder.			
26. Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu			

konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir.			
27. Yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklar.			
28. Tarihsel süreçte düşüncüyü ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir.			
29. Eğitimin meslek edindirme hedefini kavrayarak ilgi ve yetenekleri doğrultusunda mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.			
30. Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği fark eder.			
31. Anayasamızın 2. maddesinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin nitelikleriyle ilgili uygulamalara toplum hayatından örnekler verir.			
32. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin yönetim yapısını; yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder.			
33. Siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın ve bireylerin gündemi ve yönetimin karar alma süreçlerini ne şekilde etkilediğini örnekler üzerinden tartışır.			
34. İçinde bulunduğu eğitsel ve sosyal faaliyetlerde işleyen süreçleri demokrasinin ilkeleri açısından analiz eder.			
35. Küresel sorunların çözümlerinin yaşama geçirilmesinde kişisel sorumluluğunu fark eder.			
36. Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihî çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır.			

6. Sınıf

Üniteler	Doğrudan Verilecek Değer	İlgili	Kısmen İlgili	İlgili Değil
1. Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Bilimsellik			
2. Yeryüzünde Yaşam	Doğal çevreye duyarlılık			
3. İpek yolu'nda Türkler	Kültürel mirasa duyarlılık			
4. Ülkemizin Kaynakları	Sorumluluk			
5. Ülkemiz ve Dünya	Yardımseverlik			
6. Demokrasinin Serüveni	Hak ve özgürlüklere saygı			
7. Elektronik yüzyıl	Çalışkanlık			

7. Sınıf

Üniteler	Doğrudan Verilecek Değer	İlgili	Kısmen İlgili	İlgili Değil
1. İletişim ve İnsan İlişkileri	Farklılıklara saygı			
2. Ülkemizde Nüfus	Vatanseverlik			
3. Türk Tarihi'nde Yolculuk	Estetik			
4. Ekonomi ve Sosyal Hayat	Dürüstlük			
5. Zaman İçinde Bilim	Bilimsellik			
6. Yaşayan Demokrasi	Adil olma			
7. Ülkeler Arası Köprüler	Barış			

Ek-3 Vatandaşlık Bilinci Ölçeği

VATANDAŞLIK BİLİNCİ ÖLÇEĞİ

Değerli öğrenciler;

Bu araştırma, sizlerin “Vatandaşlık Bilinci” ile ilgili sahip olduğunuz bilgi, tutum ve davranışları belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. 4 bölümden oluşan bu ölçekte ilgili açıklamalar her bölümün başında yer almaktadır. **Lütfen her bir soruyu cevaplamaya çalışınız.** Sorulara vereceğiniz cevaplar, araştırma sonuçlarını doğrudan etkileyeceğinden cevaplarınız son derece önemlidir. Vereceğiniz cevaplar kimseyle paylaşılmayacak ve sadece araştırma için kullanılacaktır.

Yardımlarınızdan dolayı teşekkür ederim. (Çalışma sonuçları ile ilgili deniztonga@hotmail.com adresinden bilgi alabilirsiniz.)

Arş. Gör. Deniz TONGA

1. BÖLÜM
KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Cinsiyetiniz	Kız ( )	Erkek ( )
Babanızın öğrenim durumu	( ) Okuryazar değil ( ) Ortaokul mezunu ( ) Üniversite mezunu	( ) İlkokul mezunu ( ) Lise mezunu ( ) Lisansüstü (Yüksek lisans, Doktora)
Annenizin öğrenim durumu	( ) Okuryazar değil ( ) Ortaokul mezunu ( ) Üniversite mezunu	( ) İlkokul mezunu ( ) Lise mezunu ( ) Lisansüstü (Yüksek lisans, Doktora)
Babanızın mesleği	Memur( ) Esnaf ( ) Çiftçi ( ) Serbest Meslek ( ) İşçi ( ) Emekli ( ) İşsiz ( ) Diğer( )	
Annenizin mesleği	Ev hanımı ( ) İşçi ( ) Memur( ) Serbest Meslek( ) Esnaf ( ) Çiftçi ( ) Emekli ( ) Diğer ( )	
Ailenizin Aylık Toplam geliri	750 TL'den az ( ) 2501-4000 ( )	751-1500 ( ) 1501-2500 ( ) 4001 TL'den yukarı ( )

2. BÖLÜM

Değerli Öğrenciler;

Aşağıda vatandaşlık bilincine ilişkin görüşlerinizi değerlendirmek amacıyla sizlere çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu bölümde sizden istenen soruların karşılıklarına bildiklerinizi yazmanızdır.

Değerli Öğrenciler;

Aşağıda vatandaşlık bilincine ilişkin görüşlerinizi değerlendirmek amacıyla sizlere çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu bölümde sizden istenen soruların karşılıklarına bildiklerinizi yazmanızdır.

1. a) Sahip olduğum haklar ve

özgürlükler: _____

---

b) İnsanların sahip oldukları haklar, sorumluluklar ve özgürlüklerin önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

---

d) İnsan hak ve özgürlüklerini garanti altına alan ulusal ve uluslararası belgelere örnekler neler olabilir?

---

2. Krallıkla yönetilen bir ülke ile demokrasi ile yönetilen bir ülke arasında ne gibi farklılıklar vardır?

3.İnsanlar arası iletişimde, iletişimi olumsuz etkileyen davranışlara neleri örnek verebilirsiniz?

4.Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

5.“Demokrasi ve Okul” isimli bir panele konuşmacı olarak davet edildiniz. Söz sırası size geldiğinde okulunuzda demokrasi ile ilgili hangi faaliyetleri örnek verebilirsiniz?

---

6. Vergi vermek gerekli midir? Nedenleriyle anlatır mısınız?

---

7. Öğretmeniniz sizden iyi bir vatandaşın özelliklerini tarif etmenizi isteseydi, iyi bir vatandaşta bulunması gereken özellikler hakkında neler söylediniz?

---

3. BÖLÜM

Değerli Öğrenciler;

Vatandaşlık bilincine ilişkin tutumlarınızı belirlemek amacıyla aşağıda size 25 tane cümle verilmiştir. **Cümlelerin doğru bir cevabı yoktur, önemli olan ifadelere gerçek duygu ve düşüncelerinizi yansıtan cevaplar vermenizdir.** Eğer cümle tam olarak sizin görüşünüzü ifade etmiyorsa “**Katılmıyorum**”, cümle sizin görüşünüzü biraz içeriyorsa “**Kısmen Katılıyorum**”, cümle tam olarak sizin görüşünüzü ifade ediyorsa “**Katılıyorum**” seçeneğini işaretleyiniz.(Cümlelerin karşısındaki kutu içerisine X işareti koyunuz.)

DUYUŞSAL EĞİLİMLER ÖLÇEĞİ

	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum
26. Karşılaştığım sorunlara getirdiğim çözümlerin insan haklarına uygun olmasına dikkat ederim.			
27. Satın aldığım kitapların ve cd'lerin bandrollü olmasına dikkat <u>etmem.</u>			
28. Doğal çevreye zarar veren birini gördüğümde üzülürüm.			
29. Demokratik yönetimlerde insanların haklarına önem verildiğine inanırım.			
30. Sorumluluklarımı yerine getirdiğimde kendimi iyi hissederim.			
31. İstiklal Marşı'nı okumaktan gurur duyarım.			
32. Alışverişlerden sonra fiş almanın vatandaşlık sorumluluğu açısından önemli olduğunun bilincindeyim.			
33. Yediklerimin-içtiklerimin atıklarını çöpe atmaya dikkat ederim.			
34. Doğru sözlü olmak beni gururlandırır.			
35. Düşüncelerimi rahatça ifade edebileceğim bir ülkede yaşadığıma inanıyorum.			
36. Arkadaşlarımla sahip olduğu haklar benim için önemli <u>değildir.</u>			
37. İnsanlarla olan iletişimimde kendi tutum ve davranışlarıma dikkat ederim.			
38. İnsanlara yardım etmekten <u>hoşlanmam.</u>			
39. Vatanını en çok sevenin, vatanına en çok hizmet eden olduğuna inanırım.			

40. Duyarlı her vatandaşın vergi vermesi gerektiğine inanırım.			
41. Çöplerde ekmek görmek beni <u>rahatsız etmez.</u>			
42. Ortak miras öğelerinin korunması konusuyla <u>ilgilenmem.</u>			
43. Sınavlarda kopya çekmekten rahatsız <u>olmam.</u>			
44. Eğitim hakkını kullanamayan çocukları gördüğümde üzülürüm.			
45. Vatandaşların vergilerini düzenli olarak vermelerinin devletin ekonomisini güçlendirdiğine inanırım.			
46. Başarı için çok çalışmanın önemli olduğuna inanırım.			
47. Ne zaman ağaçlara zarar veren birini görsem sinirlenirim.			
48. Üyesi olduğum milletimle gurur duyarım.			
49. Demokrasinin olduğu yerde insan hayatına önem verildiğinin bilincindeyim.			
50. Sorumlulukların insan hayatında çok önemli olduğuna inanırım.			

4. BÖLÜM

DAVRANIŞ ÖLÇEĞİ

Aşağıda sizler için 9 tane kısa hikâye verilmiştir. Bunları dikkatlice okuyun ve olay karşısında ne yapacağınızı işaretleyiniz.

1. Tahmini olarak 8. Sınıfa giden bir öğrenci alışveriş için markete gider. İhtiyacı olan gıda maddelerini alır ve daha sonra kasaya doğru yönelir. Aldıklarını kendi kafasından hesaplar ve 3,5 lira olduğunu anlar. Sıraya girer ve bekler. Daha sonra sıra kendine geldiğinde kasiyer 3,5 lira der. Öğrenci cebinden çıkardığı 5 lirayı

kasiyere verir. Kasiyer öğrenciye 1,5 lira vermesi gerekirken 6,5 lira para üstü verir. Anlaşılan kasiyer 10 lira aldığını zannetmektedir. Böyle bir durumda öğrenci para üstünün fazla olduğunu söyleyip fazla para üstünü geri verir mi?

- a) Para üstünü verecek.
- b) Para üstünü vermeyecek.
- Siz olsaydınız fazla para üstünü geri verir miydiniz?
- a) Para üstünü verirdim.
- b) Kararsızım.
- c) Para üstünü vermezdim.

2) Furkan okuldan çıktıktan sonra eve doğru yürümektedir. O sırada yaşlı bir amcanın düştüğünü görür. Çevredeki insanların da bu duruma karşı ilgisiz olduğunu görmektedir. İçinden bir ses “Kimse yardım etmiyor bana ne...” demektedir. Diğer bir ses ise “İnsanlık öldü mü, bu amcaya yardım etmek benim sorumluluğum” demektedir. Sizce Furkan yaşlı amcaya yardım eder mi?

- a) Yardım eder.
- b) Yardım etmez.
- Siz olsaydınız yaşlı amcaya yardım eder miydiniz?
- a) Yardım ederim
- b) Kararsızım.
- c) Yardım etmem.

3) Elif ilköğretim 8. sınıfa giden bir öğrencidir. Okulda birinci yazılı sınavlar bitmiştir. Elif’in sınav sonuçları ise pek de iç açıcı değildir. Çünkü aldığı notlar biraz düşüktür. Elif akşam eve gelir. Annesi çok güzel yemekler yapmıştır. Akşam yemeğinde babası Elif’e sınav sonuçlarının nasıl olduğunu sorar. Elif bir an düşünür ve içinden “İyi olduğunu söylesem babam anlamaz, zaten ikinci sınavlarda notlarımı yükseltirim” der. Ardından içinden diğer bir ses: “Elif bence doğruyu söyle. Yalan söylemek sana yakışmaz” der. Sizce Elif babasına doğruyu söyler mi?

- a) Doğruyu söyler.
- b) Doğruyu söylemez.
- Siz olsaydınız babanıza doğruyu söyler miydiniz?
- a) Doğruyu söylerim.
- b) Kararsızım.
- c) Doğruyu söylemem.

4) Sosyal Bilgiler öğretmeni öğrencilere okumaları için çeşitli kitap isimleri vermiştir. Zeynep ise bunlardan hiç birinin evlerinde olmadığını düşünür. Kendi kendine “Çıkışta bir kitapçıya uğrar ve alırım” der. Sonra ders çıkışında Zeynep kitapçıya gider ve almak istediği kitabın fiyatını sorar. Kitapçı ise kitabın 20 lira olduğunu söyler. Zeynep ise cebinde 10 lira olduğunu bildiği için teşekkür eder ve kitabı almadan çıkar. Kendi kendine “Babamdan 10 lira daha alırım ve kitabı akşam alırım” der. Sonra evine doğru yürümeye başlar. Yolda seyyar bir satıcının kitap sattığını görür. Bir anda aradığı kitabın orada olduğunu görür. Hemen seyyar satıcıya kitabın fiyatını sorar. Satıcı ise kitabın 10 lira olduğunu söyler. Böyle bir durumda Zeynep seyyar satıcıdan kitabı alır mı?

a) Kitabı alır.

b) Kitabı almaz.

Siz olsaydınız seyyar satıcıdan kitabı alır mıydınız?

a) Kitabı alırım.

b) Kararsızım.

c) Kitabı almam.

5) Sosyal Bilgiler dersinde 1. yazılı sınavlar bitmiş ve sonuçlar açıklanmıştır. Mehmet ise sınavdan 90 beklerken öğretmeni notunu 70 olarak açıklamıştır. Bu durum Mehmet’te hayal kırıklığına yol açmış ve Mehmet üzülmüştür. Öğretmene itiraz etmeyi ve kâğıdının bir kez daha okunmasını istemeyi düşünür. Sonra ise “70 de fena not değil, buna da şükür” der ama ne yapacağı konusunda karar veremez. Sizce Mehmet öğretmenine itiraz eder mi?

a) İtiraz eder.

b) İtiraz etmez.

Siz olsaydınız öğretmeninize itiraz eder miydiniz?

a) İtiraz ederim.

b) Kararsızım.

c) İtiraz etmem

6. Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen, öğrenciler için bir tartışma konusu seçer ve sınıfta tartışma ortamı oluşturulur. Daha sonra Ayşe söz hakkı alır ve konu hakkındaki görüşlerini ifade eder. Ardından başka bir arkadaşı kalkar, onun söylediklerinin doğru olmadığını söyler ve kendi düşüncelerini ifade eder. Ardından ise öğretmen Ayşe’ye yeniden söz hakkı verir. Ayşe ise önce içinden kızar ve

“şimdi senin haddini bildireceğim” der. Sonra ise içinden bir ses, “herkesin düşüncesi kendine göre doğrudur, saygı duymalısın” der. Böyle bir durumda Ayşe arkadaşına kızar mı?

a) **Kızır.**

b) **Kızmaz**

Siz olsaydınız arkadaşınıza kızar mıydınız?

a) **Kızarım.**

b) **Kararsızım**

c) **Kızmam.**

7. Ahmetlerin her pazar alışveriş günüdür. Ailecek markete giderler ve evlerinin ihtiyaçlarını alırlar. Babası Ahmet’e de istediği bir şey varsa almasını söyler. Ahmet de o hafta canı çikolata çektiği için güzel ve büyük bir çikolata alır. Daha sonra alışverişleri biter ve eve dönerler. Ahmet hemen çikolatasını açar ve yemek ister, çok heyecanlıdır. Ama bir de bakar ki çikolatanın renginde bir gariplik vardır. Hemen annesine gösterir, annesi ise çikolatanın bozuk olduğunu ve değiştirmesi gerektiğini söyler. Ahmet ise bir çikolata için markete gitmenin gerekli olup olmadığını düşünür? Sizce Ahmet çikolatayı değiştirmeye gider mi?

a) **Gider.**

b) **Gitmez.**

Siz olsaydınız çikolatayı değiştirmeye gider miydiniz?

a) **Giderim.**

b) **Kararsızım.**

c) **Gitmem.**

8. Kadir’in yarın Sosyal Bilgiler dersi için yapması gereken ödevleri vardır, ayrıca odası biraz dağınık olduğu için odasını toplaması yani sorumluluklarını yerine getirmelidir. Odasına gider etrafı toplamaya başlar. Tam o sırada kapı çalar. Bir de bakar ki yakın arkadaşı Ali gelmiştir. Ali Kadir’e dışarı çıkıp oynayalım der. Ali ise bir an düşünür. Bir tarafta yapması gereken sorumluluklar vardır, diğer tarafta ise arkadaşları ile geçireceği güzel bir zaman. Sizce Kadir sorumluluklarını yerine getirecek mi?

a) **Sorumluluklarını yerine getirecek.**

b) **Sorumluluklarını yerine getirmeyecek.**

Siz olsaydınız sorumluluklarınızı yerine getirir miydiniz?

a) **Sorumluluklarımı yerine getiririm.**

b) Kararsızım.

c) Sorumluluklarımı yerine getirmem.

9.Ders başlayalı 40 dakika olmuş ve zil çalınca da öğrenciler teneffüse çıkmıştır. Her zaman ki gibi kantinin önü dolmuştur. Murat'ta sıraya girmiş ve kendine meyve suyu ve gofret almıştır. Daha sonra bahçeye çıkmış ve onları yemeye başlamıştır. Bir süre sonra da meyve suyunu ve gofretini bitirmiştir. Daha sonra çevresine bakmış ve çöp kutusunun uzakta olduğunu fark etmiştir. Zaten onu gören de yoktur. Böyle bir durumda Murat çöpleri yere atar mı?

a) Çöpleri yere atar.

b) Çöpleri yere atmaz.

Siz olsaydınız çöpleri çöp kutusuna atar mıydınız?

a) Çöpleri yere atarım.

b) Kararsızım.

c) Çöpleri yere atmam.

Ek-4 Analitik Puanlama Anahtarı

VATANDAŞLIK BİLİNCİ ÖLÇEĞİ AÇIK UÇLU SORU ÖLÇEĞİ

ANALİTİK PUANLAMA ANAHTARI

SORU	PUAN	ÖLÇÜT
1. a	3	Haklar ve özgürlüklerle ilgili 1 örnek verebilme (Örnek, eğitim hakkı)
	6	Haklar ve özgürlüklerle ilgili 2 örnek verebilme (Örnek, eğitim hakkı ve düşünce özgürlüğü)
	9	Haklar ve özgürlüklerle ilgili 3 örnek verebilme (Örnek, eğitim hakkı, konut dokunulmazlığı hakkı ve düşünce özgürlüğü)
1. b	3	Hakların ve özgürlüklerin önemini bilme, ifade etme (Örnek, hakların ve özgürlüklerin insan hayatında önemli olduğunu düşünüyorum.)
	7	Hakların ve özgürlüklerin önemini değerlendirebilme (Örnek insan hakları ve özgürlükleri ile insanca yaşar.)
1. c	3	İnsan haklarını koruyan ulusal ve uluslararası belgelere 1 örnek verebilme (İnsan hakları sözleşmesi)
	6	İnsan haklarını koruyan ulusal ve uluslararası belgelere 2 örnek verebilme (Örnek, İnsan hakları sözleşmesi, Anayasa)
	9	İnsan haklarını koruyan ulusal ve uluslararası belgelere 3 örnek verebilme (Örnek, İnsan hakları sözleşmesi, Anayasa ve Çocuk hakları sözleşmesi)
2	4	Krallık yönetimini tanıma (Örnek, Krallıkla idare edilen ülkelerde yönetimde sadece kral söz sahibidir)
	4	Demokrasi yönetimini tanıma (Örnek, demokrasi ile yönetilen ülkelerde halk kendi kendini idare eder.
	8	Demokrasi ile krallık yönetimini karşılaştırabilme (Örnek, Demokrasi ile yönetilen ülkelerde halk kendi kendini idare eder veya demokrasi ile yönetilen ülkelerde insan hakları yasalarla

		koruma altında iken diğer yönetimlerde insan hakları yasalarla korunmaz.)
3 12	4 8	İletişimi olumsuz etkileyen davranışlara 1 örnek verebilme (Örnek, insanların sözünü kesme)
		İletişimi olumsuz etkileyen davranışlara 2 örnek verebilme (Örnek, insanları dinlememek ve insanların sözünü kesmek.)
	12	İletişimi olumsuz etkileyen davranışlara 3 örnek verebilme (insanları dinlememek, insanların sözünü kesmek ve göz teması kurmamak)
4 10	3 7	Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesine örnek verebilme (Örnek, Suyun ve havanın kirletilmesi ve israf edilerek kullanılması) Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesini değerlendirebilme
5 12	4 8 12	Okulda demokrasi ile ilgili faaliyetlere 1 örnek verebilme (Örnek, sınıf başkanlığı seçimi) Okulda demokrasi ile ilgili faaliyetlere 2 örnek verebilme Örnek, sınıf başkanlığı seçimi, öğrencilerin görüşlerine önem verme.) Okulda demokrasi ile ilgili faaliyetlere 3 örnek verebilme (Örnek, sınıf başkanlığı seçimi, öğrencilerin görüşlerine önem verme, dilekçe hakkının kullanılması.)
6 10	3 7	Vergi vermenin gerekli olduğunu ifade etme (Örnek, vergi vermek ülkemiz için gereklidir.) Vergi vermenin gerekli olduğunu nedenleriyle anlatma, (Örnek, Devlet halkın ihtiyaçlarını vergilerle karşılar. Vergiler ne kadar düzenli toplanırsa ihtiyaçlarımız da o kadar çabuk ve sağlıklı kazanılır.)
7	3	İyi bir vatandaşın özelliklerine 1 örnek verebilme (Örnek, İyi bir vatandaş sorumluluklarını yerine getirir.)

12	6	İyi bir vatandaşın özelliklerine 2 örnek verebilme (Örnek, İyi bir vatandaş çalışkan olur.)
	9	İyi bir vatandaşın özelliklerine 3 örnek verebilme (Örnek, iyi bir vatandaş, kurallara uyar
	12	İyi bir vatandaşın özelliklerine 4 örnek verebilme Örnek, iyi bir vatandaş dürüst olur.)

Ek-5 Öğretmen Görüşme Formu

ÖĞRETMEN GÖRÜŞME FORMU

Bu görüşmenin amacı 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci oluşumuna nelerin etkili olduğunu konusunda görüşlerini almaktır. Daha önce çalışmanın nicel bölümünde Türkiye’de 12 ilde 1100 öğrenci üzerinde geliştirmiş olduğum Vatandaşlık Bilinci Ölçeğini kullandım ve öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve davranış boyutu orta düzeyde çıktı. Hem bununla ilgili olarak, hem de öğrencilerin vatandaşlık bilincini etkileyen unsurlar hakkında derinlemesine bir analiz yapabilmek için sizin değerli tecrübe ve tespitlerinizden faydalanmak istiyorum.

Görüşmeye geçmeden önce aramızdaki konuşmaların gizli kalacağını ve adınızın araştırmanın hiçbir yerinde açıklanmayacağını kaydıyla, sizce de bir sakıncası yoksa görüşmemizi ilerde analiz sürecinde sıkıntılar yaşamamak için ses kayıt cihazıyla kaydetmek istiyorum.

Değerli zamanınızı ayırdığınız ve bilgilerinizi paylaştığınız için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Deniz TONGA

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Görüşme Yeri	Görüşme Süresi	Görüşme
Tarihi		

.....
 .....

.....

Cinsiyetiniz:

( ) Kadın ( ) Erkek

Yaşınız:

( ) 20-30 yaş ( ) 31-40 yaş ( ) 41-50 yaş ( ) 51-60 yaş ( ) 61 yaş ve üzeri

Mesleki Kıdeminiz:

( ) 0-2 ( ) 3- 5 yıl ( ) 6- 10 yıl ( ) 11- 15 yıl

( ) 16- 20 yıl ( ) 21 yıl ve üzeri

Eğitim Düzeyiniz:

( ) Lisans ( ) Yüksek Lisans ( ) Doktora

SORULAR

1. Bildiğiniz üzere Sosyal Bilgiler dersinin ortaya çıkış amacı iyi vatandaş yetiştirmektir. Bu anlamda Sosyal Bilgiler dersinin katkısı hakkında neler söyleyebilirsiniz?
  - a. Sosyal Bilgiler dersi içerisinde vatandaşlık ve insan hakları konularının öğretiminde yaşadığınız sıkıntılar var mı? Varsa nelerdir?
  - b. Sosyal Bilgiler ders kitaplarını vatandaşlık bilincinin verilmesi açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?
  - c. Vatandaşlık eğitimi açısından düşünüldüğünde Seviye Belirleme sınavının öğrenciler üzerindeki etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
2. İyi vatandaş yetiştirme konusunda okul idaresi veya Milli Eğitim Müdürlüğünün yaptığı çalışmalara neleri örnek verebilirsiniz?
3. Öğrencilerin iyi vatandaş ve iyi insan olarak yetişebilmeleri içi ders içinde ve ders dışında ne tür etkinlikler yapıyorsunuz?
4. Öğrencilerin iyi bir vatandaş olarak yetişebilmelerinde hangi unsurların önemli olduğunu düşünüyorsunuz?
5. Öğrencilerde vatandaşlık bilinci oluşmasında aile faktörünü nasıl değerlendiriyorsunuz?
6. Gözlemlerinize dayanarak öğrencilerdeki vatandaşlık bilincini nasıl değerlendiriyorsunuz? (Bilgi, ilgi ve davranış açısından)
7. Öğrencilerin iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişebilmeleri için neler önerirsiniz?